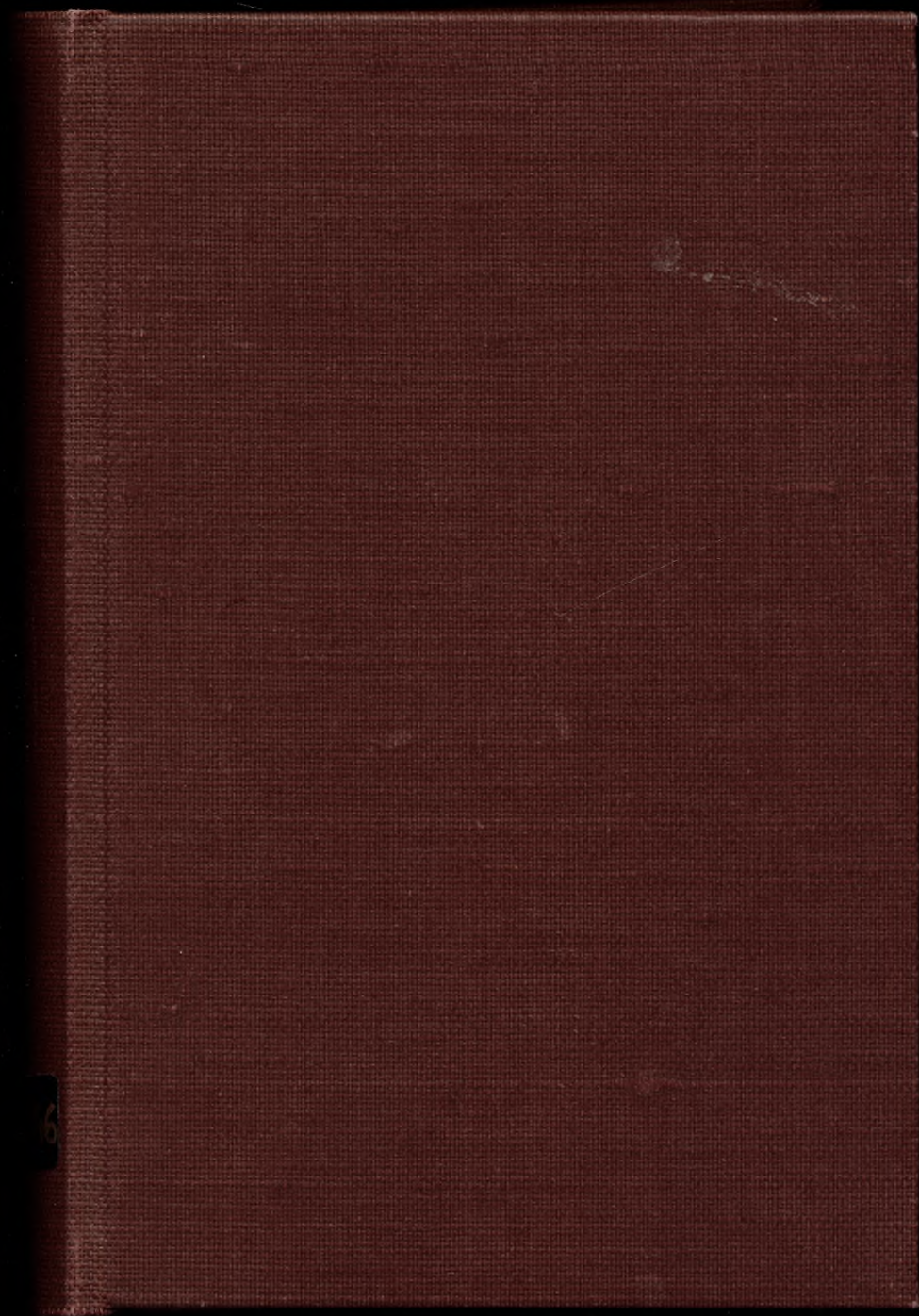

Det här verket har digitaliserats vid Göteborgs universitetsbibliotek och är fritt att använda. Alla tryckta texter är OCR-tolkade till maskinläsbar text. Det betyder att du kan söka och kopiera texten från dokumentet. Vissa äldre dokument med dåligt tryck kan vara svåra att OCR-tolka korrekt vilket medför att den OCR-tolkade texten kan innehålla fel och därför bör man visuellt jämföra med verkets bilder för att avgöra vad som är riktigt.

This work has been digitized at Gothenburg University Library and is free to use. All printed texts have been OCR-processed and converted to machine readable text. This means that you can search and copy text from the document. Some early printed books are hard to OCR-process correctly and the text may contain errors, so one should always visually compare it with the images to determine what is correct.

UNIVERSITETSBIOTEKET

UMEA

56046

Umeå universitetsbibliotek

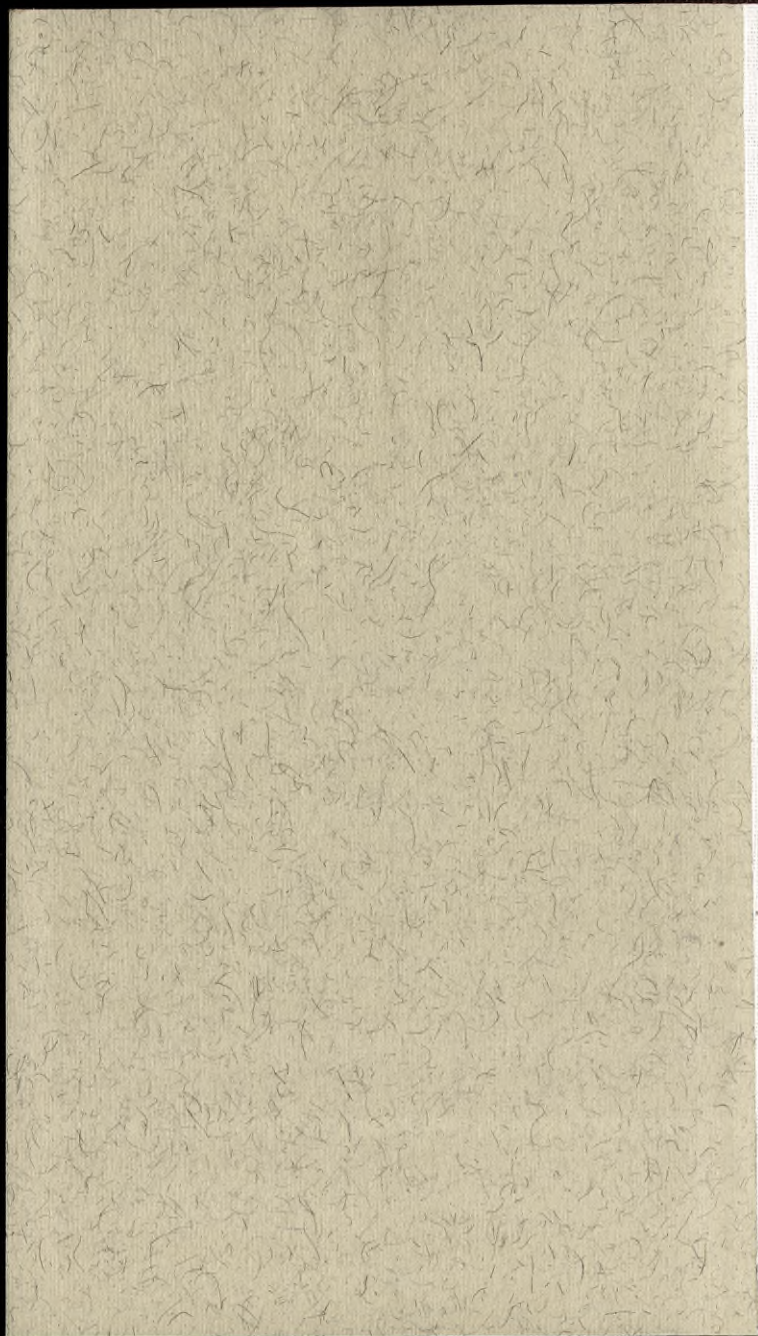

00002513662 56046: 2 Mag

Strin.Tryckt och otryckt. 2 (2)

UNIVERSITETSBIBLIOTEKET

- 3 FEB. 1975

August Strindberg

TRYCKT OCH OTRYCKT

II.

Innehåll:

*Prosabitar: Pantomimer från gatan. Marthas bekymmer.
Epilog till röda rummet. De små. Hjärnornas kamp.*

Utifrån: Från Italien. Familistären i Guise.

*Lärda saker: På vandring efter spåren till en svensk kultur-
historia. Spanska-Portugisiska minnen ur svenska historien.*

*Estetiskt: Utveckling. Om realism. Björnstjerne Björnson.
I marginalen.*

Den starkare: En scen.

STOCKHOLM, ALBERT BONNIERS FÖRLAG.

Pris 3: 25.

Af samme författare:

<i>Tryckt och Otryckt. I</i>	3: 25.
<i>Bland Franska bönder</i>	3: 50.
<i>Blomstermålningar och Djurstycken</i>	2: —
<i>Hemsöborna</i>	2: 75.
<i>Skärkarlslif</i>	3: —
<i>Utopier i verkligheten</i>	3: 50.
<i>Sömngångarnätter</i>	1: 50.
<i>Dikter</i>	1: 50.
<i>Kulturhistoriska studier</i>	2: —
<i>Tjenstekvinnans son</i>	3: 50.
<i>Jäsningstiden</i>	3: 50.
<i>I röda rummet</i>	2: 25.
<i>Från Fjerdingsgen och Svartbäcken</i>	1: 25.
<i>Likt och Olikt. 2 häften</i>	3: —

TRYCKT OCH OTRYCKT

AF

AUGUST STRINDBERG.

II.

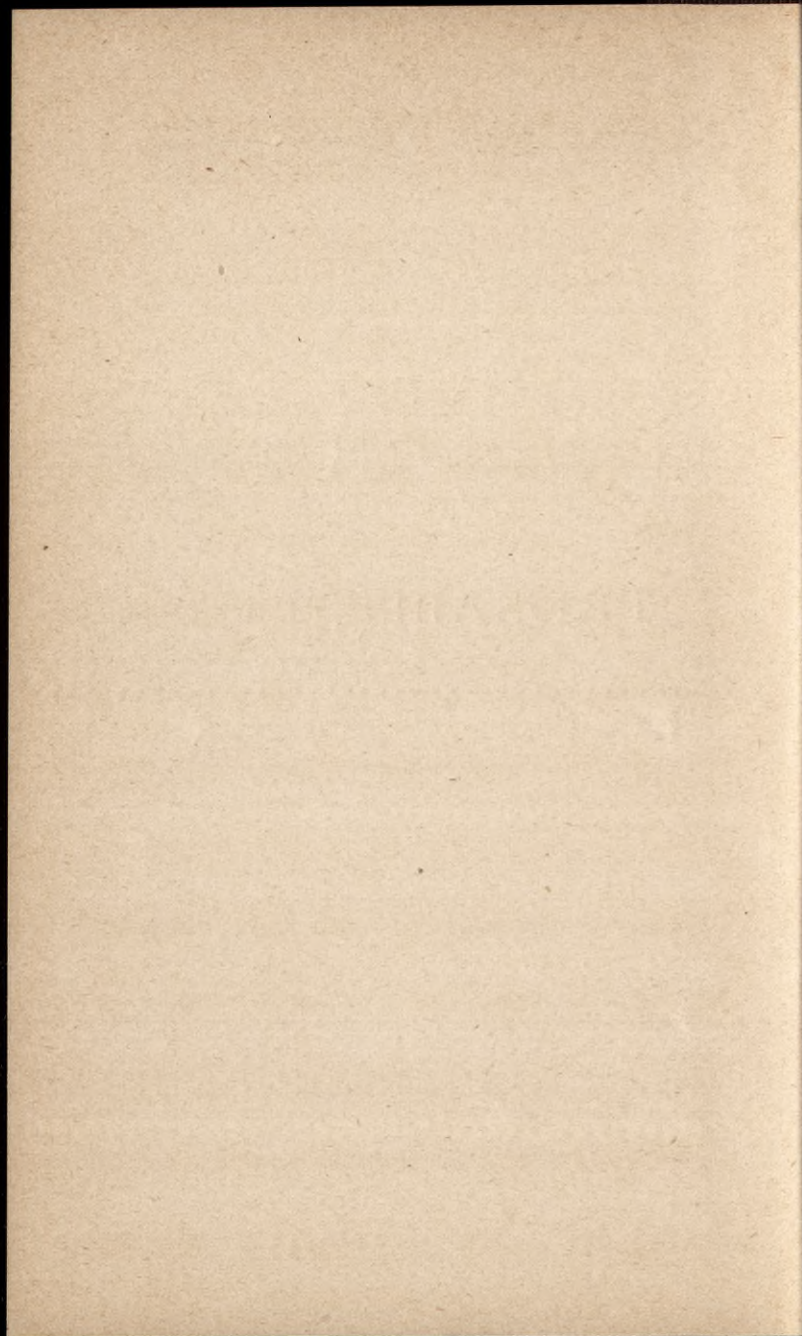
STOCKHOLM.
ALBERT BONNIERS FÖRLAG.

STOCKHOLM.
ALB, BONNIERS BOKTRYCKERI 1890.

✻

PROSABITAR.

✻

Pantomimer från gatan.

När rummet blir fullt af tobaksrök, pennan saktar farten och bröstet kommit ned mot bordskanten, då stiger han upp och öppnar fönsterluckan för att dra en näsa frisk luft. Från tre trappors höjd ser han Ladugårdslands kyrkogård, Nybroviken, Strömmen och Södra bergen och, när han tittar ut till venster, skogsinstitutets lummiga, gröna fond och till höger Ladugårdslandstorget med dess färgrika utställning af grönsaker, frukter, fiskar och köttstycken. Men ser han rakt ned från den svindlande höjden, då märker han på gatan en mängd små, mörka figurer, som röra sig i krumelurer, liknande dem en broms lemnar efter sig på ett papper, när han händelsevis varit för nära ett bläckhorn; det myllrar och krälar därnere som på en myrväg; några draga hit, andra dit, de tåga emot hvarandra, men

sammanstöta icke; de likna marionetter, som styras af osynliga händer, och stöta de i hop af en händelse, så går hela tågordningen sönder; då blir det stockning, och genast uppenbarar sig en af regissörerna i blank kask med ett gyllene märke, och strax upphör stockningen, tågordningen fortsätter, och det krälar ånyo, lika stilla och regelbundet som förut, alldeles som när en poliskonstapel skingrat en folksamling. Och midt på gatan rusa hästar, afkomlingar af öknens vilda, fria barn, mot hvarandra, om hvarandra, men aldrig på hvarandra, ty äfven de ledas, men af ganska synliga ledband och — af piskan. På kyrkogården midt emot, där går det lugnare till. Där har samhället lemnat några träd kvar och bestått några tusen kubikfot luft. Kyrkogården i staden har blifvit stadsbons sista tillflyktsort från gatukrälandet och kärribullret, sedan den upphört att vara den sista tillflyktsorten från lifvets buller. Där stå några rader af städade lindar, med svarta, släta, hyfsade stammar och stora, mörkgröna löf, som om de lede af fettbildning och trotsade gatans dam och skorstenarnas rök. De susa om förgångna släkten och dessas arbete i materiens kretslopp, på hvilket de nu lefva. Nivelleringens stora ångvält har gått fram öfver Gudsåkern och tryckt igen alla fåror, alla utom någras, som genom sina egna storverk och släktingarnes mildhet öfverlevat förgängelsen och rest sig odödliga vårdar. Ståtlig reser sig därför på den jämnade jorden

vården öfver den odödlige generalfälttygmästaren Cardell, som trotsade döden på slagfältet och ännu trotsar förgängelsen; och oskyldiga mario-netter stanna ännu, med vördnad betraktande det af två kanoner skyddade monumentet, och de tänka utan tvifvel: här hvilar en stor man.

Men ligger han en längre stund i fönsterluckan och låter ögat vänja sig vid att betrakta de små figurerna i förkortning, skall han, som man alltid gör, när man ser tingen uppifrån, utan att stå midt i dem, se saken i stort och kunna urskilja ett spår af ett själfständigt lif, som rör sig inom dessa skenbara dockor; och han skall kunna se små scener uppföras, små, hastiga, som en impressionistmålares öga fattar upp en ögonblickssituation; han skall se menskor i belägenheter, då de äro sanna, därför att de tro sig osedda, och han skall, utan att behöfva göra sig skyldig till det fula felet att lyssna, ty han hör icke ett ord hvad de säga, se dem röja sig i åtbördens uppriktiga språk, som icke kan dölja tankarne så väl som det talade ordet och det ljugande ögat kunna det. Det är fina pantomimer han ser, och pantomimen lär, efter ett stort föredöme, nog snart bli en tidsenlig form för en del af dramat. Saken har alltså ett sken af berättigande, om nämligen det tidsenliga har det. Se här hvad han kan se, anförelsevis till en början.

En dam halfstannar utanför kryddkrämarens stora fönster. Hon synes eller vill synas för

dem som gå på gatan, som om hon intresserade sig för några framsteg i industrien eller för prisfallet på kolonialvarorna; men det gör hon icke; han däruppe, som ser henne ofvanifrån, han kan se, att hon såg efter, om tournyren satt rätt, och han såg, att den icke gjorde det, och det såg hon med, ty hon satte den till rätta med en rörelse på axlarna, som ingen annan än han såg.

Han ser en fru gå in i hökarboden midt emot. Han ser genom fönstret huru betjenten ler och lyfter på mössan. Frun smakar på osten, luktar på smöret, sticker fingret i fläsket — och går, ledsagad till dörren af betjentens leenden och bugningar; men när frun gått, smäller betjenten i diskluckan och räcker ut tungan.

Där komma två poliskonstaplar med en full karl emellan sig. Han är så full, att hans öfverkropp brytes baklänges. Poliserna se framför sig, på det att de icke skola bli öfverkörda; folket ser en full karl, ett barhufvadt, eländigt, oredigt menskoämne; några menskor betrakta det med ömkan, andra med afsky. Men han (jag s. v. v.!) ensam ser hans ansikte, bart, rödt, som är riktadt upp mot himlen; jag ser hans lyckliga löje och hans sälla ögon och hans mun, som formar sig till ohörda hymner åt vingguden, och han ser så salig ut, som om himlen vore öppen och han såg midt in i den, glömande menskor, jord, vagnsbuller och poliskonstaplar, glömande fattigdom, öfverbefolkning

och fångelser. Jag har sällan sett en så lycklig menska!

En mor i sammetskappa och spetsar kommer ledande en liten, vacker flicka i sammetskappa och spetsar. Folk dröja på stegen och vända sig för att se de afundade. Moderns stolt-het är lika stor som hennes lycka, och succès'n är afgjord; tio mödrar hafva redan stulit modellen till den lilla sammetskappan. Men den lilla sammetskappan har sett genom kyrkogårdsgallret, att en hel hop små barn utan sammet gräva i sanden och bygga kanalverki vattenpussar; och hon hör deras muntra skratt. Och hon vill in genom porten och deltaga i leken. En meningsskiljaktighet mellan henne och modern slutar med att den lilla skriker och att modern vinkar åt en droska för att rädda den vackra triumfen. Detta såg man också på gatan, men han däruppe, han såg, att modern måste ha tryckt den lilla handen något för hårdt, ty det gick som galvaniska rörelser genom barnets lilla kropp.

Han såg mycket, mycket mera; men får bara referera några småscener, som han ger namn, så att man från början vet hvad pjesen heter och däraf kan döma, om den är värd att ses eller läsas.

Fri måndag.

Det är en måndagsmorgon i maj. Solen lyser så varmt med tillhjälp af en svag vind, och de första bofinkarna slå sina starka slag i de knopande lindarna. Vid kyrkans östra vägg står en stenbänk; just nu kommer en medelålders arbetskarl och sätter sig på bänken. Han ser trött ut, nedstämd, olustig, som om han nyss lemnat en huslig tvist eller som om han ohelgat gårdagens sabbat. Först sitter han en stund på bänkkanten, dröjande, osäker, som om han snart ämnade stiga upp igen. Men solen baddar på väggen, och värmen tycks göra honom godt. Han tar af mössan och lutar sig bakut (Ah! Det var skönt!) Han tittar på luften och trädtopparna och sätter på sig mössan. (Nu anställer han troligen jämförelser mellan den svarta verkstaden och det gröna Ladugårdsgärdet.) Han sträcker näsan uppåt och andas den ljumma luften. Ställningen blir bekvämare; han sticker händerna i byxfickorna och tyckes därmed ha tagit sitt parti. Men just nu slår klockan nio: först fyra slag i basen och så nio slag i diskanten, som icke kunna missförstås. Han rycker till för att stiga upp, men så sjunker han ner till hälften igen: händerna fatta i bänkkanten och fötterna

rita figurer i sanden. Han ser ut som en pojke i simskolan, när han sitter ringande på brokanten och undrar, om han skall i eller ej. En stor strid mellan plikt- och vårkänslor synes sönderslita honom. Han tittar sig omkring, som om han sökte hjälp eller sällskap ut till fågelbacken, där man kan sofva gratis på rygg under lärkträäd. Men, ingen synes till. Utmattad af striden, sjunker han tillbaka mot väggen, i en svart, men skön melankoli.

Då kommer in genom kyrkogårdsporten en halfvuxen flicka med halfkorta kjolar, som nog skulle varit längre, om klädningstyget växte i kapp med benen. Hon ser rundt omkring kyrkogården, som om hon sökte någon. Mycket riktigt! Där sitter han. Hon skyndar genast fram till den melankoliske — alldeles säkert — fadern. Denne gör en uppsyn af missräkning och otålighet. Flickan börjar tala, kort, hastigt, och får korta och tydliga svar. Hon talar i längre anföranden, pekar bakom sig (hemåt!), slår ihop händerna (moderns förtviflan!), torkar sig i ögonen med förklädet (syskonens jämmer!). Men fadern är obeveklig. Då blir hon ond, hytter åt honom, fattar honom i rocken, som går upp i knäparna. Fadern vänder ryggen till, där döförat sitter, och knäpper igen rocken. Hon fortsätter sitt anförande. Då stiger han upp för att gå, såsom han troligen gick från det husliga dramas sista scen. Men flickan följer honom, alltjämt talande, under det han tiger. De hafva

kommit till porten åt Storgatan. Här tyckes skiljovägen vara. Han stannar med handen i ena byxfickan och utkämpar en tyst inre strid. Därpå tar han upp en trasig portmonnä. Flickans rörelser bli lifligare; men den hårdnackade fadern behöfver många minuter att med ett öga räkna sina pengar i portmonnäens djup. Därpå stoppar han ner skatten igen. (Stumt spel.) Samma anförande från flickan med än större energi. Då tar den trötte mannen åter upp portmonnäen och lemnar flickan en slant. Hon vänder den i handen och talar igen; därpå går hon sin väg. Och det gör fadern också. Men hans väg leder midt öfver gatan. Där stannar han utanför en handel; läser noga på skylten, som om han fruktade begå ett misstag, och så slinker han in på krogen.

Generad af sällskapet.

Det är söndagsförmiddag vid elfvatiden. Klockorna bingla och bångla och ersätta i full mån hvardagskärrornas ohögtidliga larm. Folk synes icke mycket på gatan. Endast småskaror af kvinnor och barn vandra, svartklädda och med psalmböcker i händerna till kyrkan. Där kommer en trupp afväpnade gardister, som äro kommen-

derade till nådabordet; där en skara skolungdomar, drifna af samma kraftiga motiv. Bodbetjenterna i bästa kläderna röka cigarr och göra promenader på trottoarens släta stenar. En droska med fyra ungherrar ini och en på kuskbocken synes hafva till mål några ostron på Lidingöbro. Rakstugan är belägrad, och mjölkmagasinet strömmar af hustrur och pigor, som äro rädda för att gudstjensten skall börja. Polis-konstaplarna hafva sina svärd vid sidan, ty de veta, att Herrans dag skall värdigt firas. Men, kyrkogångarne gå sin stilla väg och behöfva ingen polis.

Där kommer en mor och en dotter. Modern är klädd i grå sjal, svart, snäf klädning och sjalett, och hon bär sin psalmbok inlindad i näsduken. Bredvid henne går dottern, klädd i Rembrandtshatt, Lamballe-klädning och pärlkofta; det lilla, som syns af hennes unga ansikte, är sköfladt, om af arbete eller nattvak skulle lättare synas därnere. Pärlsniljorna rassla om henne som fjällen på en fisk eller en sådan där kvinna med fiskstjärt, som kallas Sirén och lockar män. Modern är lutad af år och ser ner för sig; dottern går med spänstiga steg på höga klackar. Hon går bredvid modern, men går framför henne, ibland efter henne. Hon försöker se fördomsfri ut, liberal i tänkesätten om klasskilnad; hon ser djärft ut och omkring sig, som om hon ville säga: det är bara min mor! När tillfälle gifves, stannar hon, och ibland skyndar hon på; än är

hon vid moderns sida, än ett par alnar på sidan, som om hon vore generad af sällskapet. Hvilken ohygglig strid! Naturen, som talar i hennes känsla och samhället i kläderna! Men gumman går rakt sin väg framåt, tills hon kommer till kyrkporten. Där blandas de båda i den stora folkhopen och där synes icke, om de äro generade af hvarandras sällskap.

Skönhetens makt.

Klockan är tolf en hvardag. På kyrkogården går lärarinnan och läser i en bok, medan barnen leka på gångarna. Det är småfolks barn, tarfligt klädda och sparsamt födda. Några små hafva funnit upp, att man kan gå och balansera på spjälstaketet. Lärarinnan, som anser detta strida både mot kommunalföfattningarna och barnens sanna väl, förbjuder leken och blir åtlydd. En liten skönhet, klädd som Ludvig XIII, när han var barn, och som kommit sent till leken, just när den afbröts, men som funnit sig tilltalad af den, tillegnar sig uppfinningen och bestiger den smala och vådliga tiljan. Lärarinnan ingriper genast, men den lilla ber så vackert, och de andra barnen förena sina böner, med den

påföljd, att lärarinnan vänder ryggen till och fortsätter att läsa i sin bok. Och strax är Ludvig XIII uppe, men nu stödjande sig på tvenne fina bomullsklädningars hufvuden, hvilka kämpat sig till äran att få vara slafvinnor, och hennes violetta sammetsrob, som icke döljer de hvita spetsmameluckerna, seglar triumferande fram öfver den grådaskiga lilla hopen inunder, som icke begär bättre än att få vara bakgrund. Hvad var det? Hvarför föll lärarinnan? För rikedom? Nej! Då hade det varit så naturligt! Jag vet, hvem hon är, och vet, att hon kämpat som en hjälte mot starkare fiender än rikedom. Fattigdomen? Nej! Det var en ändå större stormakt, som vi alla fallit för. Det var skönheten!

Utan middag.

Jag tycker bestämdt, att jag känner igen den där låga gestalten, som står där nere i hörnet utanför källaren och väntar! Ja, det är han! Tolf år sedan vi skildes i Upsala som bekanta eller vänner, hvad man vill kalla det. Klockan är tre kvart till tre. Hvad väntar han? Hvad ser han efter? Nu tittar han upp på tornurets stora visare, som krypa omärkligt, men säkert

framåt; nu ser han ner åt torget och troligen långt bortom torget ner åt Humlegårdsgatan. Han blir knuffad af förbigående, men han står kvar ännu, i det längsta på sin post. Han byter om fot, ty han är trött. Slutligen går han öfver gatan, ställer sig på andra trottoaren och fixerar nu oafåligt ingången till källaren. Jag kan icke se hans drag, men jag tycker, att hans ögon hafva den ställningen i hufvudet som en bedjandes eller drukkandes. Klockan slår tre! Han fryser om fötterna, rör sig i korta promenader på en eller ett par meter, han vänder och vänder som en björn i buren, men tappar icke målet ur sikte, källardörren. Nu står han som en staty, orörlig, obesluten, viss i en förhoppning, som han ältar och ältar.

Jag måste lemna honom, ty min middag är inburen, och man väntar på mig i salen.

När jag slutat äta och mätt inträdde i mitt rum för att tända pipan, kom jag ihåg vännen, som väntade därnere. Gasen var tänd, och under gaslyktan stod han kvar än! Stackars man! Men så gick han! — Hvarför kom han icke till mig, som skulle ha förstått honom? Ja, säg det.

1883.

Marthas bekymmer.

(Svenska hushållsrön i Neuilly.)

Dassy var tungt, men ganska gemytligt. Herrar rentierer sutto i skjortärmarne på Grand Café och spelade piquet klockan två på middagen, och trottoarerna på den förnämsta gatan voro meréndels upptagna af förstadens ungdom, som betraktade gångbanan såsom ett slags öppen veranda till huset.

På rue Franklin gjorde familjen sina första acclimatiseringsförsök, på nedra botten i La Maison du Prince de Galles hos en beskedlig familj från Midi. Rummen voro mörka, och kylan kom tidigt. Sedan man upptäckt, att det fanns hål i muren nere vid golfvvet, instoppades i detsamma *fagots* och kokes med vanlig påföljd: att fönstret måste öppnas. Ett sådant hål heter på franska »Cheminée» och synes vara afsedt

till att befördra luftvexlingen. Herrn i huset vaknar en natt och har drömt, att han var inmurad i en källare. Han tänder ljus och känner verkligheten, att rummet är uppfyllt af en unken källarluft, orsakad af våt halm, dåligt vin och legymer. Sedan han trefvat omkring i rummet, känner han plötsligen den kalla kautschukmattan ge vika under foten, och vid närmare undersökning befinnes det vara ett hål i golvet ledande till källaren. Den äskade förklaringen till denna abnormitet i byggnadssättet afgafs sedan vid dagsljus af värdfolket på sydfranska, men förblef en hemlighet för oss »Nordens fransmän».

Husets tre moderatörlampor (en reaktion mot petroleum efter 1871 års händelser) pumpades och fylldes med dyr olja, men brunno icke. Skickades till lampisten och pumpades igen, men befunnos omsider endast vara prydnader på cheminéen, som själf endast var en prydnad. Så kommer det för en inbiten svensk värsta: att ändra måltidstimmarne och dieten. Sju dagar rostbiff, sju dagar gigot, sju dagar escarolles och sju dagar laitue i veckan! Det blir man icke glad åt, helst maten skall hemtas från en restaurant, där ännu dyra minnen från Trocadero's gyllene dagar tyckas fortleva. Mindre svårt, mycket lättare än man vågat hoppas, är nationaldryckernas successiva aflösande af vinet. Det är, liksom om klimatet icke tålde det tunga ölet och efter ett och annat lindrigt återfall till

supen, som mera är ett uttryck af hemlängtan, slutar man med att afsky den fosterländska drycken.

Passy ligger ganska långt från Paris. Det är ett dagsverke att besöka ett bibliotek eller en vän, och landsmännen ha svårt att hitta ut.

Sedan man kämpat ut sin första månad, ser man sig om efter någon mera lämplig ort för kolonisering, och man upptäcker Neuilly, där man ämnar etablera svenskt hushåll med franska resurser.

* * *

Avenue de Neuilly är väl så bred som Kungsträdgården i Stockholm. Ljus, ofantligt, och mynnar ut åt Courbevoie åt ena och Triunfbågen åt andra sidan. En liten paviljong in på gården, med utsidan åt rue Jacques Dulud, är snart exploiterad för nybyggarnes invasionsförsök. Moderatörerna äro propumpade med lika liten framgång som i Passy; men salen eger en förmån, som utgör husvärdens stolthet och svensknens glädje: det är en kakelugn. En hvit, järnbandad kakelugn, som sprider mera trefnad än värme. Kristin (af franska republiken adlad till mademoiselle eller bonne), som icke förstår ett ord franska, har sitt högkvarter vid cheminéen, där hon tillbringar sin dag med att bevara en koleld och några kastruller samt ha ett öga på barnen. Frun går med fotogén-

buteljen och matkorgen ute på avenyen och gör uppköpen. Herrn tillbringar dagen mellan skrifbordet och kaminen. Ve honom, om hans eld kommer elden i den lilla gjutjernsburken, att slockna! Då blir det ett krasande och sopande för att få ny eld, och slutet blir: att öppna fönstren. Det blir alltid slutet på all eldning! Och då stelna fingren, och pennan börjar rita okända skriftecken, fötterna göra tåhäfningar och hälgångar, men det är för sent! Återstår endast att gå ut.

* * *

De skulle göra svenskt kök! Ah! Vi skulle förvandla den eviga fårsteken till dillkött! Vi skulle koka ärter, en torsdag naturligtvis, i kastrullen inne i barnkammaren, och det skall bli dillkött i dag! Det lider till midda'n, och det är bara såsen, som återstår! Bara!

»Hvad heter dill på franska?»

»Ja, den som visste det. På latin heter det Anethum graveolens, vill jag minnas!»

»Hvar är lexikonet?»

Lexikonet är vanligen inne i barnkammaren och användes som skrifbok af det kommande släktet.

»D, De, De, Di, Dill: Aneth på franska!»
Frun går ut på »ett ryck» för att köpa dill!
Frun kommer hem om en timme och förklarar,
att ingen menniska vet hvad aneth är!

»Låt mig gå,» säger herrn åt henne; »jag skall nog ta reda på grönsaken. Håll bara köttet klart, så sätta vi oss till bords »med detsamma» jag kommer hem! Och det skall inte stå på!» Och så tänker han någonting ofördelaktigt om fruntimrens affärsgeni.

Herrn går ut på avenyen. Efter en half timme har han varit inne hos alla slaktare, grönsakshandlare, épiciers på venstra sidan, ja, han har också varit inne i en bokhandel för att se efter i en botanik, om icke dill heter aneth. Vid Courbevoie vänder han om och går med tunga steg tillbaka den högra sidan af avenyen.

Ingen vet hvad aneth är! Han går till torget! Nej! Tämligen ödmjuk och med något högre tankar om fruntimrens affärsgeni återvänder han till hemmet, där det sköna köttet lossnat från benen och hotar att bli misslyckadt!

Han gör naturligtvis ett utfall mot fransmännen, som icke haft förstånd att odla den sköna örten, när de visste, att de skulle få så rart främmande! Men frun vidtager den mera praktiska åtgärden att gå till épiceriet och köpa några tomater, som verkligen befinnas icke vara så dåliga.

Torsdagen faller in, men på onsdagen ha redan alla forskningar gifvit vid handen, att gula ärter icke finnas annorstädes än hos fröhandlaren och där säljas i kapslar till högt pris, efter gram!

* * *

Det fanns för svenskar i Paris den sista hösten ingen så populär personlighet som Choubersky! Choubersky var också en sannskyldig välgörare, som helsades såsom befriaren från den eviga kokeshinken, det olidliga rökandet och det svarta dammet, som lade sig öfver möbler, på böcker och inträngde i byrålådor. Choubersky helsades af det unga släktet med jubel, när han rullades in från det ena rummet till det andra för att dela med sig af sin värme. Han var nästan som en ny medlem af familjen. Och vänner brukade alltid, när de möttes, fråga hvarandra: Hur är det med er Choubersky? Vår har brunnit en hel månad, och så vidare. Blankpolerad, med sin svarta marmorskifva och sina nickelbeslag tog han sig också prydlig ut, när han räckte in sin enda arm i cheminéén, som brandsyn brukar göra, när de känna efter, om det är drag. Choubersky betraktades som en lefvande varelse.

Han eldades icke, han fodrades, morgon och kväll. Men som han icke var fullt att lita på, när man sof, arresterades han in i salen om nätterna. Och när man då om morgon öppnade salsdörren, rusade den sköna värmen in i sofrummet. Kristin var förälskad i honom, ty hennes Danaidvandring mellan kaminerna hade funnit ett slut, men hon tyckte, det var synd bara, att man inte kunde koka på honom också!

Ah, han var välsignad, den Choubersky, och om man tjugufem år härefter väckte mig midt i

natten, skulle jag kunna säga hans namn och hans adress!

* * *

Vexeln! Det finnes vaxlar, som förfalla så hastigt, att månader snurra af som dagar, men det finns också en vaxel, som icke förfaller nog hastigt: det är vaxeln på femton dagar, utstald i Stockholm på Crédit Lyonnais i Paris. Det är en förfärlig vaxel! När man är oerfaren, så säger man åt sin hustru, när man går hemifrån: Har ni några uppköp i stan, så far jag ner nu och hemtar pengar! Han tror nämligen, efter som han har en vaxel, att han bara har att hemta pengar, och det där lilla »quinze jours» har han naturligtvis inte läst. Med öfverlägset lugn köper han en morgontidning vid Porte Maillot, bestiger omnibustaket, tänder en pipa och ristar fram under aflöfvade plataner, Avenue de la Grande Armée och Champs Élysées och stiger af vid rue de Rivoli, ett stycke från Nils-sons boklåda. Avenue de l'Opéra har granna bodfönster, och han gör några kostnadsförslag på de och de artiklarne, han skall köpa på hemvägen! Omsider är han framme, och med luftiga steg och nyter uppsyn intränger han i Crédit Lyonnais' väldiga palats vid Boulevard des Italiens.

Det är många guichets att välja på. Slutligen har han funnit den rätta. »Parfaitement,

monsieur», om tio dagar. (Fem ha nämligen afgått till resan.) Hvad vill det säga? Nu kommer slaget för pannan! »Quinze jours, monsieur!» Han läser med skumma blickar de förfärliga orden, och med släpande ben, som om han blifvit slagen i ryggen, gör han en dålig sortie.

Nu kunna två fall inträffa! Antingen far han direkt hem, väl förståendes med undvikande af fönstren på Avenue de l'Opéra, eller går han till en närboende vän för att få tröst! Är han så klok att gå till vännen, så skall han ofelbart om en stund igen befinna sig utanför Crédit Lyonnais, af vännen fullt öfvertygad om, att han var dum nyss, som icke bad att få diskontera vexeln. »Parfaitement, monsieur! Hvar är ert pass?» Ja si, det har han inte något, därför att andra vänner upplyst, att man icke behöfver något. Det som nu följer, är något långrandigt att genomgå, men sedan öfversändarens bref blifvit förededt, visitkort, porträtt, gamla källarnotor och souvenirer blifvit framplockade ur plånboken, sedan den okände vännen bedyrat, att han är mannen, sedan man skrifvit sin namnteckning tre gånger utan att snafva, sedan man blifvit skickad att köpa timbres (Timber? Jag förstår inte, min herre!), så är man ändtligen färdig att mottaga en messingsbricka och på en bänk använda en half timme med att studera nummern och slutligen bli uppropad af en herre med fem sinnebilder på bröstet, som tar en för preussare och gläder en med att få höra vexelns

valör upprepas på tyska, under det att de kringstående betrakta en med hotfulla blickar. Sedan man förklarar, att man icke är tysk, säger fransmannen sig ha gjort den iakttagelsen, att alla svenskar hafva tyska namn! Som man är ny på stället, förstår man icke antydningen på ett känt förhållande, nämligen, att de tyskar, som vistas i Paris, gå och gälla för schweizare, österrikare och skandinaver, men om man också visste det, har man icke nog med fördragsamhet för tillfället att kunna tänka sig, huru det skall kännas att gå med ett öppet sår, som fransmannen ännu gör det, och därför glömmar man att vara kinkig, när man icke träffar den artige fransmannen, hvilken verkligen lär ha dragit sig något undan efter sista kriget.

Han är verkligen icke artig, när han gör affärer, allra minst när han diskonterar femton dagars vaxlar. Och det kan man ju inte undra på.

* * *

Så går hösten öfver Paris, tung, när vinden kommer från Nordsjön, våt, när den kommer från Atlanten, och varm, när den kommer från Medelhafvet. Men stundom råka alla dessa eller ett par att blåsa på en gång, och då träffas de i det stora bäcken, på hvars botten Paris ligger; och då blir luften elektrisk, människorna nervösa, och blåser det då några motiga vindar från politikens höjder, så blir det hvirvelvind midt

öfver Paris. Det finns jordforskare och väderleksakademier, som på allvar tillskrifva parisarnes revolutioner sådana materiela orsaker som att Rhônes, Loires och Seines dalgångar öppna avenyer in på Paris för de olika vindarne.

Härmed må nu vara, men icke är Paris någon klimatisk vinterkurort för en nervpatient från norden. Man blir kinkig och otacksam. Man glömmer, att parisaren gästfritt öppnar sina portar för främlingen, att han gratis lemnar honom polisskydd, gaslysning, vatten, att han låter honom åka på gatorna, gå på trottoarerna, studera hans museer, begagna hans bibliotek, täfla om hans pris på salongen, åtnjuta undervisning vid hans akademier utan att därtill kontribuera med ett öre. Och parisaren kan med skäl fråga den kinkige nordmannen, när han gnatar på allt: Hvad har ni här att göra? — Ja, hvad ha vi där att göra! Är det för att träffa landsmän manne, som man lemnar sitt land för att stanna i Paris? Knappast! Somliga fara dit för att studera, andra för att söka lyckan, andra, och mest tröga naturer, just för att få del af den där elektriska behandlingen, som luften skänker; men de, som ha haft tillräckligt med åskväder själfva, de ha intet där att göra.

Sådana tankar tränga sig snart på en under arbetet och de ensliga promenaderna i Boulogneskogen, som ligger fem minuter från paviljongen på rue Jacques Dulud!

* * *

Men det lider till julafton, och Martha får nya bekymmer, hvilka dock för stunden blåsas bort af en liten glad händelse. Det kommer nämligen en dag ett stort paket från järnvägen, åtföljdt af en hand full dokument, förpassningar, förtullningar, certifikat och timbres. Paketet innehåller utom annat en liten lärftspåse, som sprider en skön doft, hvilken liknar hemlandstoner, om nämligen sådana kunna dofta. Påsen öppnas, och kolonisterna stå rörda och glada framför ett par kannor gula, svenska torsdagsärter och en knippa dill, öfversända af en vänlig landsman.

Cartes télégrammes afsändas i alla riktningar: till vännerna i Montmartre, Ternes och Grenelle, och Kristin tillbringar en half dag vid en stenkruka, som innesluter de dyrbara fröen. Och så komma gästerna, och man äter svenskt, dricker svenskt och sjunger svenskt. Och åt så litet har man glädje; men ville man subtrahera från fosterländska känslor, så måste man för sig själf erkänna, att man på tre månader liksom vuxit ifrån sin främsta svenskhet, och man känner med en viss förlägenhet sanningen af, att *Der Mensch ist was er isst*. Man upptäcker, att ett fjärdedels år med vin gör ens inre upproriskt mot öl, och man blir i hemlighet nästan glad öfver, att man tycker bränvin har en dålig lukt. Men det är ju sina svagheter, man håller längst och mest på!

Så kommer julen! Nytt förfärligt besök i *Crédit Lyonnais*! Långa rådplägningar med

laiterie-, mercerie- och épiceriefuarna angående en julgrans anskaffande. Några dagar före julafton anländer verkligen en liten stackare med rötter och allt i en blomkruka. Hur den vattnas och vårdas och pyntas, så blir den till sist en julgran.

Frun och Kristin sitta naturligtvis uppe halfva natten före julafton, och herrn, som lagt sig, kan ännu långt fram på morgonen utifrån salen höra prasslet af papper och hviskande röster och känna doften af lack och vaxstapel, och när han vaknar om julaftons morgon och öppnar luckorna, är han så inne i julstämning, att han väntar sig snö och bjällerklang. Men där ligger den lilla gården grå och våt, himlen är också grå, och vinden rör om i de torra kastanjelöfven, som om det bara vore höst än. Och så kommer en arm, säkerligen för detta, operettsångare, med en guitarr, och sjunger de mest svårmodiga romanser ute på gården; så kommer ett åkande fortepiano och vefvar upp: »An der schönen blauen Donau», och så är conciergen här med post, och så är dagen i full gång igen — pariserdagen.

Men när det blir afton och skumt, då tänds den lilla busken i blomkrukan, och conciergen innan och hennes inbjudna barn finna det joli men étrange! De gula vaxstaplarna lysa kallt på parisarens japanska tallrikar, man hängt på väggen, och han står där som en främling den brinnande busken bland främmande möbler.

Men det kommande släktet, som haft lika roligt i Nässjö som i Bremen, de fatta ögonblicket i vingarne; och när gäddan, en blek, fattig seinegädda, och smörtårtan är passerad, då är julafton inne för dem, och den varar ända tills de bäras i säng med famnen full med dockor och händerna slutna om nötter och alla Noaks djur, och när de sofva i sina sängar, drömma de säkerligen icke om någon tidigare julafton, som de icke minnas.

Men ute på avenyen börjar parisaren fira julafton. Skrik och sånger af en gladare natur gifva vid tolfte tiden tillkänna, att réveillonon är i full gång, och den fortfar ända till morgonen gryr, samma morgon, som lyser öfver snö och granskog och öfver tysta, tungsinta menniskor, som stilla vandra till julottan för att fira mörkrets seger öfver ljuset.

Epilog till röda rummet.

Det finns bestämdt icke en så fulgränd i Stockholm och ett sådant gammalt, smutsigt och dystert hus; inkörsgrindens står där inbjudande som en uttjenad galge; kullerstenarna på gården ha under tidernas fullbordan makat åt sig så mycket, att några kortväxta arter af tåtel och brodd kunna få skjuta upp. Och huset står där ensamt som en gammal enstöring, hvilken sökt en aflägsen plats att få stå och ramla ihop på; det har varit kröneri i gården, så att ytterväggarna äro nedrökta; skilnaden mellan fönsterkarmarna och muren är igengrodd, så att det ser ut, som huset icke tvättat sig i ansiktet eller ögonen på en mansålder; grunden har satt sig, så att byggnaden fått slag i venstra sidan; takerännan läkt

och gråtit tårar, som bildat svarta fåror hela framsidan efter, rappningen har lossnat här och där, och man kan under stormiga nätter höra, huru det rasslar ned för väggen i den breda-rännstenen. Det ser ut med ett ord som ett gammalt enkesäte för fattigdomen, lätjan, vårdslösheten och lasten.

Och ändå finnas två människor, som icke kunna gå förbi detta hus utan att stanna och med rörelse och nästan kärlek betrakta denna eländiga, otrefliga, gamla byggnad. För dem är den stora grinden en äreport, ogräset och rännstenen en grönskande äng och en sorlande bäck det svarta huset en älskvärd ruin, med ljufva, rosenröda minnen; det är ändå något mera, ty när de komma där förbi, sjunger det i luften och doftar det på marken, och de se solen skina som på den mulnaste höstdag, och de kunna till och med glömma sig, så att de kyssa hvarandra, fastän ingen ser på, ty de ha nu alltid varit litet tokiga, de goda människorna.

För tre år sedan stod vår unge vän — vi måste ju vara vän med honom, sedan han ångrat sina ungdomsförvillelser och bedt samhället om förlåtelse och därtill blifvit en respektabel man, som tjenar staten och bär purpur på rikssalen — vår unge vän stod tre trappor upp i det fula huset och hade ett knappålsbref i munnen, en hammare i bakfickan och en hoftång under armen; och han stod på en stege och satte upp gardiner i ett litet rum, ett mycket litet

rum, som endast innehöll en liten soffa, en liten toalett, ett litet skrifbord och en liten, liten säng med röda och hvita omhängen. Men ute i salen stod den trogne Isaac i skjortärmarna och strök klister på en tapet, som han lagt upp på en strykbräda mellan två stolar; och han hvisslade emellanåt, och han sjöng en mängd okända sånger på aldrig hörda melodier; och när han blef trött, dukade han upp frukost på en tomlår framför fönstret; och utanför fönstret lyste solen på grannens trädgård; den var inte stor den trädgården, där den låg inklämd mellan husmurarna; den hade bara ett päronträd, men det blommade; och den hade två syrenbuskar, som också blommade; och mellan husgaflarna såg man himmelen och masttopparna af vedskutorna vid Nybrohamnen. Han hade själf varit nere på mjölmagasinet och köpt smörgåsarna och portern; och han hade tapetserat fruns rum, och han hade köpt stora nerier och murgrönor, för att inte de fula tamburfönstren med sina svarta karmar skulle skrämman den unga frun, då hon skulle hålla sitt intåg; han hade först tänkt stryka dem, men han var rädd, att det skulle lukta oljefärg.

En droska stannade på gatan.

— Det är Borg, säger kandidat Isaac. Hvad skall han här att göra? Och så har han den där pesten Levin med sig!

Det var en lång visit på tio minuter, och det var en pinsam stund, men han tog den som

hvarje annan pröfning, och han kände, att han för alltid brutit med det förflutna i ett afseende; i ett annat kände han sig vara bunden, ty han hade på de tio minuterna varit tvungen att skrifva på igen. Och så kommer svägerskan, fru Borg och revisorskan Homan; och de finna tapeterna i salen vara för mörka, och tapeterna i fruns rum för ljusa; gardinerna i herrns rum skulle ha varit en smula bredare, mattan passar inte med möbeltyget, pendylen är gammalmodig och ljuskronan är för dyr för att vara så enkel; men i synnerhet är det en möbel i fruns rum, som framkallar långvariga, men tysta öfverläggningar, och som icke skänker de båda väninnorna någon ro; och köket är svart och tamburen smutsig och uppgången förskräcklig; för öfrigt är det ganska nätt; man skulle inte kunna tro det en gång, då man kommer in på den fasliga gården, där det inte finns så mycket som en portvakt en gång.

Det var andra plågan, men den gick öfver, den som allt annat.

Men Isaac är icke så glad mera, sedan hans tapeter blifvit recenserade, och Falk inser ett ögonblick, att det är ett eländigt näste. Men han öppnar fönstren för att släppa ut de orena andar, som varit inne i hans Paradis lustgård; och Isaac förklarar, att han skall låta bysätta dem under bröllopsdagarna, så att de icke kunna vara med. Och så, så kommer hon! Han stod i fönstret och såg henne på tusen famnar, och

han hade anspråk på att bli trodd, att det sken af henne och att det blef ljust på gatan, där hon gick fram; han ville göra troligt, att han vid ett annat tillfälle stått på Lejonbacken och sett henne komma i hörnet af Hamngatan och Regeringsgatan. Han hade för öfrigt en mängd otroliga historier om hennes godhet, älsklighet och skönhet naturligtvis, men inte en gång hon trodde på dem, så att det icke lönar sig att upprepa dem.

Och när hon stiger in i den blifvande våningen och finner allting så förtjusande, då går Isaac ut i köket och späntar stickor och gör eld i spiseln; och när han kommer in igen, bärande en bricka med chokolad, då först saknas han, och det roar honom, ty han vet, att ingen i världen kan saknas af dem som älska, och han finner deras fruktansvärda egoism, som de kalla kärlek, rätt älskvärd; att den är berättigad, erkänner till och med världen.

* * *

Hvad världen sade? Så här sa' världen.

— Nå, den där Falk, som gick och gifte sig?

— Nej, med hvem då?

— Med en lärarinna!

— Fy fan! En så'n där med blå glasögon och kortklippt hår.

Frågaren anser sig icke behöfva begära flera upplysningar.

Hade han däremot svarat:

— Jo, han har gift sig med Kockenströms dotter.

Då hade andra frågan kommit fram så här:

— Nå, fick han pengar?

Några vidare frågor gör inte världen, och det är väl det — om så vore. Men världen har äfven den oeftergifliga fordran, att personer, som besvärat presten att lysa för sig tre gånger och besvärat församlingen höra på och som tvingat världen att anställa genealogiska forskningar och tvingat världen att hålla en referent vid bröllopet, världen har den fordran, att de skola vara lyckliga, annars ve dem!

Om hon kommer från skolan och är trött af arbetet, ledsen öfver förödmjukelse, nedslagen af misslyckade bemödanden, och hon möter en väninna på gatan, som fattar hennes hand och säger, du ser icke lycklig ut, Elisabeth! Då — ve honom!

Om han kommer från sitt ämbetsrum med förtviflan i hjärtat, ty han har blifvit förbigången vid en befordran, och han möter en vän, som tycker, att han ser nedslagen ut. — Då — ve henne!

Olycklige I, om I inte behagen vara lyckliga!

* * *

Det är en vinterkväll ett år eller mer därefter, hon sitter vid sitt skrifbord i sitt rum och rättar temaböcker, och han sitter vid sitt bord i sitt rum och summerar bouppteckningar. Och pennorna rassla, och klockan knäpper och teköket brinner. Och när han ser upp från papperen, ser han på hennes vänliga ansikte, om hon skall se upp, och då mötas deras ögon, och de nicka åt hvarandra, som om de icke sett hvarandra på långliga tider, och så skriva de igen. Men så tröttnar han.

— Nu få vi lof att prata en liten stund, säger han; och hon har ingenting emot det, då det nyss fattade beslutet upphäfves med absolut majoritet.

Och hvad tala de om? Det var just det som hånaren Borg också frågade en gång, då han förklarade äktenskapet vara en naturvetenskaplig omöjlighet, och han framkastade som ett axiom, att den stund måste komma, då man talat om allt för hvarandra, visste hvarandras tankar och meningar om allt och då den absoluta tystnaden måste inträffa! Den token!

1882.

De små.

Genom ostracismen hade grekerna försökt motverka den naturlag, som bjuder att det stora, starka och kloka skall komma sig fram. Operationen lyckades, patienten dog, och Grekland står än i dag lik. Med kristendomen börjar de smås guldålder. Att vara fattig, liten, svag, vanskaplig blef en förtjenst; olyckan blef en källa till framgång. Rom, som genom sin tro på den starkares rätt hade blifvit en världsmakt, blef uppätet af de små, och med romerska rättens upphäfvande infördes de svagas rätt. Men striden mellan de små och de store har fortsatts och varar än i dag; dock tyckes segern le mot de små.

Min vän var liten med besked; ty han var dvärg och puckelryggig. Hans härkomst var dunkel som en bakgata i en stor stad. Hans ungdom trist nog; redan tidigt kom han i lära hos en målarmästare. Först målade han fönster-

och dörrposter, därefter skyltar och slutligen trappuppgångar med landskap. En dag kom han på museum och fick där se goda landskap; han greps af en lätt förklarlig lust att måla på lärft, skapa sig ett namn och draga in i berömmelsens tempel. Målade så ett landskap på ett litet lärftstycke och visade det för en gammal herre, som bodde i samma hus som han. Den vänliga herrn, som själf var dilettant i målarkonsten, fattade medlidande med pyslingen och beslöt göra något för honom. Han gaf honom färger och penslar, lärde honom greppen, tog honom med till sina vänner professorerna och skaffade in honom vid akademien. Då han sålunda hade gått i borgen för sin protégés anlag, gjorde han allt för att kunna få heder af honom. Emil — så hette den lille — fick på det sättet försprång för sina stora kamrater, som kunde »hjälpa sig själfva», och då han öfverflyglade dem, trodde man det kom sig af hans rikare anlag och icke af det beskydd han åtnjöt.

— Han har understöd, sade de stora.

— Det är väl ingen konst — när man är du med professorerna! sade de stora.

Men Emil kände det, som om han var de andra öfverlägsen, och snart skulle det bära syn för saken. Han gick omkring i målarskolan och kritiserade. När han blef näsvis mot äldre kamrater och dessa gáfvo honom svar på tal, tog han dem i öronen, först på skämt, sedan på allvar. De stora vågade inte nypa honom igen

eller nändes inte bära hand på gnomen: han var ju en krympling.

Emil utvecklade sig hastigt till despot. Hos sin gynnare satt han och bredde ut sig i ett soffhörn och gjorde lustiga anmärkningar om målarnes taflor. Som ingen hade hjärta att tillrättavisa det stackars kräket, lät man honom vara i fred och skrattade åt hans små elakheter. Men därigenom fick han en vana att säga allt hvad han hade lust till, och han utbildade på det sättet sin munvighet så, att han snart gick och gällde för spirituel och till slut också blef det.

När han nu började rikta sina pilar mot lärarne och dessa blefvo förargade däröfver, tröstade man dem jämt med: hvad brydde man sig väl om hvad den där lillepytten sade!

Nu skulle pyslingen se till att finna en mecenat, som kunde kosta på honom en resa till utlandet. Det lyckades tämligen fort, och en vacker dag sitter Emil i en stor atelier i Paris. Han lefver nu flott och sorglös, klär sig som en liten narr, protégerar sina kamrater och skickar hem flera taflor i den nyfranska genren. Hans många gynnare få dem sålda, och det finns alltid tillräckligt med köpare, som vilja hjälpa den stackars lille gnömen.

I Paris var han ståtlig att skåda. På kafét lade han alltid beslag på den bästa platsen och förde ordet. Förde ordet, därför att han var van att göra så och för att man var rädd för

hans skarpa tunga. På gatan visade han sin storhet genom att bjuda armen åt en dubbelt så lång kamrat — alldeles som han ville stödja honom. Fruntimren skrattade åt hans närmanden togo honom i knäet som ett litet barn, och till sist blefvo de hans älskarinnor. Han gjorde eröfringar till höger och venster — som han själf trodde på grund af sina personliga företräden, men i själfva verket därför, att ingen hade hjärta att neka den lille varelsen något. Han blef stursk däröfver, han blef en personlighet. Att komma på jämlik fot med honom var inte längre möjligt, ty det hade redan lyckats honom att sätta sig på näsan på alla; han hade blifvit en auktoritet. Han var förfärligt obildad, men han förstod att höra på och snappa upp, och, när han hade bearbetat det som var brukbart, serverade han det uppvärmdt som en rätt från sitt eget kök. Talade man om en sak, som han icke förstod, så låtsade han, som om han för längesedan var inne i saken och frambar så efteråt tanken — visserligen i en sirligare form — såsom sin egen, fastän han bara hade gifvit den en lätt retouche.

En vacker dag hittar han på, att han vill studera Venedig. Hans gynnare arrangera ett stort lotteri, och den lille karlen åker på första klass till lagunstaden. Där hyr han vid Canal Grande en atelier i ett gammalt götiskt palats, tar en gondolier i sin tjänst och spelar grand seigneur.

Att se den lille på palatstrappan i en bonjour inte större än en kolt, med fadermördare, röd sidenhalsduk med en glasnål i form af ett dufägg, paille-gula handskar och en ljus sommar-ytterrock lätt hängande öfver armen, är en syn, som man inte så lätt glömmer. Och när han hvisslar på sin gondol, som glider fram likt en orm på vattnet, och då han med sin diminutiva promenadkäpp »tar törn», så energiskt att han riktigt tycks hejda kolossen i dess anlopp mot trappan, då förundrar man sig öfver att en så stark själ kan bo i en så svag kropp.

Tidts kunde han formligen antaga jätteproportioner. En dag sitter han på lagunerna och målar, just som en kolossal ångare löper in på redden. Den för en blågul flagga på förmasten, och Emil ser däraf att det är en landsman.

— Den ska vi inspektera i afton, säger han.

Ganska riktigt, han låter sätta sig och kamraterna öfver till ångaren, hvars kapten han är bekant med; han hade ju ett par tusen vänner af det slaget, oberäknadt fruntimren. Han tar hand om landsmannen, ty denne är ny på platsen. Han låter bjuda sig och kamraterna på sexa. Sedan man ätit, får han den häftigaste lust att imponera på venetianerna med ett svenskt fyrverkeri. Han går följaktligen upp på däck och väcker stewarden.

— Har ni något fyrverkeri? frågar han.

Stewarden ser på den lille; men dennes otroliga tvärsäkerhet imponerar på honom.

— Skaffa opp det, säger han alltså och tillkallar två man af vakten.

Fyrverkeriet kommer, och snart knalla romerska ljus som bösskott, raketer stiga i luften, signalraketer af största kaliber, hvilka snart locka piazzettan proppfull med folk.

Kaptenen kommer springande.

— Hvad satan är det du här tar dig till! Vet du inte att polisen . . .

Mera hinner han inte säga; ty den sol, Emil just hade tändt med sin cigarr, börjar att hvissla med sina eldtungor strax bredvid honom.

— Stå stilla där! kommenderar småttingen, och kaptenen vet ej, om han skall skratta eller bli vred, när han ser den lilla människan stå där så oförsagd, omgifven af eld och rök som ett troll i ett brinnande berg.

— Kan det nu inte snart vara nog! ber han — jätten med det långa skägget.

Men Emil vet ej af medlidande; han fortsätter, tills ingenting finnes kvar.

— Det skulle just ha varit någon annan än du, säger jätten och låtsas ta den lille i örat, men vågar dock ej göra allvar af det. Men småttingen önskar alls icke att vara någon annan än den han är; han har det bra med sitt privilegium som liten, så bra som ingen annan. Därpå ger han maskinisten order att elda under pannorna; han vill företaga en liten tur till haf.

Kaptenen ber och rasar, men där hjälper hvarken böner eller fader vår. Och snart ser man de stora skorstenarna utsända sina rökpelare i den praktfulla natten. Propellern piskar det klara vattnet, ankarkättingarna rassla, alle man äro i verksamhet, och småttingen, som klättrat upp på en tågrulle, utdelar, med roparen för munnen, sina befallningar. Ankaret är lättadt, styrmannen ropar »klart», och ned till maskinen tränger en tunn, hes röst, som kommenderar »framåt». Och nu knakar och stönar det i fartygsskrovet, kolfvarna suga sig hväsande upp igenom cylindrarna, excenterskifvorna arbeta, spygatten spruta, rodret knakar, kättingarna rassla, och lydigt som ett flöte på en metref glider kolossen med sina två svarta skorstenar ut i det oändliga mörkret — satt i rörelse af den spåda rösten från ett insjunket människobrost, hvari två förstörda lungor med möda andas.

Det tycks, som om den lille mannen förstår, att likhet människor emellan är en omöjlig sak och att det, när tillfälle ges, alls inte är så toktigt att passa på och klättra upp på andra för att inte bli söndertrampad. Han kunde ju inte stå vid sidan af andra, därför att han var så liten, men han kunde ändå komma upp öfver dem; och när han träffade på någon, som stod högre, så mädde han inte riktigt bra, förrän han såg dem nere under sig. Man kunde nästan tro, att han icke var medveten om sitt kroppslite. En gång stod han med sina vänner på

en ångbåtsbrygga, då en puckelryggig gick om bord. Emil vände sig bort från honom som från någonting fult och sade:

— Det är verkligen synd om den unge mannen, att han ska ha så svagt bröst. Det var hans uttryck för den saken — alldeles som man talar om att man har afträdt sin förmögenhet, när man har gjort konkurs.

Sin gamle vän och gynnare hade han redan sörjt för att få under sig: hans skuld generade honom och förpliktelserna tryckte honom kämbart.

— Farbror borde inte måla, hade han en gång yttrat till den gamle, som hade lärt honom de första penseldragen.

— Hvarför inte det? frågade den gamle be-
dröfvad, för det var det enda i lifvet, som ännu egde värde för honom.

— Nej, det är så dåligt så, sade dvärgen utan att förändra en min. — Det är ju grönt!

Den gamle kom aldrig mera till lillen, hvilken kände sig mycket friare efter denna operation.

En afton gaf en målare, baron X., supé för den sextonårige prinsen, som hade kommit på besök i Paris. Festen egde rum i ateliern, och konstnärskoloniens herrar voro inbjudna — blott herrar, ty det skulle vara en ungarlusafton.

Det roade Emil att vara tillsammans med en prins; men att fira honom och göra sig själf liten — det var inte roligt. Han beslöt därför att icke släppa efter på något af sin värdighet.

I tamburen står det två gardister som hedersvakt; han behandlar dem som luft och går rakt in i rummet med öfverrocken på sig. Han kränger den af sig och kastar den åt en äldre herre med förnämt utseende, och denne tager också ganska riktigt emot rocken, men blott för att i samma ögonblick slunga ut den i tamburen.

— Vet du inte, att det är kammarherre Y? hviskar värden till honom.

— Jaså, ä' det det? Ja, jag kunde väl tro, att det måtte vara en domestique, svarade Emil högt.

Han går därpå bort till prinsen, räcker honom ett par fingrar och frågar hur det står till; därpå ber han honom sitta ner och prata lite. Prinsen, som är en väluppfostrad yngling, känner sig alls inte stött öfver dvärgen och är höflig mot honom.

Festen börjar, fortfar, tilltager, och man hinner till champagnen. Emil har varit med om att dricka flera skålar och hört på tal, som ej voro riktade till honom. Hans storhet är ställd i skuggan, han lider de förskräckligaste kval. Till slut utbringar man, under hurrarop och på stående fot, ett lefve för prinsen. Emil förblir sittande.

— Ska du inte resa dig upp för prinsen?, säger bildhuggar Z. och drager Emil i kragen.

— Jag struntar i prinsen! svarar den lille så högt, att prinsen måste höra det, och sitter kvar.

Han blir dragen upp från sin plats, men ger genast angriparen en örfil. Denne lyfter upp det lilla odjuret i vädret, och den sprattlande dvärgen biter honom i kinden. Han lägger den lille öfver sitt knä och ska till att ge honom några rapp. Handen är lyft, gengäldens timme för alla hans ostraffade öfvergrepp är inne, tyrannen skall störtas. Då hör man en röst, manlig och mild som det starka ädelmodet, hvilket böjer sig (så dumt!) för den svage.

— Ni får inte slå den lilla varelsen!

Det var den förnämade, det var prinsen, som bad för sin egen bödel.

— Man bär inte hand på krymplingar, tillägger han.

Detta skäl är förkrossande. Hvarför? Därför att Kristus säger om de vanskapliga, att himmelriket hör dem till? Eller finns det något annat skäl?

Prinsen bryter upp, men lillen behåller valplatsen. Nu drar han åter andan och sätter sig igen fast i sadeln. Han öfverhopas med förebråelser, men tillbakavisar dem; han biter ifrån sig som en råtta, som ingen vill röra vid. Hans person är helig; han står öfver samhällets och lefnadsvettets lagar; han kan håna, skälla, bitas, krafsa utan att få smörj.

Hvilken afundsvärd lott att vara liten och vanför!

Några år gå, och Emils rykte som målare växer. Han är nu nästan stor, har redan angripit sina gamla akademilärare och förklarat

dem vara föråldrade. Men de kunde inte vredgas på honom för *det*. Ingen kunde vredgas på dvärgen, när man såg honom så där långt nere, vid sina knän, där han stod och såg ut som ett utklädt barn, hvilket man kunde få lust att ta på sin arm för att trösta och beklaga det.

Han kom nu i sin kritiska ålder. Hans kropp blef inte större, men lungorna växte och tryckte på hjärtat, så att andnöd inställde sig. Hans ansikte, som kunde se ut som en trettioårig mans, hade icke det minsta spår till skägg; det satt där bäst det kunde och passade inte där det satt. Så sjuknade han och väckte nu mera deltagande än intresse. Och se, där kommer en ung, skön och rik kvinna och ber om lof till att få gifva honom ungdom, skönhet och rikedom för att förljufva hans sista år; och hon blir hans hustru. Han kan nu luta sitt lilla, fula hufvud mot hennes varma arm och sofva vid hennes fagra bröst.

Älskade hon honom? Därom kan intet tvifvel råda, ty hon gaf, gaf honom allt, utan att få något igen, och det är ju kärlek. Ja, man påstod att det icke blott var moderskärlek, utan äfven äktenskaplig kärlek.

Efter några års gifte var den lille endast en skugga af sig själf; en morgon finner hans hustru honom död i sängen.

När hon lyfte upp täcket och såg det lilla monstret, vardt hon förfärad. Hon måste fråga sig, huru hon egentligen hade kunnat älska detta

missfoster. Och nu trodde hon, att hon varit ett offer för någon optisk villa. Helt säkert hade hon älskat den stora själ, som bodde i detta fysiologiska preparat; men nu, när denna själ hade flyktat bort, ville hon ej mera se dess omhölje.

Men, var hans själ verkligen så stor, eller berodde inte också dess storlek på en synvilla? Han målade bra och var på visst sätt framstående. Han var spirituel, och många äro väl det; men ett geni var han inte. Blott genom den jämförelse, som ständigt trängde sig på en, mellan hans lilla gestalt och hans förstånd, hvilket var öfverlägset denna, förekom han så stor. Man såg ett barn och hörde en man; därvid fick man ett intryck som af ett underbarn. Man kände, att naturen hade gjort orätt mot honom, och fick lust att göra mer för honom än han var värd, och därför fick han på sin lott ett skönt lif och en ljuf död.

Nej, han var lika liten som vi andra, lika elak, lika tyrannisk, och hade han bara fått lof till att lefva längre, så skulle hans små fötter ha trampat ned ännu flere; ty han brukade inte gå ur vägen för någon, inte vara ädelmodig, inte älska, inte förlåta — därför att han var så liten.

Saliga äro de små, ty dem hör himlen till, och snart skall äfven jorden vara deras.

Hjärnornas kamp.

Doktor Charcot antager suggestionens möjlighet endast på hypnotiserade hysteriske, doktor Bernheim går något längre och medger, att alla som kunna hypnotiseras äro mottagliga för ingifvelser.

Men den sistnämde finner å andra sidan, att icke alla äro lika mottagliga, utan en grupp människor mera mottagliga än andra. Härtill räknar han det lägre folket, de läraktiga, gamla militärer, handverkare, med ett ord alla de, hvilkas hjärnor äro på en lägre utvecklingsgrad eller vanda att underkasta sig andras vilja. Utan att vara fackman eller auktoritet, har jag genom experiment trott mig finna, att suggestionen endast är den starkare hjärnans kamp och seger öfver den svagare och att denna procedur tillämpas i det dagliga lifvet omedvetet. Det är politikerns, tänkarens, författarens hjärna, som tvingar de andras

att röra sig automatiskt. Skådespelaren hypnotiserar sin vakna publik och tvingar den att applådera, gråta, skratta; målaren är en trollkarl, hvilken kan inbilla åskådaren att han ser ett landskap, när det endast är färg på en duk; talaren kan inbilla hopen hvilka dumheter som helst, om han har en stark talegåfva och retoriken i sin makt; och hvad förmår ej en prestman i ornat med hela den kyrkliga lyxens attribut?

Alla politiska, religiösa, literära strider synas mig endast gå ut på individens eller partiets kamp om att få ge suggestionen, *alias* bilda opinionen, hvilket icke är annat än kampen om makten, numera dock hjärnornas, sedan musklernas kamp kommit något ur bruket. Hjärnornas kamp är icke mindre fruktansvärd, om ock ej så blodig, och jag vill skildra min strid med en hjärna, som jag slutligen lyckades efter sex månaders arbete grusa sönder, när han icke ville böja sig. Jag led själf oerhördt och förbrukade så mycken nervkraft, att jag af svaghet efteråt gick med samvetsqual, såsom om jag mördat, men jag lugnade mig sedan med, att det endast var själf försvar, och som en af oss måste falla, föll han, emedan han var den svagare, hvilket jag icke råde för.

* * *

I januari månad 1886 emottog jag i Düsseldorf ett bref, hvars stil väckte hos mig ett dunkelt

minne. Det var en svag hand, som genom mycket slängar och stora bokstäfver sökte dölja sin svaghet. Jag tyckte mig ha sett denna stil förr, men kunde ej genast erinra mig hvar. Efter läsningen af brevet fick jag det klart. Skrifvelsen var från en ung man, som, född i Mecklenburg, vunnit en anställning vid fysiologiska institutet i Dresden. Under mina tidigare år hade jag sett honom vid Naturhistoriska museum i Königsberg, där jag var anställd, och den unge mannen, då en yngling, ansågs vara chefens naturlige son, men gick för hans skyddsling. Under min senare politiska bana hade jag som statsrevisor nödgats göra en anmärkning på riksmuseets användande af medlen till tjenstemännen, emedan en del däraf utgått till betjeningen, bland hvilka ynglingens mor, portvakterskan, befann sig. Tidningarna hade tagit fatt i saken, broderat ut den, och chefen hade mot min vilja blifvit komprometterad och därmed äfven ynglingens mor. Detta smärtade mig på hans vägnar, men jag kunde ej hjälpa det.

Upprifningen af saken hade just egt rum, när jag mottager brevet. Detta var aktningsfullt såsom stäldt till en äldre person, hvilken länge kämpat offentligt för de ungas framfärd. Men det låg äfven ett grand medlidande med mig såsom den desavouerade och fallne partichefen.

Hvad ville nu den unge mannen mig, frågade jag? Hämd är en så naturlig känsla, i synnerhet att vänta från en individ, som icke tror på för-

soningslära, lif efter detta, gud eller rättvisa. Och ett så grymt sår, som det jag tillfogat honom i hans mor, kunde ej vara läkt på några veckor.

Han presenterade sig i brevet som en »modern» ande, fodrad med evolutionsläran och socialismen. Hans ärende bestod i att erbjuda mig en tjänst. Jag hade nämligen nyss blifvit illa behandlad i en tysk tidning, och han åtog sig att rentvå mig. Detta föreföll mig dubbelt miss-tänkt. En »modern» ande lönar icke ondt med godt, och i hans anbud låg något skrytsamt, då han trodde sig om att kunna upprätta mig, och äfven däri, att han lät mig förstå, att jag var en fallen storhet.

Emellertid besvarade jag brevet: artigt, afböjande anbudet, och vänligt, kanske för vänligt, af ett behof att godtgöra hvad jag måst i det offentliga grymma lifvet tillfoga en privatperson.

I hans svar på mitt svar röjes nu en vänlighet, som är sårande, och han rycker fram med goda råd. Han fann min politiska radikalism antikverad, och förkunnade nu på tre ark socialismens evangelium, såsom om jag aldrig hört talas om socialism förr.

Som jag är trött och dragit mig undan för psykologiska studier, svarar jag undvikande. Men då klifver han upp på mig, behandlar mig som en fossil ignorant, den han vill omvända.

Retad af tonen svarar jag, oförsiktigt nog, ty nu utspinnas en korrespondens, som drar ut i flera månader och stör mitt arbete i hög grad.

Sommaren nalkas; jag går till Schweiz med min familj och sätter mig i en liten by i kantonen Winterthur på ett Wirthschaft.

Väl kommen dit och i ro mottar jag ett nytt bref från min unge vän, som förkunnar sin ankomst inom några dagar. Som jag icke har något att invända, återstår mig endast afvakta hans ankomst.

En eftermiddag, just som jag slumrat in enligt min vana efter middagen, knackar någon på dörren. Det är min hustru, som beklagar att hon måste störa mig, men herr Schilf har kommit.

Jag blef ond som en uppväckt och bad få sofva ut, men det ansågs opassande, och jag måste ner att ta emot.

Raglande, med domnad hjärna, rysande nerver, gick jag ner i källarsalen.

Mot mig kommer den unge mannen. Jag återfann icke ett spår af den yngling, jag sett för åtta år sedan. Här mötte jag en lång, smärt tjugutreårig man med glasögon. Hans gång öfver golfvet mig till mötes var något sned, och när han räckte mig handen föll kroppen också på sned. Det var det första jag observerade jämte, hans något oroliga blick, hvarförutom jag tyckte att mannen såg förklädd ut. Jag bad honom vara välkommen som min gäst, oaktadt jag bodde på hotell, men han förklarade bestämdt, att han kom på egen räkning och redan beställt rum.

— Det är märkvärdigt hvad ni förändrat er på dessa år, började jag.

Detta tycktes göra ett oroande intryck på honom.

Jag frågade, om han ville dricka något, ty jag kände mig mycket svag efter den afbrutna sömnen.

Nej, han drack aldrig något. Moderna människor drucko icke, och han åt äfven ytterst litet, sof litet och rökte aldrig. Det var idealism att dricka. Allt hvad vi äldre gjorde var idealism.

Rummet var kvaft, personen var mig osympatisk, och jag kände mig illa. Bad honom följa med i trädgården, dit jag rekvirerade en flaska vin med vatten.

Inkomna i en gränberså, klatschade samtalet först som en pisksnärt, innan det skall bära af att åka. Från konversation gick man öfver till samtal och var hufvudstupa inne på frågorna. Nu bröt han ut. Som en dusch fick jag öfver mig Marx, Darwin, Bebel i en enda ström, som varade en half timme. Det föreföll mig, som om han kastat en hel hög af hackadt landsvägsgrus öfver mitt hufvud. Det var nämligen flisor af alla formationer från granit ner till tertiär kalk.

Men mannens ordström verkade också som en hypnotisering på mig. Jag krossades som en hysterisk och stod under hans inflytande. Som jag måste se honom i ansiktet medan han talade, fascinerade han mig med glasögon, från hvilka ljuset återkastades i två ovala evigt rörliga fläckar. När jag icke uthärdade längre, måste jag böja ner hufvudet; men då kände jag mig än mer

nedtryckt och jag hörde på hans röst att han ansåg sig som segrare.

Att svara var icke möjligt; ty det var som att gå emot ett nät utan att ha en knif. Slutligen stack jag in ett ord:

— Det är märkvärdigt hvad ni är magnetisk.

— Tycker ni, sade han smickrad; min mor var också ett starkt medium.

Därpå svarade jag intet, ty jag var rädd för ämnet.

— Det gör ondt i mina ögon att se på era glasögon, upptog jag.

— Jag ska ta dem af mig, sade han med verkligt segergladt medlidande.

Nu såg jag först hans blickar, hvilka voro hvassa som en närsynts.

Så kom det en ny skur. Min störda sömn, mina oroade nerver gjorde mig oförmögen till motstånd. Som en stor boaorm hade han klängt upp på bersåns räcke, och jag såg hans aflånga hufvud uppifrån stirra ner på mig. Jag kände hans andes slem lägga sig öfver min hjärna; mitt förstånd omtöcknades, och det var som om jag väntade få se honom räcka fram sin långa hals, omslingra mig och sluka mig. Allt motstånd från min sida var omöjligt. Jag förklarade mig sjuk och föreslog en promenad.

Med segrarens nedlåtenhet klappade han mig på axeln och bad mig sköta min helsa.

Vi promenerade en stund, och så skildes vi. När jag kom på mitt rum, kastade jag mig sanslös

på sängen. Efter några minuter, när jag kvicknat till, värkte mitt hufvud. Det kändes som om någon skulle ha stuckit in sin hand i min hjärna och rört om. Alla mina under de sista månaderna samlade iakttagelser öfver psykologi, mina kombinationer och slutledningar voro kastade huller om buller såsom när städerskan har varit på skrifbordet och oordnat papperen.

Slutligen frågade jag mig: hvad vill denna man mig? Detta var nämligen en fast punkt, jag alltid måste hålla. Vilde han hämnas? Vilde han begagna mig? hvilket skall vara den moderna hämden. Eller vilde han endast besegra mig, visa mig sin öfverlägsenhet, trampa ner mig, värfva mig för sitt parti?

Jag släppte frågan igen, men kände ett gräns-löst begär att öfvervinna honom. Hans resonnement saknade sammanhang, det kände jag i mitt hufvud, ty hvar gång det klickade, skuttade det som en kärra öfver en sten och gaf mig en lindrig hjärnskakning. Därpå planerade jag en fälttågsplan med full afsikt att tillintetgöra honom och studera honom.

Om aftonen förestälde jag honom för min hustru och inbjöd honom supera med oss på våra rum. Han såg icke på henne, mötte aldrig hennes blickar och dedicerade icke ett ord till henne. Fruktade han hennes af frihet från frågor och partilidelser för tillfället klarare förstånd, eller var han indifferent för kvinnan, emedan han var trolofvad såsom han uppgaf? Eller saknade

han den uppfostran som beherskar tycken och egoism, så att själen får vanan att gå ut ur sig och söka, om äfven i betydelselösa ord, umgänge med andra själar? Efter supén kommo mina barn in för att säga godnatt. Han såg ut som om han fruktat deras öppna sätt, och han kände ett behof att förklara, det han var blyg inför barn. Emellertid ledde jag konversationen in på enkla ämnen, berömde hans energi, då han kunnat resa tretiosex timmar på järnväg i ett sträck, och så vidare. Jag berömde hans dygder, hans sparsamhet, enkla lefnadssätt och så vidare. Detta blåste upp honom, och han lät snart sitt ljus lysa högt i redogörelser för de sista upptäckterna inom alla vetenskaper.

När han gått på sitt rum att sofva, frågade jag min hustru hvad hon tyckte om honom, icke därför att jag satte hennes omdömesförmåga öfver min, utan därför att hon var ointresserad.

— Han är så obehagligt lik Meyer, sade hon.

Detta öppnade mina ögon för några sidor hos Schilf som jag ej bemärkt. Personen i fråga var nu operasångare, en min för detta studentkamrat, hvilkens yttre fullkomligt liknade Schilfs. Samma kropp, lång, gämlig, sned; samma hufvudskålsbildning; samma starka haka, hvassa ögon, med glasögon. Meyer var ett slags återgång till vilden; gifvande vika för ögonblickets impuls; full af sig själf till den grad, att han aldrig såg andra, aldrig hörde andra, aldrig tilltalade andra än dem han vädrade gagn af. Men dem älskade

han, magnetiserade, sög, och utsugna en gång slängde han bort dem. Meyer sökte aldrig umgänge för nöjets skull, utan för nyttans; var egentligen människohatare, individualist till ytterlighet, hatfull, hämdgirig, rå, osociabel. Kunde så litet styra sina lägre begär, att han till exempel på en middagsbjudning, när värdinnan väntar ett ögonblick på pigan, och Meyer tyckte det dröjde, tar sopsplefven och serverar sig själf.

När man lefvat länge och sett många människor kan man snart återföra dem på formler, dela in dem på grupper, leda dem tillbaka på typer. Schilf hade jag nu fått in under typen Meyer, den osamhällelige, lågt utvecklade varieteten af människa, och mina iakttagelser bekräftade senare denna analys.

* * *

Efter att ha sofvit godt hela natten gick jag ner i källarsalen att träffa Schilf. Han fanns icke där; utan satt ute på den stora verandan, sade källarmästarn. Jag fick stor lust att observera honom, hur han såg ut, när han var ensam och hans ansikte icke reflekterade mitt. Därför stälde jag mig bakom glasdörren och betraktade honom. Han satt lutad mot barriären och syntes försjunken i sina tankar. Hans ansikte uttryckte bekymmer, så att det gjorde mig ondt om honom. Hans långa arm låg utefter bordskifvan, som hans finger trummade. Hans hand syntes nervös och

musklerna lydde icke nerverna, utan gjorde små ofrivilliga rörelser. Nu klarnar ansiktet upp, han stirrar på en punkt på bordet och ler, ler så att de öfre framtänderna synas. Jag ser alltid på de öfre två framtänderna, icke för att döma hela människan, utan för att få en ledtråd i bedömandet. Sålunda hade jag i många år förgäves sökt lösningen af en i Pommern mycket berömd ministers karakter. Han var som författare snillrik, som underordnad ämbetsman utmärkt, men som kultusminister oduglig, svag och i all sin snillrikhet klerikal. Han var hufvudet högre än andra, hade en kämpagestalt, örnblickar under kolossala ögonbryn, väldiga ryska mustacher och imponerade på alla som kommo i hans närhet. En dag, jag var då ung, kom jag upp i ministeriet för att söka chefen i ett tjensteärende. Jag kan icke neka att jag inträdde något darrande inför den store, berömde mannen. Han bad mig sitta, var nedlåtande och såg min förlägenhet. Hans ögonbryn, som skrämde mig mest, lade sig ner som ett par fälda vingar, hans ögon glänste skälmskt, när han frågade.

— Har ni frossan?

I det samma lyftes de väldiga mustacherna, han log, och jag såg för första gången en liten smal käk med en rättas små tänder. Jaså, du är bara en gnagare, tänkte jag; det var därför du inte blef något stort ministerrofdjur.

Sen dess narras jag aldrig af ögonbryn och mustacher, utan gör som hästhandlaren: ser djuret på tänderna.

Schilf hade två stora, breda mejslar i öfverkäken som en gorilla. Ett rofdjur tänkte jag, som äfven gärna äter frukt. Ett osällskapligt, ondlynnadt djur, som går ensamt i skogen, och har roligt för sig själf åt sina egna elaka tankar.

Jag steg fram och helsade honom. Han spratt upp och hans ansikte såg vänligt ut.

— I dag ska vi inte tala om frågorna, sa jag, utan njuta af tillvaron. Vill ni göra en promenad i skogen med mig?

Det ville han gärna, och vi gingo ut. Jag var undfallande och vi pratade om gamla minnen från Königsberg. Han talade om sin bittra ungdom med nöd, förödmjukelser och skam. Sin mor dyrkade han, men fadern, som aldrig erkänt honom, hatade han. Denne uppgafs ha varit bonde. Jag sökte fästa hans uppmärksamhet på det härliga landskapet och alppanoramat, men han såg ingenting, utan gick endast och stirrade i marken.

Vi kommo in i bokskogen, där ljuset föll ned öfver vår väg så ljufligt vårgrönt. Harungarne sprungo för våra fötter, och i buskarne syntes öronen och bakbenen af ett flyende rådjur. Myskmadran doftade döfvande, lugnande, och vi satte oss på en bänk. Han talade om Dresden, om sitt mörka laboratorium, om agitationsföredragen med pickelhufvor och Schutzmänner, om det rika andliga lifvet i de arbetandes läger, och han ville ovilkorligen att jag skulle flytta dit.

— Nej det vill jag inte, svarade jag, ty då blefve jag socialist!

— Ser ni!

— Ja, ty miliöns inflytande på mig är otroligt starkt och min mottaglighet för personliga intryck är mycket stort emedan jag är sjuk. Jag tror därför också, att arbetarrörelsen är en yrkes-sjukdom i stora industricentra som skall smitta hvar och en som kommer inom trollkretsen, så att han skall tro att hela världen är anstucken. I Frankrike läste jag i två månaders tid L'Intransigeant, och jag väntade hvarje morgon höra att revolutionen utbrutit och att Europa stod i lågor.

Men det var sant, vi skulle inte tala om det där.

Vi stego upp och spatserade vidare. Efter en stund brassade vi ihop igen. Nu var mitt hufvud uthviladt och jag hade samlat mig till anfall. Jag gaf nu honom en dusch på en half timme, hvarpå han kastade sina ämbar öfver mig en ny halftimme. Så förflöt förmiddagen, och när vi slutade, voro läpparne torra och hjärnorna inflammerade. Jag drog honom ner till bäcken och lockade honom till ett bad. Vi lugnade af efter badet, gingo nedslagna hem och åto middag. Därpå sof jag och fick honom att gå med mig in till Bülach för att spela ett parti biljard, hvilket skulle tjena som afledare. Samtalen voro matta, men jag gladde mig åt att han äfven klagade öfver hufvudvärk.

På hemvägen drabbade vi åter ihop, förfärligt, men nu upptäckte jag, att han var en

modern speldosa, konstruerad i Dresden och bara försedd med fyra små stycken. Han drog upp sig själf, spelade upp en Marx-ouvertyr, sa klack och spelade upp Bebelsvalsen och så vidare tills det sa snurr och var stopp. Den där mekaniken, tänkte jag, ska jag väl snart peta sönder, och får jag bara bryta af några nubbar på valsen, så är det snart slut med musiken.

Efter en genomsofven natt och en förmiddags ensam promenad i skogen kände jag mig färdig att möta fienden igen.

Han hade hufvudvärk och var matt. Det föreföll som om han skämdes att ta om igen gamla stycken, och hans bevisningsförmåga var mindre i dag. Jag kände, att jag började få öfvertaget och att tiden var inne till offensiven, och det är nu jag börjar föra dagbok öfver fälttåget, som med hvarje dag ger mig en ny seger.

* * *

Den 16 juni.

På förmiddagen fann jag honom maktlös och nedslagen, så att han antog tillbudet att dricka ett glas öl.

Därpå skred jag till anfall och störtade profeten Marx, historiskt och psykologiskt.

Visade att Marx såsom född 1818 var en romantiker och idealist med inflammerad monomant arbetande hjärna, som bara såg att kapital

bara var arbete, oaktadt man vet, att det äfven uppstår genom naturkrafternas gratisproduktion (vattenfallet), *äfven* genom sparsamhet, *äfven* genom högre intelligens, *äfven* genom många sammanskott (läkarens och författarens många små arvoden).

— Hur kan ni som evolutionist, sade jag, svära på Marx, som var tysk deduktionsfilosof, utgående från falska obevisade premisser, då ni endast erkänner induktionsbeviset? —

Han svarade icke, utan vidhöll endast att jag hade orätt.

* * *

17 juni.

Han begagnar icke Marx mer, men påstår fortfarande att kapital är stöld och att mänskliga utvecklingen under den gifna historiska perioden *endast* är beroende af produktionsmetoden. Jag bad honom bevisa, i hvilket förhållande folkvandringarna och korstågen stodo till produktionsmetoden.

Intet svar.

Han drack i dag en half liter hvitt landtvin, men kände sig fortfarande nedsatt. Visade honom i dag mitt lilla bibliotek på min kammare. När han fick se hela den moderna litteraturen i politisk ekonomi, psykologi och logik, skämdes han, men blef äfven ond på mig, därför att han trott, att jag var en ignorant.

* * *

18 juni.

I dag är han retad som en fångad katt och vill bitas, men gör inga medgifvanden.

Vi sutto på verandan i eftermiddag, och han talade om att maskinerna tillhörde arbetarne. I det samma hörde jag skomakarens symaskin knacka midt öfver bygatan.

— Hör, min herre, sade jag. Där midt öfver sitter en skomakare med två gesäller. Jag känner honom. Han var fattig arbetare och »exploaterades» af en mästare, som gaf honom kost och lön. Men i stället för att gå i silkes-halsduk om söndagarne och på krogen hvar afton, sparde han tills han kunde köpa en symaskin. Därmed var han mästare och har själf gesäller. Vill ni påstå, att hans maskin tillhör arbetarne och att han stulit den?

— Oh! *en* symaskin?

— Nej inte *en*, utan tiotusen sömmerskors symaskiner också här i detta lilla landet bara! Vill ni ta dem också? Och finner ni inte att gesällen, som nu har lika mycket betaldt när han får begagna (exploatera) mästarens maskin, har det mycket bättre (större arbetsbesparing) än mästaren hade, då han i sin ungdom fick sitta krokig öfver spannstolen och dra becktråden genom det hårda lädret, sen han stuckit hvarje hål med sylen?

Han svarade inte, men såg ut som om han ville slå mig.

* * *

Den 19 juni.

Patienten har sofvit oroligt i natt och går i dag omkring och ser ut som om han gjort cession. Han har måst cedera Marx, kapitalstölden och maskinerna; men han medger ingenting. Han förefaller mig som en läsarkolportör; programmet har gått in i honom såsom religion, och jag har i dag kallat honom teolog. Han tar inga bevis, inga skäl.

På eftermiddagen kom hattfabrikören hit ner på verandan med ett tjog arbetare. Han bjöd på vin och de sjöngo nationalsånger till sammans. Schilf och jag sutto på verandan.

— Där ser ni den förtryckta arbetaren, sade jag ironiskt.

Han har en synlig motvilja mot ironi, emedan den tar fram hans egna tankar och visar hur de se ut på ryggen vid dagsljus.

— Ja, svarade han, han bjuder dem på ett glas vin af deras egna pengar.

— Nej, af sina, svarade jag. Han kom hit också med besparingar och köpte rätt att sätta ett vattenhjul i bäcken.

— Fick monopol, heter det, rättade Schilf.

— Nej, min herre, icke monopol, ty det finns ännu hundra platser i bäcken för hundra andra vattenhjul, om ni vill sätta upp dem! Ser ni, naturens kraftkapital är icke så lätt bortstulet.

— Ja, tog han i sista halmstrået, men i Dresden är det annat!

— Om det verkligen är annat och sämre förhållande i Dresden, så ska ni arbeta för Dresdenboarnes räddning, och som modern ande icke generalisera; ser ni det är farligt att generalisera. Om potatisen är sjuk i Irland, så ska ni inte resa till Sachsen för att profetera om potatissjukan.

— Det hör inte till ämnet, men om arbetarne här inte äro missnöjde, så är det okunnighet.

— Nej, min herre, det är kunnighet, ty alla dessa arbetare här och pigorna med, äro väl uppfostrade i utmärkta skolor. Och om icke alla arbetare äro missnöjda, så är det därför att somliga äro nöjda. Glasblåsaren i Belgien med 20,000 francs om året är nöjd; diamantsliparen i Amsterdam med 9,000 francs om året är nöjdare än ministern med lika mycket; finsnickaren i Paris med 6,000 francs är nöjd; och den skicklige juveleraren i Rom med 7,000 är mycket nöjd och skulle slå er på ryggen om ni ville dela hans lön ner till 1,200 francs, som den oskicklige har. Ser ni, duglighet är också ett kapital, och »den olycklige arbetaren» är en generalisering, en filosofisk term, en idealistisk vision! Är det inte? Och hvilka arbetare klaga mest? Kroppsarbetarne kanske, jordarbetarne som ha det tyngsta göra't? Nej, ty de äro ännu sunda och starka. Jo, det är maskinarbetarne, som icke längre arbeta med kroppen. Dessa herrar ämbetsmän, som stå i manchetter och löskragar vid maskinen, hvilken utför deras arbete, som de endast kontrollera med att tumma

en skruf eller kran, dessa äro blifna nervösa, kinkiga som gamla kamrerare af för litet verkligt arbete, de äro anemiska och nevropater, som vi snart få ge in järn och ordinera sjukgymnastik åt. Så står det till!

* * *

Den 20 juni.

I dag talar han hela dagen om »annat». Hans far är i dag en ämbetsman, som han sett på Königsbergs gator. Det är underligt, att han icke misstänker, att jag anar, hvem hans far är. Han tror som haren, att han är gömd därför, att han sticker hufvudet i ett håll.

Berättade i dag, att han är trolofvad med en familjeflicka, och han ämnar gifta sig, emedan han behöfver en vän. Han hatar nämligen menniskorna. Jag bad honom, om han vill ha en vän bara, söka en manlig sådan, ty vänskapen mellan motsatta kön är icke så pålitlig som mellan samma, då lika tänkesätt, uppfostran och vanor lemna större garantier än olika.

Jo, han skulle ha ett andligt äktenskap, utan barn, naturligtvis, för att det skulle vara modernt. Det hade han läst i Tchernychevskij. Jag bad honom observera, att Tchernychevskij var en gammal idealist och att han ingenting hade att lära af honom. Blef ond som vanligt. Trodde på den rena kärleken, hvilken nyhet jag erinrade vara uppfunnen af trubadurerna i Provence, eller ändå tidigare af en viss räf, som

icke kunde komma åt vissa rönnbär. Sade honom rent ut, att han icke var annat än en »decadent», som de kallas i Frankrike, och att hans dunkla sträfvan till sterilitet ej var annat än ett symptom på en i upplösning stadd släkt.

Vi promenerade i skogen på eftermiddagen. Han var vresig och jag ser, att han hatar mig, men står under mitt inflytande och vill fly mig, men kan ej.

Under det vi spatserade tar han upp en revolver, som är laddad, och säger att vi skola skjuta till måls. För att slippa bli skottafla tar jag upp min revolver, som jag alltid bär sedan jag lidit af lindrig förföljelsemani. Vi skjuta i en tall och mäta skotthålens djup. Jag ledsnar snart på leken, stoppar in min revolver och går sakta framåt. Pang! smäller ett skott, och kulan rasslar förbi mig.

Ville han mörda mig med ett vådaskott? Det tror jag nu inte, ty det hade varit för omodernt, men händelsen gjorde ett obehagligt intryck på mig, emedan jag hade två oförsörjda små barn.

På aftonen sade han, att han ville resa hem.

* * *

Den 21 juni.

Han talar inte ett ord om socialism mer och är lugn samt reser ej.

I bland, när jag sitter på min balkong och ser hans långa mörka figur spöka därnere i

trädgården frågar jag mig om igen: hvad vill den mannen mig? Jag är hvarken rik eller mäktig, och han har intet att vinna af mig.

Men jag kan icke arbeta mer, ty jag är besatt af honom såsom han af mig. När han är frånvarande och jag söker framkalla hans bild, får jag aldrig någon klar sådan.

Det är antingen Meyer eller Gorillan, men aldrig Schilf. Har jag ätit upp hans jag, och går han som mannen utan skugga?

Bestod hans jag endast af programmet, som jag ref ur honom?

Han förefaller mig hopfallen och tom som en rock, upphängd till piskning. Han kan inte tala mer, sedan jag tog ordboken ur honom; att konversera förmår han ej.

Han stärker verkligen mina och filosofens meningar om en *tabula rasa*, och nu sedan han är nytvättad, känner jag en stark lust att skrifva med min stil på hans plån. Min själ vill adoptera honom, sluka honom, och han skall bli min vasall.

Den 22 juni.

Motiven till den plan jag nu satte i verket voro flerfaldiga såsom oftast är fallet med framkallandet af menkliga handlingar. Jag kände en grym skuld till denne unge man, som jag nödgats för min framfärd och mitt partis, såra i hans innersta gömslen, dock utan att direkt skada honom på hans bana. Vidare erfor jag ett starkt begär

att studera honom och draga gagn af de så plågsamma förstudier, jag nedlagt på honom. Jag ville gagna honom och begagna honom, alltså en gång kunna skiljas vid honom och vara kvitt, ty jag plågades själf af skuld till andra och besvärades af att andra voro mig skyldiga något, hvilket endast skulle ådraga mig onödigt hat.

I dag på morgonen, när jag träffade Schilf, bad jag att få tala vid honom. Han såg orolig ut, men min vänliga, nästan faderliga hållning slog ner hans lust att borsta sig.

— Herr Schilf, sade jag. Ni är en man med begåfning och ärelystnad, hvilken senare brukar antyda tillvaron af stora krafter. Har ni aldrig drömt om att kunna göra några upptäckter i er vetenskap, föra den ett steg framåt och därmed lyfta er själf?

— Nej, svarade han. I mitt fack har man nyligen gjort så viktiga rön, tillämpat hela den nya evolutionslärans metoder, att med matematik kan bevisas, det inga nya upptäckter på tjugufem år kunna göras.

— Godt, sade jag. Då har jag ett förslag att göra er. Ni vet, att jag förut sysslade med botanik och studerade algerna. På det området är mycket gjordt, men det finns ett outforskadt område: det är Medelhafsfloras subalpina alger. Jag har planerat arbetet länge, men saknar de egenskaper, som i praxis fordras för utförandet: Jag kan nämligen inte resa. Det är en egen-

domlighet för mig. Af en ytterligt sociabel natur, van vid min familjs umgänge och omsorger och van vid att ha några att pyssla om och vårda, blir jag aldeles bortkommen, när jag lemnar dem på en tid, om också än så kort. Jag blir hypokonder i järnvägsakupén, får fantasier på hotellet och har en gång gråtit vid en table d'hôte.

— Det är jolmigt! föll han in glad och med spetsade öron. Jag skall resa ensam till Australien om det gäller.

— Jag vet det, svarade jag, något oberedd på att han genast skulle rida upp på mig.

— Jag vet det, återtog jag, och just därför att ni besitter de egenskaper, jag i *detta fall* saknar, vill jag föreslå er, att ni reser med mig genom Italien och blir min sekreterare, min reskamrat eller hvad ni vill.

— Ja, gärna, svarade han ögonblickligen, och vaknade upp vid ordet Italien.

— Men, fortfor jag, endast på ett villkor. Jag vill icke ni sedan skall säga, att jag exploaterat er, och därför önskar jag, ni skall inträda som medarbetare och bli redaktör för illustrationerna. Ni kan ju mikroskopisk fotografi?

— Ja bevars, det är inte svårt!

— Nå, jag består resan och utrustningen, apparat och allt hvad som skall vara: har ni tid att vara ifrån?

Han funderade ett ögonblick. Därpå svarade han:

— Ja, men jag måste skaffa vikarie.

— Den betalar jag.

Han blef tyst. Jag trodde mig ana hans tankar.

— Om ni har några ouppgjorda affärer i Dresden, så skall jag klarera dem.

Det var rätt gissadt.

Han flög upp från stolen, hans panna klarade, och jag tyckte mig se, hur västen höjde sig, som om bröstet lättats.

Stackars unge man, han hade skulder.

— Men, tillade jag, jag litar på er energi, er ungdomliga styrka och er tilltagsenhet, ty resan är dyr, och släpper ni taget och låter mig råda ett ögonblick, så kan alltsammans gå om intet, och jag får helt enkelt vända om.

— Åh, lita på mig, svarade han och sträckte på sig för att visa sina muskler. Jag ska ta er i kragen, om ni faller ihop.

— Men en sak till, sade jag. Kom i håg, att detta arbete kan göra er framtid och det är ämnadt att göra min. Om ni har komprometterat er som socialdemokrat i Dresden, så vill jag ej stå med er på titeln.

— Nej, det vet ingen, svarade han; men hvad skulle det göra om så vore? Socialismen har framtiden för sig.

— Det känner ni väl, att socialismen var den sista dyningen af restaurationen på kristen grund och är rena kristendomen; och att den ej har någon framtid för sig, bör ni förstå, ty

verkligt moderna andar, som duperats ett ögonblick af dessa gengångare, ha släppt rörelsen såsom motverkande evolutionens utvecklingslagar.

Han blef eftertänksam och utbrast:

— Säger ni det?

— Ja, och rent praktiskt taget. Tror ni att Tysklands 300,000 vapenlösa arbetare kunna hålla stånd mot en regulier armé på 3 millioner, då det kommer till batalj, som ej kan utebli?

— Nej, det kan ni ha rätt i, sade han och såg ångerfull ut.

Detta var första gången han erkände, att jag hade rätt. Intresset, behofvet, själfupphållelsedriften hade ändrat hans omdöme, och det, som nyss varit hans hopp, var nu hans fruktan.

— Hur kunde ni, fortfor jag, som har ett så starkt förstånd förfäkta dessa orimligheter, dessa uppenbara misstag?

— Ah, det får man lof att vara med om i »agitatoriskt syfte», och ledarne tro inte heller själfva på programmet. Det är bara för att uppmuntra arbetarne!

Där hade jag honom. När man inte har gevär, måste man ha program! Det är jämt parti, men frågan är, om icke programmet kan verka lika starkt som geväret.

Emellertid var resan afgjord, och vid kvällsbordet, där min hustru rekommenderade mig i

hans hägn, behandlade han mig som en värnlös stackare.

Om aftonen hörde jag honom sjunga, när han gick till sängs, och jag var glad öfver att ha kunnat göra en menniska lycklig.

* * *

Den 23 juni.

Herr Schilf och min hustru hålla nu på att rusta ut mig, och jag går här som ett barn, viljelös, emedan det roar mig att bli omhuldad och det känns godt vara föremål för välvilja. Min hustru packar in ylle och alkohol de Menthe; Schilf har anskaffat gentiana, emedan han tror, att min känslighet kommer från magen. Min hustru menar, jag aldrig skall gå igenom denna resa med lifvet.

Schilf är strålande. Genom alliansen med min hustru känner han sig som han vore min far, och han har i dag förklarat, att han aldrig har känt sympati för någon så som för mig. Hvilken låg känsla denna sympati ändock är, som vi endast kunna bestå det, som är under oss, icke det, som är öfver oss.

Den 24 juni.

I dag ha vi rest söderut tio timmar. Schilf har skött kassan, köpt biljetter, poletterat bagaget. På stationen i Zürich satte han mig på en bänk medan han besörjde om biljetterna.

— Sitt nu alldeles stilla här, sade han, medan jag är borta, och gråt för all del inte.

Jag skrattade öfverlägset, emedan jag vet, att det är min stora hjärna, som sätter alla hans rörelsenerver i verksamhet, och det är jag, som hypnotiserat honom så, att han är rof för den hallucinationen, att det är han, som sätter mig i rörelse. Han ser icke, att hans nerver och muskler äro kopplade vid mitt stora elektriska batteri.

Jag känner mig nu på aftonen mycket stärkt af resan, men Schilf klagar något öfver trötthet,

Den 25 juni.

Anländt Milano. Schilf är starkt sviken i sina förhoppningar på Italien. Lombardiet finner han rysligt fult.

— Ser ni, herre, sade jag, att ni ännu hade illusioner fastän ni var en modern ande.

Köpte i dag fotografiapparat och nivelleringsinstrument. Jag öfverräckte dem åt Schilf med dessa ord:

— Här har ni maskinerna, men ni tror väl inte, att jag stulit dem?

Därpå tillade jag:

— Exploatera dem nu, och gör er ett kapital på dem, men kom ej och »ta igen» dem sedan från mig.

Vi skrattade båda, men jag mest otvunget.

I kupén, där han måste sitta midt emot mig, har jag honom under mina ögon hela da-

gen och jag dryper in mina tankar i hans hjärna under form af väl stiliserade sentenser.

Han besökte äfven katedralen, och jag hade förut beredt honom så, att han måste tycka den var ful utanpå. Han ser redan med mina ögon.

Den 26 juni.

Åkt på järnvägen från klockan fem om morgonen, sedan vandrat tolf kilometer.

Det var en brännande solhetta. Vi svettades enormt och det föreföll mig som om jag förlorat ett öfverflöd af kraft, som hindrade min kroppsenergi. När vi gått tio kilometer, visade Schilf spår af trötthet, och jag tog packningen och gick före, hvilket sårade honom.

Exkursion till en liten sjö vid Apenninernas fot, där jag draggade för första gången. Schilf visade sig ohändig vid preparatens framställande. Är olustig och något nedslagen.

Den 27 juni.

I dag åkte vi på tåget hela dagen och jag talade oafbrutet. Mitt tal syntes fascinera honom, och han ruskar på sig ibland såsom om han ville väcka sig ur en sömn.

Klockan åtta på morgonen började jag med Hegel och klockan tolf hade jag gjort honom till Hegelian, ehuru efter ett starkt motstånd. För att fånga in honom reder jag till dialektiska snaror, narrar honom att sticka in ett

finger på försök; tar sedan armen och så har jag honom om halsen.

Sålunda började jag att tala om ärftliga föreställningar, regerande äfven moderna andar. Tog exempel af Taine, hvilken i ancien régime utgår ifrån, att revolutionen i *allt* var sund och riktigt folklig, men genom fortsatta studier af ämnet upptäcker, att revolutionen blef en despotisk-aristokratisk rörelse, mera aristokratisk än Ludvig XVI:s styrelse. Jag visade honom huru som tron på revolutionen hos oss var lika teologisk som förr tron på treenighetsläran.

Därpå frågade jag honom om han läst Hegel.

— Nej, men jag hatar honom, svarade han.

Jag talade då om för honom, att Hegel var för-Darwinist. Att han var häfdaren af de objektiva makternas rätt gentemot subjektivt svärmeri, ny-romantik och privat-liberalism. Han störtade Gud och fick hela skapelsen till detta eviga vardande, som ni talar jämt om, och han är uppfinnaren af ordets och tankens utveckling i historien, i hvilken individen blott är ett öfvergående moment.

Hegel är den modernaste anden, och när ni finner honom eller tror honom gammalmodig, så är det en villa, ty hans tankar voro så långt före hans tid, att de nu först äro på väg att bli moderna, och därför att han var före oss i tiden, bevisar icke att han var efter oss. Ni, herre, är en subjektiv idealist, som vill redigera

om världshistorien efter era tycken, och jag finner er rysligt antikverad.

Han stirrade förvånad på mig och frågade:

— Är ni Hegelian?

— Naturligtvis, som alla bildade nu för tiden.

Verkan af detta »alla bildade» var oerhörd. Det var som om jag kommit med en armékår öfver honom. Förvånande hvad opinionens, äfven den hemmagjordas, makt är stor, tänkte jag. När jag med skäl och bevis ville indrypa Hegel i hans hufvud, då gick det inte, men när jag begagnade den magiska formeln »alla» och »bildade», då gaf han sig för öfvermakten.

Senare på aftonen bevisade jag honom, att jordens klotform var obevisad.

Han skrattade först medlidsamt, men när jag uttryckte min förvåning öfver, att han icke läst Tyndalls uppsats i Edinburgh Review, blef han blygsam och skämdes. Hvilken oerhörd makt har icke namnet, och huru verkar icke auktoriteten på äfven en modern ande. Han gaf sig dock icke genast.

— Ja, men man ser ju jordens runda skugga på månen vid förmörkelserna, invände han.

— Visserligen, svarade jag, men det är ju endast ett bevis för folkskolorna; ty icke äro alla kroppar runda, därför, att de kasta runda skuggor. Om ni sätter en sexhörning eller en kvadrat på en axel och snurrar omkring, så ser figuren rund ut och dess skugga äfven, alltså

måste jorden, som snurrar kring en axel, äfven kasta en rund skugga, äfven om den icke är rund. Nej, det gäller triangelmätningarnas otillförlitlighet, icke själfva mätningens dock, utan bevisföringens. Som han icke var matematiker, rörde jag ihop några trigonometriska formler, som han under inflytande af namnen Tyndall och Edinburgh Review måste antaga på god tro.

Mannen är en komplett teolog, och den menskliga hjärnan synes arbeta lika osäkert som fordom. Paulus då, Tyndall nu; Lukas Evangelium eller Edinburgh Review. Samma sak, andra namn!

Så ungefär talade jag.

Han kan icke längre göra motstånd, och jag tror mig snart kunna bibringa honom hvilken tro som helst.

Den 28 juni.

Ny fotvandring i dag. Schilf blef mycket trött; men jag känner mig alltmer upplifvad, och dess mer ju tröttare han är. Han tyckes vara på väg att upptäcka, att hans själ är i min hand, men han kan ej komma till klarhet. Ser olustig, orolig och betryckt ut. Jag väntar nu bara höra hans bekännelse, att han vill vända om.

Jag behandlar honom ytterst grannlaga, och han får alltid eget rum på hotellet samt rekvi-rerar det bästa i mat och dryck. Han har en

förvånande aptit och håller sig med konjaksflaska i kupén. Väl unnadt!

På eftermiddagen stannade jag i en by utanför Modena, medan Schilf reste in till staden för att köpa ett objektiv. Han var borta i fyra timmar. När han kom tillbaka, såg han kryare ut. Vid ett glas vin senare på aftonen blef han öppen hjärtig:

— Vet ni, herr doktor, sade han, det var mig en riktig lättnad att få vara ifrån er ett par timmar.

— Hur då? frågade jag.

— Jag vet inte, svarade han, men ni trycker mig så fasligt.

Detta visste jag förut, ty jag kan numera läsa hans tankar. På försök sade jag därför:

— Och ni tänkte rymma ifrån mig?

— Jag? Nej, hvad tror ni om mig? störtade han fram, såsom om han blifvit gripen på bar gerning.

Jag skulle bra gärna vilja svärja på, att jag gissat rätt!

Den 29 juni.

Som bekant finns det steklar, som lägga sina ägg i kroppen på kolfjärilens larver. Äggen kläckas, förpuppas, och larverna gå där så digra, som om de vore i välsignadt tillstånd. Men en vacker dag skola de föda, och då kommer det en svärm steklar ut, och larverna ligga där med sina tomma skinn.

Jag känner mig som en sådan stekel gentemot Schilf. Mina ägg ligga i hans hjärna och mina tankar flyga ut, medan han blir allt tommare. Han talar nu som jag; han begagnar min ordrepertoar, mina skämt, mina bevingade ord. Han tror, det är hans fjärilar, men det är bara mina stekelungar.

Han ser numera ut hvar dag, som om han rufvade på rymningsplaner, men tanken på att få se Rom tycks uppehålla honom. Algerna intressera honom ej, emedan det är för uppenbart min idé, och att inordna sig vid sidan af mig är motbudande för denna individualist, som trodde sig vara en sådan socialist.

Den 30 juni.

I dag var han illamående; jag gaf honom droppar och bäddade ner honom. Han såg ursinnig ut, såsom om han förlorat sin sista trumf. Min helsa är orubbad, och jag känner krafterna växa genom öfning. Tänk, om min goda hustru genom sin ömhet omedvetet hypnotiserat mig, så att jag bara varit inbillnings-sjuk!

Märkvärdigt är det, men min energi synes tilltaga med hans inträdande svaghet. Skulle det vara möjligt, att man kan ta nervkraft ur en annan? Jag har hört, att man förr i världen lade hundar vid sjuka personer, och jag har på sjukgymnastiken sett, huru de starka »magnetisörerna» föllo ihop, under det patienterna blefvo

friska. Eller skulle det *bara* vara min ambition, som sporrar mig?

Den 1 juli.

Resan fortsatt. Han är ursinnig och tyckes ha vaknat. Gör motstånd genom att angripa min person. Jag nödgas hålla honom från lifvet genom samma taktik. Han blef rå och när-gången, och jag måste gå lös på honom.

— Hör nu, min herre, började jag. Vi måste tala uppriktigt. Ni har underskattat mig, och jag har öfverskattat er, inte sant? Ni besitter ingen af de egenskaper, ni trodde er besitta. Ni är en steril intelligens, och ni saknar till och med den kroppsliga öfverlägsenhet, som jag genom att berömma er framkallade som en tro hos er.

Han skummade; men jag fortfor.

— Ni var oförskämd mot mig, därför att jag var undfallande och som värd måste vara artig mot min gäst; men ni är bondblyg mot den första järnvägsbetjent.

— Är jag?

— Ja! Ni kan ej se er själf, hur ni står med hatten i hand och därför blir illa behandlad. Ni kallar kyparen för »herrn», och vi få därför de sämsta rummen. Ni är feg, feg så att ni skäms genomläsa hotellräkningen, som därför alltid är för hög. Ni utgaf er för att vara sparsam, men ni är en slösare; ni inbillade mig och er, att ni var måttlig och nykter, och ni

är ingendera. Jaja, detta är ingen småaktig anmärkning rörande ekonomien, det är bara psykologi. Eller, hör nu, kanske ni besatt alla de där egenskaperna förut, men genom förändrade förhållanden förlorat dem. Hvad tror ni själf?

Han var nu alldeles blek och tillintetgjord, såsom om han sett sin vålnad.

Han kunde icke svara, ty han visste ingenting om sig själf såsom de flesta människor, hvilka icke reflektera öfver sin karakter. Och jag lät det stå kvar som en möjlighet, att han besuttit alla de egenskaper han uppgifvit, men att han nu förlorat dem.

Vi försonades igen och fortsatte resan. Men han skrattar icke mer, när jag skämtar med socialismen. Han tyckes ha förlorat hoppet att genom min hjälp stiga upp, och fruktan för framtiden drifver honom tillbaka till det stödet, som de missnöjdas parti gaf honom.

Och han har förlorat allt intresse för mina alger, så att jag anser resan i mycket förfelad.

Den 2 juli.

Fiendtligheterna äro inställda, men fiendskapen är tydlig. Vi sitta tysta, midt emot hvarandra som två kattor och bevaka noga att ingen får tid att lyfta tassens först.

Det var ett taktiskt fel af mig att göra analysen på honom och därmed införa honom på det medvetna. Han tyckes nämligen nu vaken och söker lösgöra sig.

Hans blickar undvika mina; hans ansikte öfverfares af skiftande uttryck som vindkårar, och när han i förmiddags midt under tystnaden skrattade för sig själf, frågade jag honom:

— Hvad skrattar ni åt?

— Åt mina tankar, svarade han djärf.

På eftermiddagen blef han modig och sade rent ut, att socialismen komme ändå att gå igenom om några år.

Därpå svarade jag, väl öfverläst:

— Inte socialismen, men revolutionen möjligen. Socialismen var ett uttryck af otålighet hos ett nervöst, genom slapp uppfostran odisciplineradt släkte. Hade vi upptäckt en enda tendens till sociabilitet hos tidens sträfvan, skulle evolutionen kanske kunna antagas blifvit den ni väntar. Men i dess ställe ha vi endast sett den mest hänsynslösa individualism. Springer icke redan en så liten och så naturenlig association som äktenskapet sönder; kan ni se annat än den vildaste anarki i lopp; lösas icke familjeband, så att barnen stå emot föräldrarne; resa sig icke nationer, raser, klasser, kön emot hvarandra? Har ni sett någon som vill inordna sig, underordna sig? Förr fanns det i litteraturen och konsterna skolbildning, där de yngre, omedvetet erkännande utvecklingens lag, togo vid där de äldre slutade? Ser ni någon politisk partibildning med enighet numera? Förr fanns det i parlamenten bara två grupper, tories och whigs, konservativa och liberala, och genom

aktion och reaktion gick det ändå sakta framåt. Men nu har man sex, åtta, lika många som ledarne, och därför står det stilla eller går bakåt. Det ser ut, som om hvarje individ fruktade bli slukad, och därför beslöt att sluka själf och bilda ett parti! Nej, herre, socialism blir det ej, men sannolikt anarki.

— Ja, men det är inte så som ni säger?

— Nå, hur är det då?

Därpå spelade dresdendosan upp igen, alldeles som om den blifvit lagad igen: Min makt var slut; jag hade verkligen väckt honom.

Den 3 juli.

I Rom. Explosion! Vid ankomsten frågade jag, om han ville besöka arbetarekvarteret och studera den sociala frågan. Nej, han ville hellre gå i Vatikanen. Medan han var borta, tog jag fotografplåtarna och gick till en fotograf. Vi hade nämligen torra plåtar och skulle framkalla dem först vid hemkomsten. Efter två timmars arbete hos fotografen visade sig alla plåtar odugliga. Hade Schilf förstört dem af okunnighet eller af elakhet, frågade jag mig; men blef ej snart färdig med svaret. När jag i minnet nu gick igenom alla hans manövrer med apparaten, lutade jag åt den meningen, att han gjort dådet med afsikt. Han hade nämligen totalt afhållit mig från allt deltagande i det arbetet; var alltid hemlighetsfull; låste in sig med instrumentet; sade, att det var så ömtåligt och

ryckte det en gång ur min hand, när jag ville försöka det.

Skulle detta utgöra hans hämd? Nej, det tror jag icke, ty i början af företaget lockade honom ett mäktigt intresse att vara samvetsgrann. Han var okunnig helt enkelt, men för att vinna sitt syfte måste han lofva allt. Senare, när han förlorat intresset, kanske han slarfvade, och sist, när han blef min fiende, kanske hans afsikt blef tydlig att göra något illa.

Jag uppradade plåtarne, som voro numrerade, i kronologisk ordning på bordet och delade dem ungefär efter dagboksanteckningarna i tre grupper. Det var riktigt gjordt, ty de första som skulle ha varit sämst af bristande öfning voro bäst; de andra i ordningen voro sämre och ledo af öfver- eller underexposition, alltså slarf; de sista voro alla svarta, troligen urtagna ur kassetterna vid dagsljus. Ett par voro krossade, just de han hade tagit om dagen, då jag gjorde analysen på honom och han var ursinnig.

När han kom hem på hotellet, förde jag honom in i mitt rum och visade honom de framkallade plåtarne.

— Hval framstötte han. Har ni . . .

— Jag har låtit framkalla dem.

Han såg ut som en afslöjad förbrytare.

— Och så här se de ut!

— Det är fotografens fel, svarade han. Jag bad er gömma dem tills vi kommo hem.

— Det är icke fotografens fel, sade jag. Det är ert.

— Tror ni, att jag är en bandit?

— Jag vet inte alls, hvad jag skall tro om er, men numera vill jag hvarken tänka eller tro något om er. Här har ni respengar hem; farväl!

Nu väntade jag verkligen, kanske af gammal vana vid teaterpjäsernas bofvar att få se honom med visade tänder säga mig i ansiktet: Detta var min hämd! eller något ändå mera effektivt; men det sade han inte, och jag tror icke en bof lemnar sin förskansning förr än vid fängelseporten, om ens då. Han svarade mycket enklare med att kasta snus i ögonen för att blända mig och väcka mina tvifvel på min omdömesförmåga. Han sade endast:

— Ni är så misstänksam, herr doktor.

— Ni är inte den första skälm, som säger det, svarade jag. Så ha de sagt alla som lurat mig. Adjö!

Han syntes tycka om att få gå och gick hastigt. Jag låg i fönstret, när han kom ut ur porten. Han stannade först, obesluten om hvilken väg han borde taga. Därpå gick han snedt öfver gatan, det låg alltid något snedt hos den mannen, stannade utanför ett bodfönster, troligen för att köpa något minne från Rom. Därpå gick han gatan uppåt, med denna slingrade skenbart säkra gång, som liknade hans handstil med stora slängar, som skulle dölja svagheten.

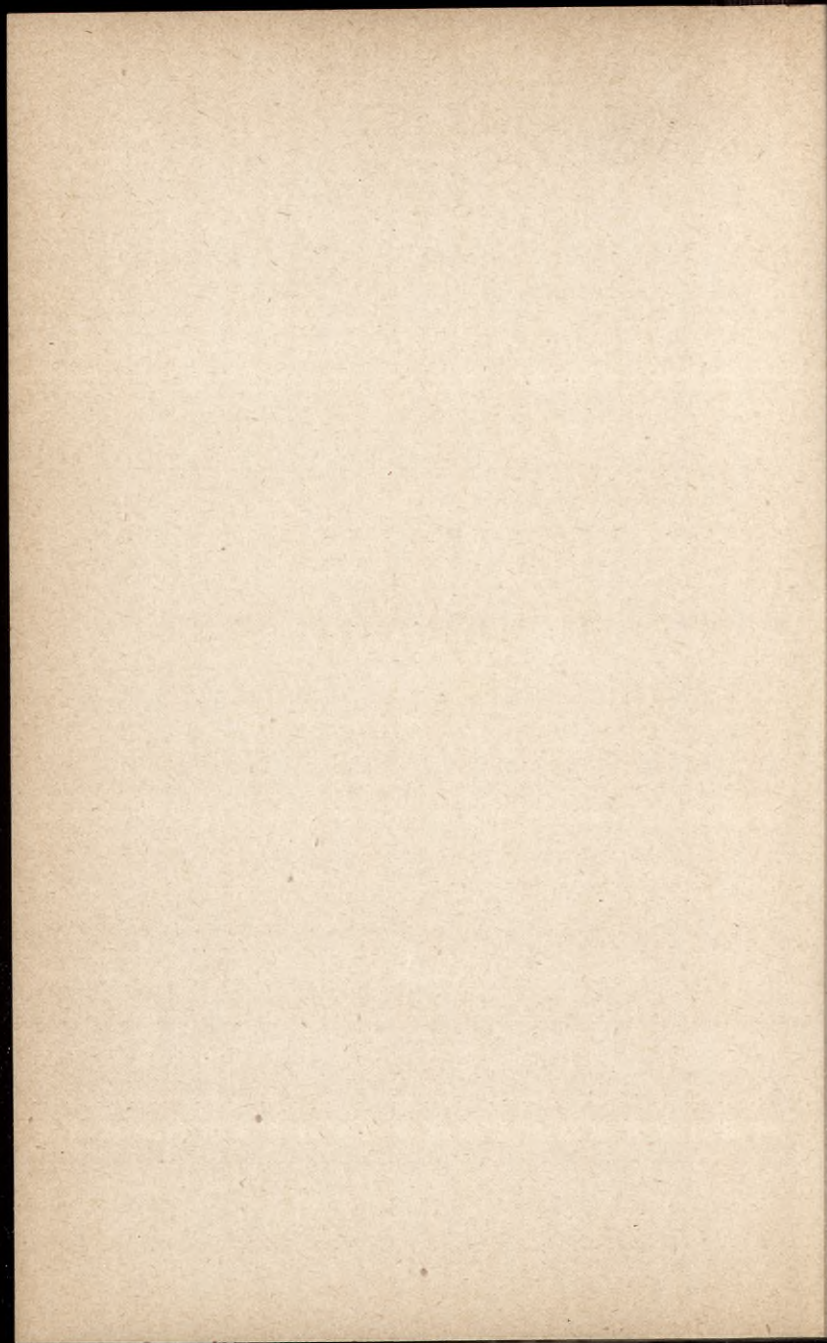
Ensam igen, kände jag mig lugnare. En skuld var betalad, och vi voro kvitt, om de njutningar och lärdomar jag bestått honom kunde uppväga den smärta jag tillfogat honom, hvilket var sannolikt, då han föreföll högst okänslig.

Men åter och åter frågade jag mig: hvad ville denne man mig? Kom han för att hämnas blodshämd? Men hämdkänslan är så komplicerad. Den kan vara individens behof af att återställa jämvikten, ty hämd är det primitiva straffet, eller att öfva själf försvar, hindra angriparen förnya anfallet; och många människor äro för fega att hämnas, emedan de frukta ett bakslag. Hvem var denne man? Jag vet inte, ty jag såg honom ändra karakter efter ändrade omständigheter såsom andra människor, tills de inträda i stelnandets ålder och i orörliga omständigheter. Han var ung och hade ännu icke kunnat besluta sig för en rol i lifvet; därför var han rörligare och lättare att studera och därför kanske jag kunde böja honom, tills han blef medveten, eller kanske därför, att min hjärna var starkare!

(Neue Freie Presse. 1887.)

✻
UTIFRÅN.
✻

Från Italien.

Sommarbref i mars.

»Die Geister erwachen und
es ist eine Lust zu leben!«

I.

Piemont den 3 mars.

Med klockan i hand förkunnade han för
reskamraterna: Nu äro vi i Italien!
Det var inne i Mont Cenis-tunneln,
där gränsen mellan Frankrike och
Hesperien går fram. Lampan lyste
matt inne i kupén, och kolmörker
herskade utanför fönstren.

Det är en god effekt denna tunnel, uppfunnen
för dem som för första gången skola bländas af
söders härlighet. Den påminner om en recep-
tion i den orden, där offret först ledes in i ett
mörkt rum och sedan med förbundna ögon
släppes ut att få skåda ljuset med bländade
blickar.

Ännu var god tid att anställa betraktelser. Han tänkte på alla de gamla sagorna om Italien. På Ehrensvärds resa, på Nicanders Hesperiska nätter, på Nybloms, Dietrichsons och Snoilskys lockande skildringar. Han visste, att Claes Lundin varit där och blifvit mindre belåten, men han hade icke haft tillfälle att läsa dennes rese-bref. Skulle nutidsmannen med sina hvassa blickar finna samma tjusning som de andra? Skulle äfven Italien vara en illusion? Han hade visserligen icke trott, att skogarne bestodo af apelsinträd, ty han hade läst, att apelsinen var en till Italien i *ny* tid införd växt, som icke var särdeles känd af de gamle romarne; han trodde icke, att palmen var allmän, icke heller att folket gick i »folkdräkter» och dansade saltarella på gatan hela dagen eller spelade mandolin hela natten; han visste säkert, att Rom var ett nytt Paris, att Corson var smal som en Drottninggata och att Neapel var ett ruskigt tillhåll. Men han skulle ju icke resa dit för att se på de stora grannlåterna, och han hade ju för tolf år sedan tenterat alla kyrkor och oljefärgstaflor; han hade ännu ett svagt hopp att kunna få njuta af söderns härliga natur. Han hade förliden sommar frågat en hemkommen realistmålare hvad det egentligen var för märkvärdigt med det där Italien, och han hade endast fått ett mystiskt svar: »Åh, det är en dröm!» Men som han visste, att det finns vackra och

fula drömmar, blef han icke klok på hvilken sort han hade att vänta.

Det blixtrar inne i kupén som af elektriska ljus. Se, se! De yngsta reskamraterna, som jag vill kalla det kommande släktet, börja vakna upp. Nu blixtrar det igen! Det är några fönsteröppningar i berget, som låta en skymta ett hvitgrönt ljus från landskapet utanför. Tunnelns sotiga väggar ljusna, de glesna allt mer; nu är det färdigt! Italien!

Skrofliga bergväggar med istappar, stockstumpar, rails, skottkärror, spadar, hackor och järnvägsarbetare, allt susar förbi, under det att en härlig sol, lika härlig som den svenska, lyser på ett bergland med isbelagda vattenpussar, talldungar mellan snödrifvor, bruna betesmarker utan ett grönt strå. Det enda som påminner om Italien är att banvaktarstugorna äro signerade på italienska. Han tar upp sin annotationsbok och refererar sedan landskapet ända fram till Turin under reskamraternas måttliga förtjusning.

Hästhofven blommar på bankarne. Svarta kråkor synas öfver allt i backarne. Den grå kråkan träffade han aldrig i Italien. Vagnar och kärror sällsynta. Åsneryggar mera anlitade. Husen af trafvad sten med gaflarne åt söder och öppna verandor (loggier).

Bofinken sjunger. Vinet stiger i höjden och spalieras. Kvinnofrågan synes vara under lösning i Italien, ty alla banvakter äro kvinnor; stora, starkbyggda gestalter med manshattar

ofvanpå schaletten. Folkdräkten synes vara en gemensam europeisk: mollskinn och bomull.

En röd mössa på en bondgubbe väcker hopp om pittoreska folkdräkter, men det är bara en fluga i vintern. Schaletten anträffas på alla kvinnohufvuden. Fåren beta mellan vinet. Högländet sänker sig ned till slätten. Nötskrikan antyder annalkandet af hassel och ek. Eken har sina vissna löf kvar.

Slätten ligger ändlös, tråkig framför oss. Husen börja bli af tegel. Primula elatior uppträder på backar och ängar, som om det regnat svafvel från himmelen. Hassel och sälglomma.

Husen tillhöra familjen Syngenesia eller sambyggare. I ena ändan af längan är boningshuset; sedan ladugården, skullarne, och längst bort på andra ändan vagnslidret. Detta tyckes vara den rådande italienska typen för bondens hus.

Åkrarne äro lagda som i sängar. Troligen för hirs eller majs. Svårt att afgöra, då inte ett grönt strå synes. Plöjningen pågår, men hackan tyckes vara föredragen för plogen. Boskapen kraftig, af ljusgrå färg. Ängarne röjas.

Villor skymta här och där som utposter för det rika Turin.

Fabriksskorstenar och tornspiror! Järnvägs-materiel, lokomotivstall — och så är man i Turin.

En stor stad med det första glada stationshuset jag sett! Folket tyckes bestå af två stammar: de arga och de blida. Af de blida råkade jag först på en representant. Det var en stationsämbetsman, som med nordiskt lugn, nästan godmodighet, upplyste, att jag måste vexla biljett, emedan jag af misstag kom med expresståg på omnibusbiljett. Som jag endast studerat Dantes italienska och Dante icke be-
gagnade järnvägsbiljett till helvetet, hade jag litet svårt att samtala. Men mannen var tålig och mild och förde mig mellan eldade lokomotiv och öfver järnvägsspår till en lucka, där han öfvervakade, att jag afhändes en mindre penningssumma, hvarpå han med samma lugn förde mig tillbaka oskadd i skötet af min väntande familj. Den arga rasen var anställd vid tullen. När han icke nog hastigt kunde tömma en säck med barnkläder och en pels, kastade han den på golvet och talade piemontesiska, som icke Dante skulle ha förstått.

Hotellet hade ofantligt höga rum och priser. Det enda som var italienskt var kylan, ty Turin har Hamburgs klimat. Vinet tycktes också vara från Hamburgs klimat, fastän flaskan och säfven nog voro från Piemont.

Om stadens yttre meddelar Bædeker bättre beskrifning än jag kan. De ryktbara slängkapporna togo sig emellertid icke alls väl ut på de icke alls bildsköna gestalterna. I stället för att gå ut och gapa på kyrkor och palats,

gick jag och köpte tidningar, emedan jag ville ha reda på det som icke synes utanpå.

Jag fick fatt i *Gazetta Piemontese*. På första sidan fick jag telegram från hela världen; en uppsats om anarkisterna; referat från offentliga sammanträden; notiser; på andra sidan en uppsats om det bristfälliga i rättegångsväsendet; en om tullen på vermuth, hvilken bekanta populära dryck af engelsmännen vill hänföras till likörer; en om åkerbruksfrågan, hvilken tyckes vara på dagordningen i hela Europa; bref från det öfriga Italien; artikel om den blifvande utställningen i Turin; bref från Paris; på tredje sidan bref från Nizza; artikel om vetenskaper, konster och teater, lokalkrönika, innefattande notiser från Turin jämte rättegångsärenden; på fjärde sidan annonser. Detta var ju tidsenligt? Jag stannade vid åkerbruks- och bondefrågan, emedan den synes mig vara den som skall lösa alla andra frågor, och särskildt emedan jag ville ha några jemförelser med vår bondefråga. Man har nämligen i Europa ändtligen upptäckt, att människan icke lefver af bara Guds och människors ord, utan hufvudsakligen af bröd, och att brist på bröd icke kan ersättas af trä och järn eller bomullsväfnader, lackerade arbeten eller konstindustri; vidare har man insett, att bristen på bröd framkallar brott och att brott ger den fattige bröd — och husrum. Af fruktan för de svåra följderna har man sålunda börjat tänka på att uppmuntra åkerbruket. I Italien, där man

så länge lefvat på katakomber och oranger, har brödfrågan också vaknat, och den står på dagordningen i kamrarne; den har framkallat en komité, som redan utgifvit betänkanden i sju volymer i aderton fascikler i stor kvart, hvilka kosta femtiofyra francs i boklådan. Den artikeln, som nu väckte min uppmärksamhet, var egentligen en anmälan af ett arbete af professor Ottavi, kalladt *La chiave dei campi*, eller Nyckeln till åkerbruksvetenskapen. Artikeln börjar så här, mångordigt som allt italienskt, ända från den pratsjuke Cicero:

»Från några år tillbaka har ett verkligt kors-tåg öppnats i Italien för att lifva utvecklingen af åkerbruket och i italienarnes sinne upptända intresset, kärleken till denna folkens öfvergifna moder och amma. Vi kunna icke säga, att detta arbete af öfvertygelsens trogne apostlar har förblifvit fruktlöst. Vi se tvärt om å ena sidan åkerbruksministern gifva bevis på en nit-älskan, en verksamhet, som äro helt nya för Italien; vi se, huru dag från dag den nobla skaran af jordbrukande ädlingar ökas, och vi se också många, särskildt bland ungdomen, som känna det nyttigas dragningskraft, fältets poesi, men som, uppfostrade etc. . . .»

Sedan min uppmärksamhet var väckt, sökte jag i boklådor efter litteratur. Jag fick fatt i något litet. Det var bland annat en broschyr, öfversatt från franskan och antagen som lärobok i primärskolorna i Belgien. Fick sålunda på

köpet veta, att det industriidkande Belgien, som underhåller en artificiell folkstock, också har åkerbruksfråga. Det är som att höra själfve Rousseau tala emot industrialismen i denna lilla folkskolebok. Hörom: »Utan åkerbrukare skullen I icke hafva bröd, grönsaker eller kött, icke kläder att kläda er med. Alla industrigrenar, som förse eder med de förnämsta nödvändighetsartiklar, hemta sina råvaror från bondens arbete.» Så talar en regeringens lärobok i Belgien och finner eko i Italien!

»Det yrke, som bonden öfvar, är af alla det mest outhärliga och är yrket företrädevis» (per eccellenza). »Därför har åkerbruket med goda skäl blifvit kalladt vår närande moder. Det förtjenar därför att af oss högt aktas och är för oss en plikt att känna!»

Och detta var min första lärdom i Italien!

Derpå köpte jag en skämttidning! Mycket förstod jag ej, emedan den naturligtvis var personlig som alla skämttidningar. Men där var ett träsnitt, koloreradt, som jag förstod. Det förestälde en hop munkar af alla ordnar, som med röda näsor och heliga miner dansade omkring buteljer och glas — i fastan! Presterna äro också mera på retur i Italien än — annorstädes, och de se mera tuktade ut.

Men apelsinerna? Och myrtenlundarna? Det kommer, det kommer!

2.

Den 4 mars. Mellan Turin och Savona.

Åter igen slätten, som dock stiger mot hafsalperna, hvilka skola genomfaras, och bakom hvilka Italien, det för nordliga vinden skyddade Italien, och Medelhafvet ligga!

Åter igen är referenten färdig med annotationsboken!

Båtarne, som synas här och där i vattendragen, äro snipiga i båda ändar och likna den heraldiska båten (Bondevapnet). Bondgummor uppträda på småstationer i persiska schalar och parishattar. Bönderna i »ångpannor» och parisrockar från La Redingote grise.

Klimatet blir sydligare. Helloborus (falsk prustrot) uppträder på banken. Husen i byarne och småstäderna äro målade, röda, gröna, blå, gula. Hönsäggen, som gumman säljer vid stationen, äro rödfärgade.

Ute på åkrarne tilltaga bondgubbarnes röda mössor med svart bård. Slängkappor med hundskinnskragar på stationerna. Klimatet blir nordligare igen, allt eftersom vi stiga i hafsalperna. Primula elatior (en varietet, men blekare, af vår guldvivfa) försvinner, och Tussilago (hästhofven) kommer igen. Tall, en, ormbunkar, gran och al på gneisformationer gifva ett nordiskt lynne.

Trakten blir vildare. Alperna äro sönderbrutna i tunlar och viadukter, afgrunder och höjder.

I ett slag ändras vegetationen utan öfvergång. Träden äro gröna. Men det är icke våra träd! Bergen äro klädda med buskar, som också äro gröna, men som icke stå i Hartmans Flora. Observationskårer i vagnsfönstren! Hvad kan det vara för ena träd? Konselj! Det är oliver! Och buskarne? Lagrar!

Och nu, nere i den dägeligaste afgrund, ett litet hvitrappadt hus med vin- och — stor öfverraskning: blommande körsbärsträd! Men de ha ju rosenröda blommor! Konselj igen! Det är persikor! Icke sådana där korsfästa skelett, som man ser i mellersta Frankrike på spalier, utan friborna, små vildar, ännu visserligen utan blad, men med den mest rosenfärgade snö på sina fina svarta kvistar!

Klockan 3,30 noteras en pinie, en riktig paraplyformig förgrundspinie, som alltid synes på vyer af Neapel, tills den nyligen utbyttes mot en palm!

Åter igen mörker, och så en till! Tre okända gröna buskar! Små bjärtmålade hus! Madonnabilder på väggarna! Mycket röda mössor! Starka landkänningar af Italien!

Klockan 4. Förfärligt anskri af det kommande släktet: »Apelsiner!» Ja, det var apelsiner — hvarför icke säga oranger? — i klungor, icke med guldets dofva färg, utan med apelsi-

nens djupa, lefvande cadmiumfärg mot det mörkgröna, blanka löfvet.

Nytt indianrop: »Citroner!» Det var citroner, men uppspetade mot väggar och platta som örter i ett herbarium.

Allmänt anskri: »Hafvet!» Det var Medelhafvet, som låg där blått, ja, blått som Vettern, skådadt mellan fabrikskorstenar, stenkolsrök och järnvägsmateriel, och så försvann det bakom det ohyggliga stationshuset, där hotellportierer och bärare stodo lika opittoreska som i Bremen eller Nässjö!

Och så till hotellet!

* * *

Hotellet var dystert och anlagdt på att slippa sol. Sängarne med sina fyra stolpar och myggtält sågo ut som likvagnar. Sedan jag befriat mig från lokomotivstotet, tog jag en droska för att se på staden. Kusken var, tack vare min rutiga öfverrock och min röda Bædeker, mycket artig. Han fick först köra mig till en boklåda, där jag erhöill en beskrifning på Savona och en åkartaxa, hvilken jag sedan i hemlighet studerade. Därpå anhöll jag att bli förd ned till hafsstranden för att få helsa på min gamle vän hafvet. Genom stadens Corso, en ganska bred gata med arkader öfver trottoaren, här och där tråkiga lagrar, något större än Novillas, genom slingrande gränder med lekande barn,

där intet pittoreskt stod att upptäcka, blef jag skallrad ned till stranden. Där var en liten öppen plats med en dansande björn, och där låg nu Medelhafvet i full eftermiddagsbelysning. Det var blått, det kan icke förnekas, men icke var det blåare än Jungfrufjärden. Och himlen? Ja, den är precis lika blå i Nyköping. Hafvet utan skärgård blir aldrig annat än ett blått flack eller ett streck! Men stränderna uppåt och åt sidorna bildade vackra, gröna terrasser, som begränsades af piniernas runda, mjuka linier. Detta senare var, syntes mig, det behagligaste i det nya, jämfördt med våra hvassa granskogskonturer. Jag bad att få bli rullad vidare utmed stranden, men se det gick icke an, ty stranden var upptagen af industriella inrättningar. Emellertid fördes jag in på en hamngata, något liknande gamla Stadsgården. Sotiga kolskutor, sotiga arbetare, brännande hetta, oljeluktande ångbåtar, krogar och tobaksbodas; icke hjälptes saken upp af några sotiga lagrar eller järnekar, och ett par aloer i en bergskrefva med bibehållna torkade blomstänglar duperade mig icke alls! Icke heller några observerade kaktusstånd! Och här skulle jag slå ned mina böpalar, afstängd från stranden och klämd af Liguriska alperna. Det behagade mig icke! Jag återvände något nedslagen till hotellet för att sammankalla konseljen och steg med tunga steg uppför trapporna efter ett tämligen frostigt af-

sked från kusken, som icke beräknat, att jag kände landets mynt och hans taxa.

På hotellgården anträffade jag reskamraterna, af hvilka de yngsta redan kommit så långt, att de kastade boll med apelsiner, inköpta för 60 centimer dussinet och plockade från träden i trädgården. De hade för öfrigt aflagt vinterplagg och utförde barhufvade sina manövrer med apelsinerna.

Trädgården upptog några golfytor och var samvetsgrant packad med några apelsinträd, en citron och två palmer, de senare väl omlindade med halm. Sedan jag aflagt rapport om min rekognoscering och apelsinförtjusningen lagt sig något, beslöts med tre röstors pluralitet (det kommande släktet hade icke rösträtt), att vi skulle skudda Savonas stoft af föttarna och försöka Pegli, som var varmare och låg en timmes väg därifrån åt Genova till. Sedan reskamraten och »den tjenande systemen» på samvete tillsports, om de ansågo luften vara blåare här än i Sverige, svarades bestämdt nej! Samma svar erhöles på tillfrågan, om Medelhafvet var blåare än Kanholmsfjärden. Sedan vi sett efter, att solen gick ordentligt ned bakom pinierna, anträdde vi färden till matsalen för att njuta af landets goda, och vi rekvirerade naturligtvis färsk sparris, som kostade rakt ingenting. Sedan denna lika välsmakande som helsosamma ört blifvit inburen och granskad, befanns den, sådan den odlas i Italien, likna svartgröna, knottriga

rottingstumpar med tydliga spår af blifvande blad (grenar) och oätlig. Vinet var däremot förträffligt. Eljest var allting sig likt; det vill säga europeiskt. Dessert — apelsiner!

* * *

Följande morgon gick jag bittida upp för att se på omgifningarna och taga en promenad ut i naturen. Jag klättrade följaktligen upp i en trappa och in i en gränd! En lång italiensk gränd, klämd mellan murar, alldeles som afsedd för rån. Men gränden förde bara upp till ett kapell, där jag intet hade att skaffa. Gick en annan gränd. Fick se en väl mognad olivlund. Gjorde den anmärkningen, att oliverna äro fula träd med grå, ogenomskinliga löf. Anträffade en ung man, som spelade dragklavér för en madonna, under det en ung flicka utförde en dans till hennes ära, hvilken jag fick betala. Nya, ändlösa murar, som stängde utsikten till hafvet. Kom slutligen ut på en landsväg, dammig, tråkig, med dammiga aloer på vägkanterna, dammiga kakteer i bergspringorna och några blommande lackvioler. Allt, som var grönt och icke dammigt, det var inhägnadt. Och så blåste dammet upp i hvirflar och lade sig i mun, näsa, öron och ögon, så att njutningen af Medelhafvet var ganska begränsad. Och så var det brännhett som mot ett plank, ty hela rivierans härlighet består i att vara skyddad af det stora plank, som hafsalperna bilda.

Och så reste vi till Pegli.

Genom hafsalpernas fyrtio tunlar på en half timme. Det var som i ett tittskåp. Man fick glimtar af Medelhafvet och de små städerna på stranden. I trädgårdarna växte blomkål med hvita hufvud och kronärtskockor med små knoppar. Husen voro mycket kulörta, och på hafvet gingo segelbåtar med galersegl och fock; somliga hade bara ett råsegel utan fock och liknade mycket våra råseglare i skärgården.

3.

Den 5 mars.

Och så voro vi i Pegli. En liten stad i hafskanten alldeles som Savona, men ännu mera utklämd åt sjösidan med endast ett par tusen invånare.

Hotellet är ett annex till Villa Doria och är signeradt 1700 och någonting mer. En tredjedel af huset upptages af trappuppgångar och förstugor, stora som danssalar och målade i pompejansk stil. Façaden ligger åt strandgatan med hafvet på ett par meters afstånd; bakom huset ligger hotellets park. Vi hafva i dag den 5 mars, och nu är full sommar, så att man söker skuggan i bersåer, utan öfverplagg. Stora buskager af kamelior äro fullsatta med röda,

hvita och spräckliga blommor, rosorna stå i flor med ljusröda ända till blodröda blommor och knoppar. Mot parkens mur stå apelsiner, och vid deras fötter är en rabatt med blommande reseça, som besökes af bin, humlor och okända steklar. Gräsmattorna äro öfversållade med bellis, hvita och röda. Som man undvikit löffällande trädslag, hvilka här nere icke få löf förr än i april, ser det hela alldeles sommarlikt ut, med gröna stenekar, lagrar och pinier. Gräsmattorna hafva den fördelen, att de få beträdas och äro till den ändan anlagda med kortväxta, snaggiga örter, som tåla att trampas. Ofvanför parken resa sig gröna kullar, den ena öfver den andra med präktiga villor, tillhörande rika genuesare såsom familjerna Doria, Pallavicini och flera. Och öfver alla dessa kullar skymta de skrofliga, bruna och svarta spetsarne af de Liguriska alperna. Det är onekligen mycket vackert.

På framsidan mellan strandgatan, som endast är bebyggd på ena sidan, ligga båtar uppdragna, och här sitta och ligga stadens barn i solskenet, men om de äro gladare än andra lands barn, kan jag icke afgöra. Föräldrarne synas just icke heller vara mera livvade af den berömda lifsglädjen, men de göra icke heller lifvet surt i onödan med en öfverflödig konvens, ty få de fatt i en sten att sitta på, så göra de sin barnkammare på stället. Några vackra ansikten, gestalter eller dräkter synas ej. Det är bara

mollskinn och bomull och någon enda röd mössa, sådan som fiskarne i »Den stumma från Portici» bära. Hamnens och stadens skyddshelgon Santa Rosalia är målad på en husvägg och är omgifven af en ram med krokar för lampor och kransar. På en söndagseftermiddag såg jag vid hennes fötter ett stort marknadsbord, omkring hvilket en folkhop spelade tärning om de saker, köpmannen hade att på detta sätt afyttra. Hvarje slag kostade några sous, och man kunde vinna en spegel, en lampskärm, en kaffekanna, en brosch eller annan småsak. När de tröttnat på rafflet, hölls auktion. Detta var söndagsförmiddagen. Midt på middagen samma dag mötte jag en öfverlastad äldre mansperson, som raglade fram på stadens förnämsta gata utan att ådraga sig några anmärkningar, andra än mina tysta, öfver att dryckenskapen äfven kan trifvas i Hesperien.

* * *

Jag vaknade om natten och tyckte mig höra en jätte, som snarkade. Regelbundna, dofva andetag, som stundom gingo upp i ton och slutade i en flåsning. Det var hafvet, som gick för sydostvinden eller sciroccon. Jag öppnade fönsterluckorna. Det var en präktig anblick. Hafvet under mig så nära, att jag kunnat kasta åtminstone min cigarrask i det. Månen stod lågt öfver horisonten i söder. I vester syntes Genovas fyr, hvilken blinkade lika regelbundet som

sjöarne drogo andan. När jag så låg i min säng igen, såg jag den upprörda hafsytan lik en flod af smält silfver, som tycktes komma in genom fönstret, mot mig. Vinden ökas, och sjöarne stiga; de bli allt högre och skugga sig själfva, så att de som svarta odjur med silfverborst på ryggarne jaga hvarandra, sluka hvarandra, och stiga upp igen; komma i skaror, alltid nya, i ändlös rad, som aldrig tar slut. Andningen blir rossling, och suckarne bli stöningar. Det är icke blott våg, som dunkar mot våg, skum, som risslar öfver vågryggen, utan det är äfven sanden och småstenarne, som rassla, och längst ut mot Sarazentornets cyklopmurar, där vågorna bryta på djupare vatten, dundra och dunka de mot gråstensgrunden och kasta hela kaskåder af månbelyst, sönderpiskadt vatten upp i den däfna luften.

Det är onekligen mycket vackert, men inte får man sofva!

Så börjar det ljusna i öster! En svag apelsinfärgning, som småningom blir citrongul. Så släckes fyren. Sjöarne bli blå, djupt indigo till ultramarin, och så går solen upp. Att då ha sitt fönster vis à vis hafvet utan något enda skymmande föremål, det ger språng åt blicken och ljus i tankarne, men icke är det något att sitta och se på. Det är blott för ögat, hvilket lyfter sig från skrifbordet, som ett bad. Men det tröttar i längden att titta ut i det tomma intet, och då kastar inbillningen några grön-

skande öar här och där ut i det blå, icke öar med apelsiner, lagerbärsträd och marmorpalats, utan små knotttriga gneisknallar med taggiga granar och röda stugor, och då känner man en förfärlig tomhet, när man i verkligheten vaknar upp och ser ut »ins Blaue hinein».

* * *

Alla försök att komma åt naturen, att få lägga sig i en backe under en pinie, hafva strandat, ty naturen är redan delad. De, som först kommo på den idén att dela den, voro otvifvelaktigt af samma ull som *några* af forna dagars socialister, hvilka vilja göra om igen den där delningen. Öfver allt murar, ändlösa, hvilka pressa vandraren fram såsom genom ett pneumatiskt rör för att ställa honom framför en vägg eller en stängd port med en arg hund, där han är tvungen att vända om. Jag fick sålunda lof att medelst två francs femtio centimer låta öppna en sådan där port och titta in i naturens härligheter, ty kyrkor och oljefärgstaflor finnas lyckligtvis icke i Pegli. Jag öfverantvardades sålunda, efter att af en vaktman ha blifvit anropad vid första porten till villa Pallavicini, åt en guide, som ledde mig in genom en andra port att hos en mycket mäktig man anteckna mitt namn, för att jag genom en tredje port skulle få träda in i förgården till villa Pallavicini. Jag stod inför ett marmorpalats med

marmortrappor och marmorterrass för första gången i mitt lif. Jag erkänner, att jag icke blef krossad, ty Carraramarmorn har den egenskapen att vara hvit, när den är ny, men den ser så mycket smutsigare ut, när alla järnkrampona pressat ut sina svarta och röda tårefloder och regn och dam skvalat ut i långa strimmor. Men utsikten från terrassen var härlig. Under fötterna ligger trädgården. Två blommande magnolior togo bugt på mig genast. Två träd, stora som ordinära lönnar, bokstafligen öfversållade med klockformiga, hvita och violett-spräckliga blommor, större än tulpaner, måste ovilkorligen dupera till och med en felfinnare (Fault-finder) till yrket. Hägnade marker, stora som beteshagar, med apelsinbärande träd, snår med blommande persikor, det ljufligaste af alla fruktträd, och där bakom kulle efter kulle med vingårdar, pinier och oliver, slutligen bakom alltsammans hafvet, det var en syn!

Därefter fördes jag backe upp och backe ned under cedrar med svarta armar, palmer med gröna solfjädrar, bambus med flygande, vassgröna vimplar, manshöga, trädartade ljungstånd, ögonstickande aloer och barocka kaktus. Jag såg korkekar och kamferträd, nerier och ruscus, evonymus, laurocerasus med flera, med flera, som aldrig fälla bladen eller erinra om, att det kan bli höst.

Så kommo vi till ett marmortempel, i hvilket stod en kaffeservis, ur hvilken en drottning,

hvars namn jag icke ville belasta minnet med, hade druckit. Och så visades jag på en hvit marmortriumfbåge med en inskription, som började: »*Valete Urbani Labores*», »farväl stadens bullersamma mödor!» — hvaremot jag intet hade att invända. Bakom triumfbågen stod en dold imitation af en bondes hydda. (Där ha vi »landtmannapartismen» igen!) Den var byggd af stenskörf och gaf en liflig, ehuru nedslående bild af den hårda och säkra grund, hvarpå marmorpalatsen äro uppförda.

Jag fördes vidare, som Dante af Virgilius, mellan mörka klippor, där en liten bäck rusade fram under dunkla pinier, och stod midt i en småskog af blommande kamelior. Effekten var väl beräknad, ty allt var här beräknadt. Rödbröstan (pettirosso) och löfsångaren sjöngo ljufligt i buskarne, och en hel äng af löfkojor doftade bedöfvande. Nu går gångstigen åter igen ned i det dunkla, djupa, blir allt trängre och trängre, och man står framför ingången till en grotta. Man böjer sin styfva nacke och är inne i kolmörker! Guiden tar ens hand, och man slingrar fram i mörkret, till man plötsligt vänder om ett hörn och befinner sig i en halfdunkel stalaktitgrotta på stranden af en liten bäck. Olyckligtvis upplyser guiden, att den är konstgjord, att hvarje bit är förd från Sardinien eller någon annanstädes från. Det mörka vattnet ligger så stilla och speglar endast här och hvar några lätta, gröna ljusfläckar. Tystnaden afbrytes, och jag

hör steg tassa bakom oss i grottan. Som jag med så mycket annat förlorat tron på italienska röfvare, blir jag icke rädd, snarare gör den figur, som nu kommer fram, ett komiskt intryck, ty han är förvillande lik en gammal bekant från nordn. Han inbjuder mig att stiga ned i en liten båt. Jag antar inbjudningen, och min guide är försvunnen! Mystiskt skall det vara! Nu kafvas båten fram i vinklar och krokur under stalaktiten, till — tablå! — man är ute på en liten sjö, i hvars midt ligger ett hvitt marmortempel, omgifvet af tre tritoner. Stränderna äro härligt vårgröna och besållade med bellis. När man sitter i båten och ser åt söder, ligger den lilla sjöns yta så, att den för ögat synes gå i hop med Medelhavet i fjärran. När man nu tittar sig omkring, är det meningen, att man skall tillintetgöras af öfverraskningar. Där ligger ett kinesiskt tempel, där en morisk paviljong. Små broar, en förgyld gondol, en grön gunga, en röd, dum obelisk! Nej! Det bet inte på mig! Det var ett lustigt krams, men bedröfligt anspråksfullt. Det skulle vara Armidas trädgårdar, kan jag tro! Och när jag landsattes, mottogs jag lika mystiskt af min forne guide, som bakom buskar gått mig till mötes.

Sedan började en rad af mera barnsliga än roande lekar med osynliga vattenrör, som med utkastade strålar stängde vägen hvart man ville gå. Jag ville öfver bron — pang! — Nu vrider guiden på en för mig osedd kran, och en stråle

störtar mot mig, jag vill åt höger, nu kommer en stråle från en buske; åt venster, där kommer en ny skur från gräsmattan.

Som jag icke visade tillräckligt intresse för stupiditeten, afkortades besöket.

Jag hade sett en botanisk trädgård, en lek-sakspark, öfvat mig i botanik och italienska, men Italiens natur, den hade jag icke sett! Men nu lär det vara så med Italiens så kallade natur, att alla de beundrade örterna, träden och buskarna äro odlade, införda och förvildade! Det är väl därför den naturen tilltalat sådana poetiska själar, som finna poesien endast i konsten, äfven där den tillämpats på naturen! Vinrankan, orangen, mandeln, persikan, citronen, cedern, oliven, fikonet, rosen, alla äro de från Orienten; agaven, aloen, magnolian, nerien, kaktus, palmen från Afrika; kamelian från Japan; feberträdet och araucarian från Australien. Hvad återstår då af Italien? Myrten, en liten tråkig buske, lagern, en välkänd schweizeriväxt! Men pinien! Ja, *den!*

Jag beslöt att någon af de närmaste dagarna intränga i det inre af landet och bestiga Monte Penello, som är 4,000 fot högt och från hvars spets man kan se Mont-Blanc, Tyrolen och Corsica på en gång! Då måtte jag väl få se Italiens natur också!

4.

Pegli den 10 mars.

Filippo anlände tidigt på morgonen, iförd en rock, som var en enda ficka, hvilken satt på ryggen. I fickan instufvades hårdkokta ägg, bröd, ost och vin samt tobak. Därpå börjades aftåget. Mellan murar naturligtvis, öfver hvilka lyste apelsiner — jag började redan ledsna på apelsinerna, och det kommande släktet begagnade dem numera regelbundet som bollar. Slutligen upphörde murarna och därmed gatan. En spång förde öfver en bäck och fortsattes af en gångstig, som slingrade mellan trädgårdar, tills den kröp in i en ravin, som låg öppen för tramontanan. Inom en halftimme var sommaren slut och därmed Italien. Bestigningen börjar. Filippo tröstar med, att det bara är de sex första timmarna, som äro värst. Gångstigen kryper upp mellan ljung, blommande, välluktande (*Erica arborea*) och under tallar (*Pinus pinaster*), som icke äro riktiga pinier, till skilnad från den paraplyformiga, som bär ätliga frukter. Den första halftimmen går ledigt, men öfverrocken börjar trycka, hvarför Filippo öfvertager densamma. Andra halftimmen höras tydliga flåsningar, och främlingen anmärker, att det icke är benen det gäller på, utan bröstet. Villa Pallavicini ligger nu som en grönskande, blom-

sterströdd ö under fötterna. Vegetationen blir knappare; ginst och ulex sätta snaror för fötterna, och marken är alldeles brun. Tredje halftimmen börjar det bulta i tinningarna, och håret ligger som något vått blått på kraniet. En cigarr ger en underlig, nyfödd kraft, hvilket bekräftar uppgiften om, att indianerna ursprungligen begagnade tobaken som stimulus. Himlen börjar betäckas med moln, och det regnar ute på Corsica. Villa Pallavicini synes numera som en liten holme. Underligt tyst är det här uppe, men jag får snart förklaringen. En morkulla flyger upp ur ett snår och försvinner. Några minuter efter smäller ett skott. »Nu är den död,» försäkrar Filippo. Och han talar om den kända saken, att italienarna äro alldeles vilda på att skjuta fågel. De skjuta bofinkar, rödstjärtar, lärkor, ja, till och med svalor, och äta. Men »hvarför?» frågade jag, som icke tillhör föreningen Småfåglarnes vänner, men ändå icke är deras ovän. »Därför att det icke finns några stora,» svarade vägvisaren, och därpå kunde jag icke invända något, helst jag dagligen på hotellet måste äta kramsfågel. Italienaren är sålunda icke så poetisk, som man sjungit, och hans natur saknar fågelsång, som är ganska poetisk. Halftimmarna bli allt längre och, hvad värre är, Monte Penello sveper sig i moln, hvarunder Filippo hugnar mig med underrettelsen, att några bönder gått bort sig där för ett par år sedan och dött i snön. Vi vända

om så, att vi komma på norra sidan om det där planket, som skyddar rivieran från nordliga vinden. Enar och ljung pryda den skrofliga marken, och en blåsippa, den första i år, sitter gömd mellan fjolårsgräs. Den kallas på italienska Erba Trinitá, troligen emedan bladen äro tredelade och likna treenighetsmärket, trepasset, som spelar igenom hela gotiken. Ylletrojan tycktes ha flyttat sig upp mellan axlarna, och hängselspännena glöda; solen har gått fram, och vi äro halfvägs, kanske 2,000 fot uppe. Villa Pallavicini synes icke mer, och Pegli ser ut som några tegelstenar på en sjöbotten.

Rast på spetsen af berget *nescio nomen*. Frukost dukas inne i en casetta, på svenska *skåre*, en skjutkoja af sten, afsedd för örnskytte. Detta är det afslöjade Italien, afklädt alla asiatiska och afrikanska grannlåter. Dalar med utspruckna löfträd, kastanjer, mulbärsträd, plataner, och i fjärran snö på bergspetsarna. Italien är stort, säger man, och det är långt till Rom. Ja, men i Rom är klimatet kallare än här, och campagnan lär vara en ödemark, hvars enda prydnad är — Sankt Peters kyrka. Alla de löfällande träden stå nakna sin period ut, och grönt enligt vårt begrepp blir det ej förr än i april.

Den inventiösa rockfickan tömdes, och tröttheten var snart öfver. Under bordssamtalet plockade jag litet etnografi ur vägvisaren. Fann, att midsommarsbål tändas San Giovanni-afton hela kusten efter. Att de tändas i Nizza, visste

jag förut. Därpå drog jag fram ur stallet min gamla käpphäst *nyckelpigan* och fick veta, att den kallas af Ligurerna för himmelens fjäril och att barnen bruka läsa upp en liten vers, när den flyger från handen: »Himmelens fjäril visa mig den väg jag skall gå.» Min gamla tro och mitt nya hopp: att européen är *en* nation fick ny näring! En svala, den första på året för mig och min vän, kretsade nu öfver våra hufvuden, och jag sade tyst: omen accipio!

Den sjunde halftimmen började med bestigningen af Scoglio nero. Ett ohyggligt, söndertrasadt berg, bestående af järnmalm, oduglig att bearbeta, genomfåradt af skölgångar och utan en synlig ört utom fjolårsstånd af *Carlina acaulis*, en släkting med vår spåmanstistel. Det var en svår vandring, och man behöfde bara ha haft ett kors på ryggen för att få riktigt lefvande för sig en calvariepromenad, men nu hade vi solen i stället, och Filippo hade min öfverrock. En lärka, som troligen tog min käpp för en bössa, rände af ett par kilometer i luften och hann icke en gång sjunga i förskräckelsen. För att hålla modet upp framkallade jag en hop glada föreställningar om, huru ledigt det skulle gå ned för dessa branter, som voro så svåra att knoga uppför; jag tänkte på den goda middagen, som väntade där nere sina 2,000 fot eller mer, på den sköna soffan, badrummet och tofflorna, men jag måste ändå sätta mig ned på ett brännhett malmstycke och tända om cigarren för femte gången. Filippo

rapporterar, att Monte Penello är klart igen, men jag öfvertygar honom, att jag måste hem, äfven om Monte Penello är aldrig så klart. Han tror att vi äro snart på spetsen af Scoglio nero. O, att få sätta fotbladet i rät vinkel igen mot benpipan, att slippa känna, hur det spänner i okända senor och blodkär! Jag tror, att jag kände mig mera försonlig mot Italien, sen jag kom upp på platån, och jag lofvade, att jag skulle älska det, bara det slutta' utför igen! Men det var för tidigt! — Nu bär det utför, men nu skjuter foten ut i tåhättan på stöfveln och blir klämd, knäen vika sig, så att ledpannorna värka, och jag meddelar snart Filippo den upptäckten, att det »nästan var bättre att stiga uppför», hvilket han alltid vetat. Det var en via mala! Och Medelhafvet och solen i ögonen!

Men det gick ändå jämförelsevis fort, och vi voro snart nere vid en bondgård, där vi fingo sitta. En ligurisk bondgård är ett stenhus, byggt med längan mot söder och konstruerad för samboning. Först till venster bo kreaturen; sedan är hufvudingången, som leder till ett skräprum, där kol, ved och en del matvaror förvaras; därinnanför till höger köket med ett litet fönsterglas insatt i en trälucka. Ofvanpå, en trappa upp, äro soffrum. Jag kom icke längre än till köket, som hade stengolf med små barn på; gumman stod vid spiseln och lagade hvitlök; om det var något till den, vet jag ej. Där inne var mörkt och ruskigt! Få möbler och

kökskärl. Jag tror, att fönsterskatt finns i Italien (jag vet det ej) och antar, att här såsom i Frankrike denna onaturliga, för att icke säga elaka skatt nödgar invånarna att bo i mörkret! Är det beskedligt det? Bredvid stenhuset stod höladan, förfärdigad af ris och rör, för tillfället innehållande löf af kastanj och ek att strö under kreaturen med. Bonden var en rak, ståtlig person med vänligt sätt och frimodigt utseende; gumman likaså. Därpå besåg jag deras åkerbruk. Det var en blandning af trädgård och åker.

Som marken var en sluttning, lågo jordlapparna mycket lodrätt och sågo ut som trädgårdssängar, midt i hvilka stodo blommande persikotråd, äpplen, körsbär, päron och några oliver. På sängarna stodo mogna och blommande smultron, bönor, kvartershöga ärter blommande; där emellan sängar (!) med hvete, potatis och långa, hvita rofvor (navone). Hvetet skördades med skära för att icke säden skulle spillas ur, och plog begagnades icke, utan endast hacka och spade. Höet kan slås fem à sex gånger om året. Jorden tycktes bestå af sandblandad mylla. Silke odlade icke denne bonde, men han nämde, att de som sådant odla få fyra francs för italienskt, men bara två för japanskt per kilo. Som bekant härjade en sjukdom silkesmaskarna i södra Europa, så att man måste intaga ägg från Japan. Detta hvad jag snapade upp om bondens lif i Ligurien. I Lucca till exempel lär det vara bättre stäldt med jord-

bruket, ty där kan man på samma jordstycke på samma år skörda hvete, majs, bönor, vin och rofvor, gifvande sålunda hvarje hektar 600 francs om året. Denna senare uppgift är af en professor i agrikultur.

Vi stego emellertid ner, ner alltjämt genom villa Elena och voro mot kvällningen nere i Pegli, där min vän förde mig in på en krog (på poetiska = Osteria) för att skaffa mig smak på äkta landtvin. Jag kan icke säga, att jag fann något poetiskt där inne. Sex sjömän, som spelade triset och drucko en spillkum vin. Sex åkar-drängar med jackor och »skorstenar», som drucko en dame jeanne med vin. Ett porträtt af kung Umberto och drottning (min själ jag mins namnet!). En vinpress, en glugg till köket, hvitlök och tobak.

Sedan Filippo plockat upp på ett bord lemningsarna af vår bestigningsfrukost och vi därtill fått ett halstradt fårben med spår af kött, skredo vi till vinsmakningen. Jag vill inte nedskrifva hvad jag tänkte, men jag har läst i en resebok, att nybyggarna på rivieran bruka färga sitt vin med att i karet nedsänka en påse soustycken gångbart, tummadt, ergigt, kopparhaltigt mynt!

Och därpå återvände jag till högkvarteret och reskamraterna!

5.

Pegli—Genova.

Dagarna förflyta något enformigt, och att »studera folklifvet», det vill säga behandla människor som etnografiska preparat, har alltid haft något motbjudande för mig. Folket tycker heller icke om att blifva betraktadt uppifrån som kuriositeter; den tiden är förbi. Jag märkte det genast vid mitt besök på krogen (osterian för all del!), där min närvaro endast syntes verka störande både på kortspel och vindrickning. För öfrigt, hvad är det man får se i en folkhop? Kläderna! Längre kommer man icke. Som Scoglio nero icke lämpade sig för regelbundna promenader, återstodo hafsstranden och hotellparken. Stranden utgjordes dock af en enda lång gata från Savona till Genova, ty stad ligger vid stad, och alla vilja åt strandremsan. Här kokas tjära till skeppsvarfven, här osas med asfalt, här rökes med stenkol — stenkol, industriens förfärliga bundsförvandt; här blandas orangedoften med garfveriparfymer, och att inbilla sig, att det finns så mycket som en stenkulle i sjökanten att lägga sig på och andas hafsluft, det förblir en inbillning. Går man sålunda på strandgatan, så är det antingen lugnt väder — men då bränner

solen olidligt som före ett åskväder — eller också blåser det, och då dammar det.

Återstår att sätta sig i parken, titta på gulfiskarna i fontänen, lukta på resedan och se på kameliorna, palmerna och kaktéerna. Men att gå här som i en kätte blir enformigt. För att få någonting af det skall man oupphörligt gå och tänka högt: detta är dock i mars månad! Reskamraten och jag skulle företaga en rekognosering på kusten för att utse något mera landtligt tillhåll. Reste till den ändan åt Genova, som ligger en timmes tramway från Pegli, och skulle samtidigt göra en småhandel i den stolta staden, som vågade täfla i skönhet med Stockholm. På denna enda timme passerades fem tullportar och tre städer utom Pegli och Genova; nämligen Sestri ponente, Cornigliano och Sampierdarena. Åt sjösidan: skorstenar och Medelhafvet; åt landsidan: palats med apelsiner, där skydd för nordliga vindar fanns; men där dalarna öppnade sig för nordan, där var lagom vackert. En karg, gråbrun natur med löffallande träd, uttorkade floders småstensbottnar; full höst; icke ett grönt strå eller en knopp utom på sälgen. Söderns vinterlandskap är bedröfligt. Man ser förgängelsen och är vitne till förruttnelseprocessen, öfver hvilken vår härliga snö drager sina bländhvita, rena lakan. Men sommaren, sommaren! invänder man. Ja, den lär vara olidlig i södern, och det var just vintern i Italien jag ville se, emedan endast den kan konkurrera med

vår vinter, om den nämligen är skyddad för nordlig vind.

Vi anlände emellertid till Genova under hållregn och sågo en hamn, en skeppsbro, en terrassformig stad, som i dag var grå. Vi vandrade in på den förnämsta gatan, som var besatt med stora, höga hus, men saknade trottoarer, så att man vid möten med åkdon fick springa in i portgången. Invånarne voro klädda som i Paris. Handlade smått och återvände till Pegli utan att våga ha något omdöme om den lysande staden, och beslutna att en annan dag vid vackert väder beskåda de berömda marmorpalatsen.

Trött på Pegli, började en gammal, dunkel plikt känsla att se Rom, att vakna hos mig. »Kom icke hem utan att ha sett Rom», hade vänner skrivit mig till. Så frågade jag mig själf, hvad jag skulle göra i Rom. Se Vatikanen och Peterskyrkan. Hvad rörde de mig numera? Men harmen att icke hafva sett dem, då man var så nära! Men att skallra på en järnväg fram och tillbaka för att kunna säga, att man sett Rom, det var bra mycket, och ensam till på köpet, ty vi kunde ju icke fara alla. Efter att ha sofvit på saken, beslöt jag att fara till Rom, taga en droska, se på staden samt återvända hem. Tåget skulle, efter hvad man sagt mig, gå från Genova middagstiden och vara om natten i Rom. Nattsäcken är packad, afskedet taget, och spårvagnen rullar mig bort

från reskamraterna. Det var kusligt. Men hvad gör man icke för äran!

Ankommen till Genova mötes jag af den upplysningen, att mitt inbillade tåg var nattåg och att endast ett dagtåg gick till Pisa klockan tretiden. Hon var nu tolf. Vända om? Nej, hellre hvad som helst! Jag gick ut att se på staden och marmorpalatsen; upptäckte, att de stora husen, jag sett på den trånga gatan, just voro marmorpalatsen, de besjungna, afritade, tenterade marmorpalatsen, som gjorde Genova till la Superba. Dunkla tvifvel började vakna. Skulle kanske Rom också —? Jag vandrade vidare. Solen sken glänsande klar, så att nu fanns intet fult väder att skylla på. Ville ned till stranden. Upptagen. Fanns ingen strandpromenad, utan en terrass som låg i utkanten af staden. Steg upp för en gränd. Salita di Santa Brigida stod det. Det var min landsmaninna från Vadstena, och där stod hon i marmor ofvanför ett slags triumfbåge, med sitt röda kors i handen. Gick in till en snickare och bad om upplysningar. Han visste endast, att det fordom funnits ett brigittinerkloster uppe i backen, visade mig till presterna att få veta mer, men jag ville icke veta mer. Kom upp på höjderna. Såg ett palats så stort som teknologiska institutet, hvilket höjde sig i bergen och hade tycke af ett kungligt slott. Det var fattighuset. Frågade en karl, om det fanns mycket med barn utan far och mor. Underliga, stackars barn! Palatsen äro

sålunda icke bara byggda på bondstugor, utan också på fattighus. Undvek så mycket som möjligt kyrkor och muséer. Gick förbi Garibaldi's hus, där hans efterlemnade familj bor. Såg Mazzinis marmorstaty på en offentlig plats. Erinrade mig dunkelt, att Mazzini var en konspirator på sin tid. Slog upp i Meyers berömda lexikon för att vara riktigt säker och läste följande: »Mazzini . . . Agitator.» Det var en titel. »Blef såsom medlem af Carbonaria 1831 förvisad; grundade i början af 1832 i Marseille det hemliga sällskapet Unga Italien . . . till upprättandet af en italiensk republik — dömdes efter det förolyckade Savojetåget 1833 in contumaciam till döden. Och nu lefver han i marmor midt i konungariket Italien. Kanske vi en gång få se Peroffska och Vera och andra »martyrer» i det konstitutionella Ryssland på något större torg. Hvem vet!

Därpå gick jag till en tidningskiosk! Det är ur dessa små brunnshus man hemtar lefvande vatten och får på en timme veta mer om världen än genom långa resor från hotell till hotell! Fick först syn på en politisk karrikatyr i skämttidningen *La Rana* (Grodan). Denna »vrångbild» gaf mig den allra fullständigaste insikt i Italiens politiska lif för ögonblicket. Statsministern Depretis, som regerat ända sedan 1881, ligger sjuk och sofver på ett järnbantåg. Mot tåget rusa: Herr Cairoli (f. d. vensterminister) med en högaffel, märkt *sfiducia* (misstroende-

votum); herr Crispi med en pappersrulle (interpellanza); herr Baccarini med en kvast, märkt malcontento (missnöje); herr Zanardelli med en käpp, märkt interpellanza. Dessa herrar tillhöra den fraktionen, som bär namnet Pentarchia och utgöra venstern. Det kungliga tåget med herr Depretis skyddas af en gendarm, som heter Trasformismo (en fusion af den gamla högern och den moderata venstern), hvilken lossar två revolver, som heta maggioranza, och trampar på en tom Chiantiflaska, märkt Pentarchia. Vi ha således en ordentlig parlamentarism med majoritet (för tillfället höger-) och interpellation. Detta var ju en god början till ett nytt Italien och visar, att folket krupit fram ur katakomberna och att Rom hädanefter kommer att spela andra kort än Vatikanen och Peterskyrkan.

Därpå köpte jag Genovas lokaltidning, den kanske mest lästa af alla: l'Epoca. Den utkommer hvarannan dag och är försedd med en litografi på första sidan. Denna litografi ger en föreställning om ett ännu lefvande nationaldrag, kanske också det bara är liguriskt, nämligen smaken för det blodiga, det uppskakande. Bilderna föreställa mord, eldsvådor, afrättningar, skeppsbrott, utan någon politisk färg. Här är till exempel marseillemördaren Francesco Guichard afritad. Här misshandlas nihilisten Netchajeff af sina bödlar. Denna blodiga smak yttrar sig på mångahanda sätt. Min sista tändsticksask var

försedd med två färgtryck; det ena var ett skeppsbrott, det andra en luftballong, som förolyckades. (I Frankrike äro regeringens stryksticksaskar prydda med nakna fruntimmer.) Allt småtryck, som säljes i öppna bodar eller i fria luften, handlar om olyckshändelser och brott. På husväggarna i Sampierdarena såg jag en affisch, på hvilken i litografi var återgifvet ett rum, en upp-rifven säng och ett afklädt lik! Ofvanför stod med stora bokstäfver: Amore! — Odio! — Vendetta! Det som gjorde intrycket verkligen vidrigt var, att man med en i rödfärg doppad pensel kastat röda stänk öfver hela rummet, sängen och liket. Det var en bokannons!

Men när man kom förbi Epocas första litografi, fann man inuti bladet en vacker text, som följde med alla frågor, dock kanske väl mycket rättgångsfrågorna! Genast på andra sidan hittade jag n:o 5 af en artikelserie Inchiasta agraria (jordbruksfrågan). Den frågan tycktes förfölja mig, och jag stannade vid den, och jag uppehåller mig vid den för mina landsmän för att visa, att vår ländtmannafråga icke är en betydlig partifråga, hemmagjord med små enskilda intressen, utan en hela Europas lifsfråga, som uppstått samtidigt i alla länder, under ungefär liknande förhållanden, det vill säga: en längre tids öfverskattande af industriens förmåga att göra allt. Jag vill icke gå djupare i den italienska frågan, men endast hålla mig till några punkter och särskildt till Ligurien, som jag haft

under ögonen något litet och som erbjuder någon jämförelse med våra svenska förhållanden. Åkerbruket är tryckt. För det första emedan »de goda tiderna» höjt dagspenningen med 50 procent. Förr hade en legd karl 1 franc 50 centimes till 2 francs 50 centimes; en kvinna 50 till 80 centimes om dagen och maten. Jorden brukas nämligen i små stycken af familjen själf, och legofolk tages endast vid sådd och skörd. Därjämte lockar industrien arbetarne från jorden till stadens lyx och nöd. Vidare komma grundskatterna, hvilka gå upp ända till 88 procent! Hvad skall man säga om sådant? Men huru skulle marmorpalats och oljefärgstaflor finnas eljest! Vidare klagar man öfver grundskatternas ojämna fördelning. Sålunda finnas jordstycken, som för 90 år sedan voro oodlade, men nu äro upptagna och gifva stora vinster, men ändock icke betala grundskatt! Vidare är jorden till den grad hypotiserad, att man anser åkerbrukaren endast arbeta för sina kreditorers räkning. Kommer därtill vanhäfd, phylloxera, konkurrens med utlandet och missmod, så är författaren berättigad att anse åkerbruket i Ligurien gå sin undergång till mötes. (Jag ber få erinra, att jag icke talar om hela Italiens jordbruk!) Men botemedlen? Ja, dem har författaren till artiklarna, hvilka han hemtat ur komiterades källor, alldeles klara: grundskatternas jämnare fördelning; och längre fram desammas öfverflyttande på — kapitalet!

Som jag icke i tidningskiosken kunde få alla numren af Epoca, hvilka innehöllo frågans utredning, blef jag visad till redaktionens byrå. Den låg icke i något marmorpalats, utan långt borta i en gränd, som var så smal, att man kunde nå båda väggarna med utsträckta armar! Hvaraf kan ses, att ur de mörka gränderna också kan komma ljus öfver saker och ting. Genom en tryckerilokal, alldeles lik sådana lokaler annanstädes, inträdde jag i redaktionsbyrån, som upptogs nästan helt och hållet af ett bord. Vid bordet satt redaktören. En lång, kraftig man i sina bästa år, med hatten på hufvudet, cigarren i mun och pennan i handen. Pennan gick fram öfver papperslappar, fullskrifna i ett tag, men som vanligt bara på ena sidan. Gummiflaskan och saxen saknade jag. Han afhörde mitt ärende skrivande och bad mig vara betäckt. Därpå ropade han åt ett biträde, och min önskan blef uppfylld. Detta är det nya Italien! Hæc est Italia — nova! Parlamentarism och tidningar? Ja, det är vägen, den rätta vägen! Farväl Tasso och Rafael, som roade och gladde påfvar och resande engelsmän! God dag alla arbetare, som vilja gagna alla menniskor!

Därpå gick jag in och åt frukost och läste mera tidningar. Förfärliga historier om prester öfverflödade i rättegångsafdelningen, och af det obehagligaste slag. Jag hade senare ett par gånger tillfälle att se, med hvilken missaktning man behandlade presterna. I en järnvägskupé

hade en prest sökt sig ett bra hörn, där han försjönk i stilla betraktelser. Då öppnades dörren, och en ung man för in sin hustru. Han ber mycket kort och bestämdt presten vara god och flytta sig, ehuru denne icke alls satt i vägen. Det gjorde mig nästan ondt om den stackaren. Presten lydde som en skolpojke. Det såg ut som om den unge mannen icke ville att hustrun skulle sitta bredvid presten. En annan gång kom jag ned i hotellets samlingsrum. Vid mitt inträde satt en liten rödbrun kapucin och skämtade med hotellvärden. När han fick se mig, sprang han upp och strök kalotten; kom bugande emot mig och frågade hur jag mådde. Därpå frågade han hur min hustru mådde och hur mina barn mådde. Därefter räckte han fram en snusdosa och bjöd mig en pris. Därpå räckte han fram en liten kanalje till sparbössa med en madonnabild på. Sedan jag nedlagt ett mynt och prisat en pris, gjorde han »tecknet» öfver mig och slank ut, allt under det hotellvärden raljerade honom och bad mig vara rädd för den skälmen.

Sedan jag emellertid läst ut mina tidningar och blifvit både mätt och uppbyggd, hade min Romlängtan gifvit sig, och jag beslöt återvända till Pegli för att »i morgon» resa till Rom med expresståg. Men »i morgon» är en skälm, och så blef äfven denna.

När jag återkom till Pegli, fann jag en stor post emot mig. Utom »Verdens Gang» följde den

af mig för länge sedan rekvirerade »Bortom Alperna» af Claes Lundin. Jag läste halfva natten i den boken, och när jag vaknade på morgonen beslöt jag — med varma tacksamhetskänslor till min gamle vän C. L. — att *icke* resa till Rom. Och så tog den Romresan en ända.

6.

Pegli—Genova.

Hvad skref då C. L., som så kunde ändra ett ganska länge grundadt beslut? Han skref, att Rom blifvit europeiskt: Det var det som gladde mig, ty det är en af de yngre släktets många önskningar (icke drömmar längre!) att få bli européer. Järnvägarna hafva utfört det — det är en af dessa skogsfrätarens stora förtjenster att ha strukit öfver de gamla, historiska landgränserna, hvilka för öfrigt ändras efter dynastiska godtycken. Se bara på kartorna i en resehandbok! Bara järnvägsstationer! Detta gör, att man, om icke tullarna funnes, skulle ha svårt att hålla reda på, när man kommer in i ett nytt land. Järnvägarna blanda språken, först bland järnvägstjenstemännen och så inne i kupéerna. Järnvägarna flytta floran, och genom

lastvagnarna flyttas de olika näringsämnen i de förr så strängt söndrade länderna. Den franskhatande (?) tysken inför i sitt tjocka blod sin fiendes drufsaff, och den tyskhatande fransmannen calmerar sig med tyskens kornvin. Fransmannen, som köper för 100 millioner francs bränsle, emedan hans eget land blott förser honom med en tredjedel af behovet, eldar med Schweiz' och Tysklands skogar och trampar på svenska golftiljor (eller parketter)! Hotellen äro lika många, och matlagningen kroaseras i dem så småningom, tills den också blir en. Det gemensamma postportot har också gifvit något kosmopolitiskt åt Europa. De stora, internationella järnvägsbolagen hafva gjort sitt. Kan man bara hitta på ett antagligt sätt, att få bort tullarna, och få vi bara det parlamentariska styrelsesättet till en full verklighet, så skola nog dynastierna föredraga att intaga privatmannens hederliga och aktade ställning mot att lefva ett lif i förödmjukelser som betydelselösa dockor, och sedan folken få ta hand om sina angelägenheter så — se'n går det andra af sig själft! — Detta är ju riktigt optimistiskt! Ja, det ser verkligen icke så mörkt ut, när man kommer ut i ljuset, som när man sitter hemma i sin vrå, där, som bekant, solen icke gör så stora kurvor och den mörka årstiden varar längre än i södern. Den som icke tror på ett blifvande Europa måste lefva i Schweiz någon tid; där skall man se experimentet redan utfördt. Där bo »arffienderna»

om hvarandra: tyskar och fransmän, för detta österrikare och för detta italienare, och de äro alla stolta att få heta schweizare, hvilket visar, att det icke är rasernas hat, utan något helt annat, som retar folken mot hvarandra!

Hvad är det då, som kunnat väcka Italien, hvilket tyckes ha gått in i den eviga sömnen? Jo, det är samma världshändelse, som på sin tid ansågs vara Europas olyckligaste i nyare tid: det är Frankrikes och Tysklands krig 1870—1871. Hvilken välsignad olycka som gaf Italien fritt och som skänkte Frankrike en republik, som de andra makterna måste erkänna.

Man kan ju icke annat än bli optimist, när man ser, huru de största olyckor kunna föra sådana presenter med sig! Att Tysklands utveckling genom segerruset blifvit hindrad någon tid, är endast en villa, ty när Bismarck inför parlamentet måste byta ord med herrar Hasenclever och Bebel, hvilka han stundom sätter i fängelse, så har min sann icke utvecklingen stått stilla!

Emellertid: hettan i Pegli fortfar. De heta vindarna från Afrika mättas med fukt från Medelhafvet, och man befinner sig som i ett drifhus. Hafvet är enformigt. Inga fiskmåsar ens lifva denna döda yta, hvilket beror på, att det knappast gifves någon fisk, oaktadt det finns många fiskare. Bristen på fisk lär åter ha sin grund i att här saknas hafsväxter, i hvilkas skydd små »lägre djur» kunna lefva som föda åt

fiskarna, dels af den omständigheten, att lekställen fattas, då hafvet går alldeles öppet mot stranden. En viss dåsigheit lägger sig så småningom öfver sinnet, och kroppen söker ofrivilligt och så ofta som möjligt horisontalplanet. Kame-liorna och törnosorna betraktas med likgiltiga blickar, och apelsinerna hatar jag numera, sedan de uppträdt vid hvarje måltid som dessert. Men Romlängtan utrotades icke på en gång! Några återfall (atavismer) började förspörjas, men nedtystades genom värdens löfte att skaffa mig romerska tidningar. Och så fick jag en romersk tidning, Il Messaggiero hette hon, och det var en budbärare, en budbärare om att en ny tid brutit in, att det sköna har blifvit slaget af det nyttiga. På första sidan en ledande artikel, sådan som om den blifvit skrifven enkom för mig. Den som i årtal kämpat mot opinionens alpträckningar, den som misstänkt sina egna tvifvel, som själf varit inne som bergtagen, som sedan sökt med grufflyktan leta sig ut ur berget, men stannat i mörkret och lemnat dem, man skulle leda, också i mörkret och hört deras dofva fördömler bakom ryggen, endast den kan förstå hvad jag erfor, när jag fick läsa en ledande artikel i ett tidningsblad, tryckt och signeradt Rom, och med rubrik:

De sköna konsterna . . . och de fula!

Jag måste uppfylla en plikt, ganska sträng för öfrigt mot mig själf som gammal konst-

dyrkare, genom att återgifva några strofer ur denna bulla, gifven från Rom mot Roms egna gamla synder. Så här skrifver folktribunen:

»Det är ett faktum, att vårt sekel — demokratiskt i sinnet och positift i handlingen — egnar föga deltagande åt konsten, och detta emedan konsten, af naturen aristokratisk, representerar lyxen i känslan och öfverflödet i ekonomin. Af denna orsak har alltid konsten, under demokratiska tider drunknat i politikens prosa, i den borgerliga likgiltigheten och apatiten. När blomstrade den däremot alltid? Jo, bland

Le donne, i cavalieri, gli armi e gli amori,

bland feodalherrarne, då hvarje furstehof var ett näste för nöjet och gästabudet, där goddagspiltar fetmade på bekostnad af »folket från jordkojan». Och den triumferande konsten, dyrkad, älskad, beskyddad, återupträdde lugn och glad i baronernas salonger, under kyrkans kupoler och i klosterialarna, och slutligen under tiaren på en profan påfve och lysande furste: Leo X...

O, sköna tider ... för målare, bildhuggare, poeter, charlataner, konstmakare och gycklare af alla kulörer!

* * *

Tider så olika våra, då det närvarande framåtskridandet är mera prosaiskt än sentimentalt, handlingskraftigt och icke grubblande, bättre förstående det nyttiga än det sköna (hör!); och de som skulle kunna vara mecenater, de sysselsätta sig hellre med perugiano än med taflor och statyer!

Konsten i sig själf snyltgäst, har bra litet att bjuda på vid den moderna sociala banketten, där ofta brödet fattas ... Hven skall hjälpa konsten? Folket! Men det finns ingen konst för folket af folket, hvarför folket resonnerar för mycket med magen för att kunna värdera och njuta af det »artistiskt sköna». Hon är en blomma, som, för att kunna lefva, måste omplunteras i de rikes trädgårdar, icke på torgen, där den profana hopen eller den trängande fattigdomen trampar den under fötterna.

Men då de rike icke bry sig om henne . . . då må styrelsen tänka på henne.

* * *

Där ha vi det! *Styrelsen!* Men styrelsen föreställer beskyddaren af hela nationens intressen och icke af en kasts privilegier, som roar sig med »*vackra onyttigheter*».

Den som tycker om konst, må betala det nöjet; vill han ha taflor, må han köpa dem, vill han ha statyer, må han beställa dem.

Konsten är de enskildes lyx, icke ett folks behof, och när styrelsen skänker hundra lire åt en målare af medel tagna från folket (som svettas, arbetar och lider för att kunna betala dem), då bedrager (*tradisce*) styrelsen hela nationen, emedan hon tager brödet ur munnen på de hungrande för att gifva det åt statens parasiter, hvilka konsumera utan att producera.

Hvad är då denna anspråksfulla och högfärdiga konst, som vill konstituera sig som en privilegierad bland de andra arbetarne, denna grimacerande aristokrati af leksaksarbetare, som vill höja sig medelst den förmögenhet, han plockar ur den tålige Pantaleones fickor, hvilken släpar, betalar, men aldrig får njuta.

Och detta skrefs i Rom i vårmånaden 1884.
O! O!

Men ny lysste mig också veta, om folket kunde läsa alla nyttigheter. Jag visste visserligen, att Italien fått 47,000 folkskolor, men jag ville också ha reda på hvad man lärde i dessa. Gick till den ändan åt municipalpalatset i Pegli, där jag brukade höra ba, be, bi och så vidare sjungas ut genom fönstren; men när jag fick veta, att man skulle »gå in till styrelsen»

för att få entrée, gick jag i stället in i en snusbod och köpte för ett par lire alla folkskolans läroböcker, och så gick jag hem på min medelhafskammare och studerade, och jag tror, att det var bättre än att öfvervara en föreläsning i dressyr, ty alla föreläsningar gå ut på att visa sig.

Jag började med abcboken såsom varande själfva den bittra roten till lärdomens frukter. Den begagnade icke ljudmetoden och var tämligen lik vår gamla. När den kommit öfver räkneorden, gaf den en *nomenclatura*, innefattande en uppräknig af ord för lifvets nödvändigheter, och slutade med böner på latin, dock med italiensk text jämlöpande. Där fanns: Pater noster, Ave Maria, Gloria, Credo, Salve Regina, Angelus. Bordsbönerna voro dock enbart på italienska.

Därpå expedierades den första läseboken för första elementarklasserna. I denna, som i det hela var ganska fullständig, spårades dock ännu många presterliga och regeringsklådiga afsikter. Hade träsnitt och handlade verkligen om allting. Religion, moral, men mycket om det verkliga lifvet. Alla yrken funnos här beskrifna, med namn på verktygen och sådant. På sidan 8 fick jag en beskrifning på de föremål, hvilka finnas i skolsalen, hvarigenom mitt skolbesök blef delvis öfverflödigt. I skolan synas nämligen följande föremål: krucifixet, konungens porträtt, svarta taflan, geografiska kartor, väggtaflan öfver vikter och mått. Mellan dessa nyttigheter äro småfabler och versstycken inskjutna,

alla af sedolärande, men äfven roande innehåll. Naturvetenskapen, botaniken, zoologien, åkerbruket äro behandlade. Ja, en nutids nyttighetsande har verkligen blåst in några viktiga upplysningar om egendomsförhållanden, mobili och immobili, lös och fast egendom, och de unga, äfven flickorna, få i första klassen lära sig skilnaden mellan debet och kredit, som troligen många af våra lärde män ännu icke ha utredt för sig. Äfven de enklaste begreppen i logik, såsom om skilnaden mellan grund och följd, äro insmugna. Aritmetikens grunder äro likaledes framställda, kort och tydligt. Boken gör ett godt intryck och röjer tidens dock icke alltid så kloka arbete på att bygga nytt på den gamla grunden, som därefter så småningom plockas undan. Sätten äro mångahanda, och detta är också ett!

Oaktadt den rådande värmen trafvade jag också genom »bibliskan». Den var i det allra närmaste lik vår gamla Hübner och röjde inga spår af katolsk propaganda. Bråkade litet mindre med Jesu person än våra protestanter älska, och hade såsom katolicismen i allmänhet något gladdare ton öfver sig än vår lutherska pessimism.

Italienska grammatikan var bestämdt ett misstag. I en bok på 47 sidor hade man samvete att sticka in »resolutioner», soggetto, attributo, oggetto! Den hade samma verkan på mig som fordom Svedboms berömda satslära! Jag somnade! Men jag beklagade de stackars barnen,

som icke fingo ligga på en soffa och läsa den med en god pipa smugglad Birds eye i mungipan. Jag vaknade för att fortsätta med geometrien. Här hade induktionsmetoden, utilismen, realismen eller hvad det allt kallas, befruktat de torra markerna med sina sköna slagregn. Man börjar geometrin med kroppar — kroppar, som man kan ta i med sina bara händer, och icke med osynliga, räta linier, som fordom uppgåfvos vara kortaste afståndet mellan två punkter, hvilka senare voro rena dikter, emedan de aldrig kunde fattas af våra sinnen, såsom saknande utsträckning. Från kropparna kom man till ytan och från ytan till linier och därifrån hufvudstupa in på metersystemet och de gångbara myntsarterna, alltsammans expedieradt på 13 sidor och med stora, tydliga figurer.

Och därmed ansåg jag mig såsom turist vara fullärd på det lägre skolväsendet.

Ett senare, mycket hastigt besök i universitetet i Genova, där jag hade en god afsikt att åhöra en föreläsning, strandade mot en föreläsningsskatalog, som jag fick se på en dörr. O, du stora *Ablativus*, du blir dig alltid lik, och det är icke från dig, som nydaningarna komma den här gången!

7.

Pegli—Lombardiet—Como.

En morgon, då jag kom ut i parken och skådade upp åt bergen, såg jag snö på Monte Penello. Det var en ganska slående effekt, och om jag kunde måla, skulle min tafla blifvit ett kompendium af hela Italiens natur, så full af motsägelser, så hoplånad från alla väderstreck, att man, såsom jag ofvan refererat, kan plocka blåsippor några hundra meter från oliverna, röda blindnässlor vid foten af citronerna, och den fula boörten (*Senecio vulgaris*) sitter i intim närhet vid murgrönan och begagnas som bakhåll af de små, kvicka ödlorna. Placerad på perrongen framför hotellets baksida, belägen kanske två meter öfver hafsytan, kan jag se rivieran och alperna höja sig som en amfiteater ända från kameliorna vid mina fötter upp till Monte Penellos snöspets 4,000 fot öfver hafvet. I första planet stå hvita kamelior, blodröda rosor på den ljusgröna gräsmattan genomväfd af skära och hvita bellis, begränsad af solfjäderspalmer och svafvelgula citroner mot det blanka löfverket, som efter nattregnet skiner likt nylackeradt läder; i andra planet stiga Villa Dorias stenekar och laurier-cerises omvirade med murgrön; i tredje planet Villa Pallavicinis pinier i runda, mjuka,

ljusgröna bågar, här och där schatterade med cederns svarta inslag och genombrutna af marmorpalatsets hvita torn, den förgyllda minareten på den turkiska moskén, toppen af den röda obeliskén; däröfver stiga Liguriska alperna, bruna, svarta, grå, döda i färgen och ofruktbara som svältor; och öfver dessa slutligen Monte Penellos bländhvita snötöpp, som dock börjar vattras med svarta fåror allt efter som solen stiger och smälter snön.

Den tryckande hettan kommer mig allt jämt att blicka upp till den där snötoppen, och en ganska stark längtan efter att få draga några andetag nordliga vindar börjar blanda sig med hågkomsten af de tider, då man fick sätta tänderna i en brödkaka uplandsråg (hvilken dyrbara ört enligt allra nyaste forskningar skall hafva vuxit som ogräs på de gamle romarnes åkrar). Alla sagor om huru nordens barbarer förvekligades af söderns luft föreföllo mig numera högst sannolika, och hela tillvaron här nere förekom mig blott som en kamp mot en öfvermäktig sömnlusta! Men det är dyrt att sofva, och man skall ega åker och äng för att erfara nöjet af hur det växer, medan man sofver. Min målande väns utlåtande om Italien, att »det var en dröm», kunde jag nu förstå, ehuru jag icke tror, att han sof hela tiden, han var i Italien.

Sedan konseljen utan diskussion bifallit proposition om dragning mot norr, packades kapp-

säckarne. Dagen därpå läto vi ett väl eldadt lokomotiv köra fram. Och när tåget vid Sampierdarena i en djärf kurva vände åt norr, vände vi med glädje och otacksamhet ryggen åt Medelhafvet.

* * *

Vid valet mellan katedralen i Milano och den vackra naturen vid Comosjön föredrogs den senare. Efter en eftermiddag tillbragt på Lombardiets fula, men fruktbara slätter, som se ut som ett utprickadt haf, där de skalliga popplarna stå som ruskprickar och där den konstgjorda bevattningen af risfälten framkallar malarian och därför börjar öfvergifvas, anlände vi slutligen till Milano i mörkret, hvarigenom katedralen fullständigt undveks. Efter en timmes färd voro vi i det lilla Como. Inga vagnar vid stationen mötte oss här, knappast några bärare. I mörkret och genom dödstysta gator utan bodfönster lotsades vår lilla sömniga karavan fram mot hotellet.

* * *

Månen stod ännu öfver de vestra alperna, när solen arbetade sig upp bakom de östra och jag vid sjutiden gick ned till hamnen för att få en båt. En dylik erbjöd sig genast, och den var snipig i båda ändar som en gondol samt öfverspänd med tunnbandlika bågar, som skulle

vid starkare solsken än nu bära segelduk. Morgonen var sval och skön, och på Comosjön kände man sig som hemma i Schweiz igen, ty man känner sig alltid som hemma, när man är i Schweiz.

Sakta skjuter båten fram i den lilla sjökitteln mellan silkestvättare i andra båtar. Solen lyser just nu, på den högsta alpspetsen, upp en liten kyrka, hvilken med detsamma börjar sjunga matutinan ur gapet på en liten klocka, och nu svarar en annan klocka från en annan bergspets, och snart sjunger det från strand till strand, och vid denna musik paddlar vår båt fram, allt jämt mötande andra båtar som skola in till torget i Como med grönsaker, mjölk och bränsle, och alla saluterar de oss med ett vänligt *giorno*. Solvargen på bergstoppen och på den ljudande kyrkan flyttar sig allt längre ned öfver bruna vingårdar och bruna ekar och är snart nere på villorna, som rika milaneser hafva byggt sig till sommarnöjen; men längre in åt sjön, där bergen synas vara fogade i hvarandra, där är ännu morgongryning och där ligga blå flor af dimmor öfver byarna. Nu passera vi under några knoppande hängpilar invid en engelsk willa. Där står en liten paviljong på en udde. Genom ett järngallradt fönster titta en mängd nyfikna ansikten ut, men jag förvånas öfver, att de alla äro hvita i hjässan och ha så stora, runda ögon, så nämligen, som jag på afstånd kan skönja dem. När

vi komma närmare, upptäcker jag, att de också ha stora, öppna munnar, som om de skrattade, och de visa alla tänderna. När vi komma ändå närmare, får jag klart för mig, att det är döds-skallar. »Ett minne af den stora pesten», säger båtkarlen. Att midt i ett solbrinnande vårlandskap träffa på döden, kommer något oväntadt; men bofinkar och rödbröstar sjunga snart bort det dystra intrycket.

Vi landade om en liten stund vid ett litet utvårdshus, där vi skulle se på en utsikt, men båtkarlen ledde mig rakt in i källarsalen och bjöd mig sitta, hvarpå värdinnan kom in och frågade hvad som behagades, hvilket gaf mig en osökt anledning att fråga båtkarlen hvad han behagade. Sedan han fått en karaff vin och jag en kopp kaffe, som serverats framför köksspiseln, gick jag ut att se på landskapet. Båtkarlen förde mig till den ändan till husets gafvel, där en stor, järnbeslagen dörr ledde ned till — jag gissade det — vinkällaren. På ena sidan om dörren var målad en italiensk bonde, som med ömkliga blickar skådade upp mot himmelen, under det hans krökta rygg bar en med vindrufvor tungt lastad korg. På andra sidan stod en galantuomo i 1700-talets herredräkt och visade med tydliga åtbörder och glada miner, att han ämnade dricka ur en flaska vin, som han höll i handen. »Den ene arbetar, den andre dricker», så uttydde båtföraren den socialistiska väggmålningen från förra århundradet.

Sedan jag tagit den för mig mera intressanta utsikten öfver sjön i betraktande, skildes jag från min vinkäre vän och anträdde återtåget landvägen till Como.

* * *

Under kastanjer och valnötträd utan tecken till grönska slingrade vägen fram utmed en bergvägg så småningom förbi sidenfabriker in i staden. Fabriksflickorna, som jag mötte, voro barhufvade, hade eleganta sandaler och granna strumpor samt sågo bleka och bedröfvade ut. Hvar helst man ser en skorsten resa sig upp mot skyn och bolma stenkolsrök, hvar helst »kulturen» bygger sina offerplatser skall man se bedröfvade blickar, bleka kinder och granna strumpor!

En utställning af dödskallar mötte mig i en vrå vid en kyrkdörr, ett litet kapell, försedt med bilder och ljusstakar, men jag förjagade det rent menliga intrycket genom att göra den etnografiska iakttagelsen, att de här saligen hädangångne comonesarne måtte ha varit ett blandadt folkslag, ty här funnos både korthufvud och långhufvud, rätkäkade och framkäkade i den intimaste blandning trafvade som maskinhuggen ved på hvarandra. Och med ett nytt, ehuru icke allt för starkt bevis på min nyaste mening om den europeiska nationen gick jag för att äta frukost och — läsa tidningar!

Det lilla döds-kalleodlande Como, beläget på botten af en fridens dal, skyddadt för tidens heta vindar af höga vinberg med små kyrkor på, hvilka ju voro afsedda att med sin vigda malm skrämman bort all politisk och socialistisk hedendom, skulle nu bjuda mig på en öfver-raskning, som jag trott knappast vara möjlig!

Det första tidningsblad, Camerieren lade på frukostbordet, hette *Il Baradello*, politisk administrativ veckotidning för den demokratiska ligan i provinsen Como; och på första sidan stod med stora bokstäfver: *La Norvegia insegna!* Norge skänker lärdomar! Hej, du lilla Norge, som i tjugu år skänkt oss litteratur af Björnson, Ibsen, Lie, du, som bestått våra teatrar med teaterpjäser, du, som gifvit våra studenter sång, sång af Kierulf, Nordraak, Grieg, du, som år 1866 lärde våra målare måla sitt eget land såsom Gude och Tidemand sitt, du, som till sist gaf oss en lärdom vi aldrig glömma, du skulle också lära Europa, att det fans ett land, som hette Skandinavien, där ännu begrepp om styrelse och konungadöme icke blifvit bortblandade!

Jag måste nu tala om, huru jag fått de med sådan spänning motsedda underrättelserna om norska frågan. Den första erhöll jag inne i boklådan i Lausanne, där en ung man kom strålande mot mig med tidningen *Der Bund* (Edsförbundet) och berättade, att ministèren var dömd. Jag mottog upplysningen med den tillfredsstäl-

lelse man erfar, då världen hedrar sig med att vara rättvis! Vi hade visserligen, alla svenskar, lärt oss i regeringsläroböcker, att »tre stortings sammanstående beslut blir lag äfven utan konungens bifall» (se Odhner!), så att den största förvåning rådde hos oss alla, att något tvifvel om själfva grundlagsfrågan kunde ha uppstått.

Senare läste jag i Schweizertidningar, Turin-tidningar, i Genovatidningar korta telegram, hvilka droppvis gäfvos mig nyheterna, tills en packe af Verdens Gang gaf mig hela ställningen. En Kölnische Zeitung hade sprutat etter i ett par nummer, men tyskan var så krystad, som om den varit ett öfversättningsprof från norskan.

Nu i Como fick jag ett uttalande! Aldrig har italienskan klingat så skönt som nu, tyckte jag! Och så fick jag se, att demokratien också — och kanske mest — blir den som gör oss alla en gång till européer. Så här skref han:

»Våra läsare torde icke ha glömt vår notis om processen mot den norska ministären, på initiativ af stortinget, anklagad inför riksrätt för att ha kränkt grundlagen. Våra monarkiska tidningar af alla färger hafva tegat eller nästan med förakt talat om denna sak och om domen mot signor Selmer, norske konungens ministerpresident. Men hade det varit fråga om någon republikansk skandal i Frankrike, Schweiz eller Förenta staterna, då skulle de nog funnit tid och utrymme att tala om huru och hvarför. Men huru och hvarför i ett verkligt konstitutionellt land som Norge — där konstitutionen icke blifvit såsom hos oss af högsint fruktan (*magna nima paura!*) beviljad folket, utan af folket dikterad (*imposta*) för konungen — huru emot konungens uttryckliga vilja man kunnat ställa en

minister till svars, då han kränkt lagen, det skola vi upplysa med hjälp af den romerska tidningen *Il Dovere*, vårt partis mest aktade organ!»

Och så kom en förträfflig redogörelse för hela striden, som slutar: »*colle parole del deputato-poeta norvegese Björnstjerne Björnson: Se il re non rinunzia al veto assoluto, il popolo rinunziera al re.*»

* * *

Och därmed slutar jag mina intryck från en titt i Italien. Det jag fick lära var mer än jag väntat, mindre än jag hoppats och helt annat än jag trott.

Och så återvände jag till det nya hemmet vid Lac Lemman, där luften är kyelig, men ren, där människorna se nöjdare och vänligare ut än annanstädes, emedan värdemätaren där är en annan, och där en viss sannfärdighet i väsendet gör samvaron menskligare, kanske mest förorsakad af, att icke i toppen på samhället sitter en osanning, som ingen tror på, men alla äro nog beklagansvärda att hafva intresse af att vörda. Och så är jag åter i Schweiz — och det är ändå af alla land numro — — två!

Mars 1884.

Familistèren i Guise.

(Resebref till danska tidningen "Politiken".)

I.

Utopier ur verkligheten. — Skönlitteraturens förödmjukande rol. — I Picardie. — Två monument och två ideal. — Brynhild och Fredegunda. — Assurans mot felräkning. — Det första intrycket af Familistèren, hvilket icke är dåligt. — Entrée. — Två byster, och nymfen Salmakis bönhörd. — Godins biografi.

Man hade så länge ropat till oss att icke fara med utopier och fantasterier, man hade så länge predikat, att vi icke skulle inskränka oss till att bara rifva ned, när vi ej kunde sätta något nytt i stället, att jag nästan började anse det för en pligt att för en gång uppsöka några af de redan realiserade utopierna och framlägga några af de utförda projekten till nybyggnad. Och så utgaf jag *Utopier i verkligheten*. Med orden: »i verkligheten» ville jag antyda, att dessa

planer, som ännu diskuteras och som framträda i min bok, redan voro utförda på *några* håll, och jag ville lugna läsaren med att han hade fast mark under fötterna.

Hvad händer då? Jo, en mycket upplyst vän, som själf i literaturen arbetar på framtiden, skyndar att tacka mig för de vackra framtids-hägringar, jag hade diktat ihop. Där hade jag igen den eviga historien om Polichinell, som får i uppdrag att meddela publiken, att elden är lös i teatern och som helsas med bifallssalvor för sitt lyckade skämt. Det är också en trefflig rol, som skönlitteraturens idkare ha fått! Att applåderas eller uthvisslas, men aldrig bli trodda. Roa och förnöja, men aldrig få lof till att upplysa. Hvarför tas inte skönlitteraturen på allvar? Äro vi dömda att vara gycklare? Och har den nyaste konstruktionslitteraturen med sin halfhet att servera *documents humains* gjort genren mera väl sedd? Knappast!

För mig återstod således blott att midt i höstrusket företaga en resa till nybyggnaden i Guise, departementet Aisne, för att som referent lemna ett meddelande, som uteslöte allt tvifvel, ett icke utsmyckadt eller tillagadt referat om Social-palatset eller Familistèren, som blomstrar där sedan nära trettio år tillbaka, känt af få, förtiget af många.

Den läsare, som känner min färglagda skildring (författad efter tryckta källor) i novellen *Nybyggnad*, skall nu få tillfälle att jämföra naken

verklighet med poetisk omklädnad, skall kanhända, liksom jag, sluta med att föredraga referatet framför novellen, och jag hoppas, att detta konstlösa bref icke må upplefva den skammen, som af så många anses för en stor ära, att bli tagen för en dikt.

När man med Bruxelles-tåget har farit förbi Compiègne, lemnar Isle de France och kommer in i Picardie, märker man att färden går mot norr. Menniskorna bli mera blonda, rödkindade och klumpiga. Vinet på stationerna blir sämre och ölet drickbårare. Boningshusen ha inga hvita tak och se inte lifliga ut såsom söder om Paris, men det nakna, rödbruna teglet ger åt byarne en tung, trist, nordtysk ton. En gammalmodig väderkvarn ger en nordisk prägel och tyder på grannskap med Holland. Här är hvitbetans region. Så långt ögat når sträcka sig sådana fält, utsugande jorden, riktande eller ruinerande socker- och spritfabrikanter, lemnande motiv till Salon-tafflor och antagas ha befriat negrerna från öfveransträngning vid plantagearbetet. Hvem vet?

* * *

En regntung lördagskväll, då klockspelet på det götiska rådhuset har pinglat en strof ur »Sicilianska aftonsången», köra vi upp till stora torget i S:t Quentin, min reskamrat och jag. Strax invid järnvägsstationen står ett monument

till minne af S:t Quintins hjältemodiga försvar mot preussarne 1870. Är det icke en förtröstande, förhoppningsfull nation, som reser minnesmärken öfver sina nederlag, från hvilka den daterar sin framgång? Eller är det den fjolliga patriotismen, som icke vill erkänna nederlaget? Här blef nämligen nordarmén under general Faidherbe slagen, därom finns det intet tvifvel.

Monumentet, af Barrias, framställer en dödligt sårad liniesoldat, som med handen på gevärskolfven faller baklänges ned mot en kvinna, en härlig gestalt med en svällande, moderlig barm, och dubbelt så stor som den lille, döende mannen, som hon stöder med sin utsträckta hand. Bakom henne står en spinnrock. Oviss om betydelsen af denna symbolik, vänder jag mig till min reskamrat. — Fransk artighet! svarar han. Som vanligt dyrkan af och ringaktning för kvinnan. Hon satt hemma vid sin spinnrock, medan männen voro ute och läto nedskjuta sig. Och efteråt fick hon en staty! Morsk efteråt, och mannen i kjolvecken vid hennes fötter. Om det är modern konst, så är den verkligen gammalmodig!

På det svarade jag:

— Det skall antagligen föreställa modern, till hvars sköte den sårade mannen flyr, liksom han förr flydde dit, när han fick sina första sår. Det är gammalt, må så vara, men det är alltid modernt.

Och medan droskan rullade uppför backen, flögo mina tankar till samme Barrias' monument i Courbevoie, rest till minne af Paris' hjältemodiga försvar, *alias* af Paris' eröfring af preussarna. Fransmännen påstå däremot att Paris aldrig blef taget af preussarna, men att det gaf sig. Det har således blifvit mer ärofultt att ge sig än att falla. Nå, *chacun son plat*.

I Courbevoie ligger också en helt liten man, fallen, med sönderskjutet gevär, vid en kvinnas fötter. Men det är en annan kvinna. Smärt, med ett bröst af en okvinlig bredd, klädd i en soldatkappa, omgjordad med ett bantler och, om jag inte mins orätt, med en bajonett i handen, ser hon trotsigt framåt mot den segrande fienden. Hon har manliga, hårda drag, amazonens obarmhertighet, och intet af modern, något som icke heller skulle kunna skönjas igenom den vanprydande mansdräkten.

Bildhuggaren tycks ha i dessa två arbeten gifvit nutidens två motsatta ideal af kvinnan. Han har inte tagit parti. Kanske har han vacklat i valet och därför tagit bägge. Jag tar parti (fast jag förmodligen ej har något att taga), och jag dröjer ej med att bestämma mig för henne i S:t Quentin.

Söndagsmorgonen anträdde vi det sista stycke väg, som på ett par timmar skulle föra oss till Guise.

Här på dessa oöfverskådliga hvitbetsfält kunde drottningarna af Austrasien och Neustrien,

Brynhild och Fredegunda, hafva utkämpat sin blodiga strid med den utgången, att den förra, sedan hon som en amazon hade utrotat det merovingiska konungahuset, blef ihjälsliten af hästar, ett dödssätt, som helt visst icke var kungligt, men bestämdt icke heller var en slafvinnas.

Tåget går nu längs med floden Oise, genom ängar med popplar och hvilka likna Lombardiets slättland.

Om en halftimme skola vi stiga af i det landet Utopia, och våra ögon skola se socialpalatset, där kapital och arbete ha knutit sitt äkta förbund. För att i tid assurera mig mot felräkningar, begynner jag att på grundvalen af det redan synliga i landskapet och de andra omgifningarna konstruera det första intrycket så ofördelaktigt som möjligt.

— Det ser naturligtvis ut som en kasern, ett sjukhus, en fabrik, svart och otrefligt, börjar jag.

— Svart måste det naturligtvis vara, eftersom det är beläget tätt invid ett gjuteri med stenkolsrök, bättrar min reskamrat på.

Vi komma öfverens om att det är svart.

— Snyggt kan det inte heller vara, eftersom 1,200 arbetskarlar med hustrur och barn bo där.

Vi komma öfverens om att det inte är snyggt.

— Det måste vara otrefligt att bo sammanpackade som gardister.

Det måtte vara otrefligt. Och nu kom jag dock hit för att berömma och se allting i en ljus dager, i sanningens gyllene dager. Uppriktigt sagdt: om Peterskyrkan i Rom alldeles icke passade ihop med mina genom studier förvärfvade ringa tankar om den, så var detta tämligen likgiltigt, ty den var blott en byggnad, men socialpalatset var förmer än ett arkitektoniskt ting, det var embryot till en ny samhällsbyggnad. Och ändå kom jag med den estetiska måttstocken om trefligt, snyggt och dylikt.

Lokomotivet signalerar slutstationen Guise. Vid foten af en skogbevuxen höjd, på botten af Oises floddal får man plötsligt ögonen på den lilla aristokratiska, klerikala fabriksstaden.

— Kan man se palatset?

— Jag vet inte.

Med halfva kroppen utanför vaggonen upptäcker jag mellan popplarna det öfversta af ett stort, rödt hus, öfver hvars tak en glasbyggnad höjer sig. Den röda tegelstensfärgen ser inte tråkig ut; fönstren äro infattade i hvita karmar; gröna persienner och blå rullgardiner lifva upp den stora väggytan, och blomkrukor utanför fönstren bidraga till att göra det första intrycket lifligt. Det var verkligen inte svart!

— Gudskelof att det inte var svart!

* * *

Sedan vi tagit in på hotellet, styra vi kosan till palatset för att helsa på herr Godin, som är förberedd på vårt besök.

Där låg nu familistèrens hufvudbyggning framför oss i full dagsbelysning, och hur subjektivt man än må anses taga tingen, så fanns det intet tvifvel om att denna murkoloss var full verklighet. (Det var också därför jag reste med vittne.)

Hvad liknade den mest? Det är svårt att säga. Men dess tre fyrkanter bildade en sträcka lika lång som Stockholms slotts norra fasad med flyglar (så när som på 5 meter). Den mellersta fyrkanten, som annars borde kallas *avant-corps*, var innesluten mellan de två sidofyrkanterna och bildade med dem en borggård. Stilen enkel, sträng, det oputsade murverket bildande här och där enkla ornament på gesimser, lister och fönsterinfattningar, något som borttog det tröttande intryck, hvilket våra hvitrappade kaserner eljest göra. Teglets grundton är ej så ljus som dogepalatsets i Venedig, ej så tung och mörk som rådhusets i Lübeck. Fönstren sitta ej så tätt och äro ej så låga som på en modern byggnadskasern, men rymligt placerade, så att huset ser ut som en offentlig byggnad. Upp till midtfyrkanten eller hufvudfasaden leda tre trappor; den mellersta är försedd med urtafla och upp till krönt af en balustrad med en klocka liknande ett litet observatorium. Borggården är ej försedd med planteringar och saknar bänkar; marken är nästan svart. Men detta är gjordt med afsikt,

ty kolstybben afhåller fuktighet och förkväfver jordens osunda utdunstningar.

Vi gå in genom stora porten. Denna lik-som husets alla andra portar vänder sig kring en axel åt hvilken sida man önskar, en inrättning, som, utom att den gör utgången lätt i händelse af eldfara, förskonar innevånarna från bullret af en smällande dörr. Portarna ha inga lås, stängas hvarken dag eller natt. Det är ett vackert skryt om det är skryt. Farstun är hvit-rappad, men utan ett spår till målning, icke en list, icke den minsta krumelur. Trappupp-gången lika enkel. På ledstängerna synas spår af svarta händer — och hur skulle det kunna undvikas?

En trappa upp i venstra fyrkanten bor stiftaren, direktör Godin. Han eger själf tio millioner, men hans dörr är lika litet prydd som arbetarens, hvilken bor vägg i vägg; inte en mässingsplåt, inte en breflåda. Endast en skofskrapningsapparat antyder, att egaren har mattor på golvet och ännu är så fördärfvad af kulturen, att han sätter värde på att man lemnar kvar det jordiska utanför dörren, som öppnas af en med mänskliga rättigheter utrustad tjänsteflicka.

Vi insläppas i salongen för att vänta. En välburgen mans salong med mattor och valnöts-möbler med rödt öfverdrag. Två byster, af hvilka en framställer husets herre i brons. Det är ett hufvud liknande Victor Hugos, men krafti-

gare och med blicken vänd mera utåt till handling och realiteter.

Den andra bysten. Hm! När man förföljer en tanke, förföljes man af den. Ett ungt hufvud i hvit marmor. En hög panna, rak, klar som en tänkares, håret med sned bena, afklippt som polkahår, som Mussets mellan 1830 och 1840. Ögonbrynen äro för starka för en kvinna, men för svaga för en man. Ansiktets linier lugna, sköna som en Antinous'. Intet spår till skägg. Det ligger något som man brukar kalla hedniskt i detta onaturliga lugn. Blicken går ut under skuggan af den framåtlutande pannan, och munnen har ett leende som Hermes, när han skall dräpa. Nedanför hakan infattas halsen i ett bluslif, rynkadt i en skoning, kyskt, iskallt, och det breda, men tunna bröstet infattas af en dubbelradig bonjours breda uppslag.

Men det finns ett men, som sönderriver hela den osammanhängande bilden: det hänger en medaljong om halsen, och den framställer i relief ett manshufvud.

Det är alltså en kvinna.

Jag betraktar ännu en gång den sällsamma figuren, och den blir obehaglig, obehaglig som en hand med sex fingrar.

Nymfen Salmakis bad gudarna om att blifva förenad med Hermes' och Afrodites son, och hennes bön blef hörd, till och med så, att de tu blefvo ett. Lyckligtvis höra inga gudar mera gudabarnens böner, men människobarnens

oförståndiga suckar tyckas ännu stundom tränga fram till en barmhertig försyn, barmhertig eller — ironisk.

Dörren till de inre rummen slås upp och herr Godin kommer ut.

* * *

Han ser ut som en lärd eller en statsman och har ett *fin* utseende. Sextioåtta lefnadsår ha efterlemnat spår i det milda, melankoliska ansiktet, hvilket lysas upp af två vallonska stenkolsögon med en förunderlig glans. Han är svartklädd och dekorerad med Hederslegionens röda band. Han ser trött ut, och en lätt rodnad under de tunga ögonen berätta om en störd middagslur.

Eftersom valen till Kamrarna försiggå med rasande fart och det dessutom är söndag, ber vår värd oss vara välkomna nästa morgon för att se maskineriet arbeta. Nu äro alla människor ute på valmöten, barnen äro icke i barnkamrarna, och skolorna, butikerna och biblioteket hållas stängda; själf skall han om en liten stund på en sammankomst. Det vill med andra ord säga att vi kommit olägligt.

Medan vi vänta på morgondagen, skola vi göra en förberedande bekantskap med Godins lefnad och verksamhet. Grundläggaren af Familistèren i Guise är född 1817 i departementet Aisne. Hans far var var låssmed, och vid elfva års

ålder började den unge att arbeta i faderns smedja. Sjutton år gammal begaf han sig ut i världen för att söka fullkomna sig i sitt yrke. Men då han därvid fick se arbetarnes hårda lefnadsvillkor och förtryckta ställning, gjorde han sig själf det löftet, att han, om han någonsin komme i bättre villkor, skulle söka hjälpa sina olyckskamrater. Vid tjugu års ålder gifte han sig, men äktenskapet blef af kort varaktighet, emedan hustrun icke tyckte om sin mans föresats att arbeta för det nya samfundets grundläggning.

Godin tycks ha tidigt blifvit fånglad af S:t Simons och Fouriers lärosatser, hvilkas kärnpunkter han sammanfattar i två ord, eller några flera, sålunda: kulturmenniskan födes med skuld och lefver med skuld till sina medmänniskor. Hennes kropp näres af föda, som andra ha frambragt, hennes mödosamma lif förljufvas af andras, af hela släktets samarbete; alla sina tankar har hon fått af andra, och därför skall hennes lif gå ut på att under erkännande af hvad hon står i skuld för hos sina medmänniskor, söka afbetala denna skuld, under det att hon i annat fall skall hela sitt lif plågas af fordringsegare. För att kunna göra detta, måste hon först lefva för sig själf. Och att vädja till någonting annat än livvets grunddrift, själfuppehålleledriften eller egoismen, är idel fantasteri. Hittills ha menniskorna trott sig finna sin sanna fördel i att arbeta som de kalla det egoistiskt, det vill säga

isoleradt. Detta är icke någon förbrytelse, men bristande insikt. Det välförstådda intresset, den sanna egoismen bjuder oss att arbeta i endräkt, i association. Därför böra vi sträfva efter detta, icke af människokärlek, utan af egoism, upplyst, solid, genomförd, human egoism.

Godin börjar realistiskt, egoistiskt sin bana med att samla pengar, utan hvilken stormakt han under dåvarande förhållanden ej kunde genomföra sina planer. Han gör uppfinningar och passar noga på att få patenträtt på dem för att kunna blifva rik. I denna romantiska period, då poeterna affekterade att visa förakt för jordisk egendom, medan de dels trodde sig skola få räntor i himlen på det kapital de kastade bort på krogarna, dels kände saknad efter det försmådda jordiska godset, var Godin naturligtvis en oförbätterlig realist.

Afvaktande goda tider arbetade han i smått på sina »medarbetares» välfärd och tänkte, skref, uppfann, ökande sin förmögenhet. Statskuppen 1851 hade så när drifvit honom i landsflykt, men han undgick förödelser, emedan han var industriidkare och jordbrukare.

Därunder satte han till en tredjedel af sin förmögenhet på ett åkerbruk, som i Texas grundades af kommunister. Företaget misslyckades, men Godin var klok nog till att inse, hvarför det misslyckades, och förkastade därför icke idén.

Mindre skarpsinnig har däremot Heinrich Semler varit i våra dagar, då han genom att

skrifva en öfversikt öfver alla misslyckade socialistförsök i Nordamerika* har trots sig kunna bevisa planernas utförbarhet. Det vore ju det samma, som om man af världshistorien ville bevisa omöjligheten af folkfrihetens upprättande, på grund af att revolutioner hittills till en stor del misslyckats.

Kort sagdt, Godin förtröttas icke, hemtar lärdom af den dyrbara motgången och lägger i april 1859 grundstenen till Familistèren, som vi i morgon skola besöka från källaren till vinden.

* Geschichte des Socialismus und Communismus in Nordamerika. Leipzig, Brockhaus 1880.

2.

Andra intrycket. — Parken. — Trädgårdarna. — Promenaden börjas. — Samhällets viktigaste hörnsten. — Olika meningar om frigörelsen. — Familjens utveckling, icke upplösning. — Barnfrågan och barnkammaren. — Hustrun. — Grytorna och arbetsmarknaden.

Efter att ha sofvit på det första intrycket, återsågo vi Familistèren i morgonbelysning. Allvarlig som det tunga kroppsarbetet, men i dag lifligare än i går. Handelsbodarna äro öppna, och folk går ut och in genom portarna. Vän-tande på tioslaget göra vi först en promenad i parken, som är belägen vid husets baksida. Gräsplaner, blomsterbäddar, skuggade af gamla kastanjetråd, bilda här en behaglig hviloplats för palatsets innebyggare. Man ser intet förbud, inga kungörelser. Gräsplanerna äro ej kort klippta, som de engelska, hvilka äro till för ögat, utan här äro de liggplatser för hvem som vill sträcka sig i grön-gräset. Floden bildar parkens naturliga inhägnad. På andra stranden sträcker sig en ofantlig stor äng med poppelpilträd, och där beta vackra boskapshjordar. Denna stadsaktiga byggnad har sålunda den fördelen att den ligger med ena sidan i staden och med den andra på landet. Längs efter parkens ena sida finns det gymnastik-

apparater. Längre bort ligga små trädgårdsbitar, hvilka stå öppna dels för äldre folk, som tycker om att arbeta i jorden, dels för barnen att öfva sig på.

På andra sidan om floden synes lustträdgården. En verklig paradises trädgård utan kunskapens träd och orm. Vackra fruktträd kanta blomsterrabatter, jordgubbland, sparris-sängar, ärtskockor, melonbänkar; och det hela väcker hos nordbon föreställningar om en herrgårdsträdgård med en arg trädgårdsmästare och en elak bandhund. Drifhus, vinrankor, spaliermurar, droppstensgrottor, dammar med guldfiskar, vattenkonster, afvenboklöfsalar kröna sidorna af den terrassformiga kulle, på hvilken trädgården är anlagd, och högst uppe breder en klunga idegranar djupa skuggor.

Man tror väl nu, att detta är millionärens Godins särskilda privategendom. Ingalunda. Det är Familistèrens, och trädgården är öppen för alla, öfverlemnad åt allas och åt trädgårdsmästarens vård. Produkterna säljas och hvar och en som vill är köpare, herr Godin med, som har skänkt anläggningen till Familistèren och blott förbehållit en liten fläck åt sig själf.

Klockan slår tio, och vi rycka oss lös från de svala gångarna för att träffa herr Godin i hans rum. I dag är han idel uppmärksamhet och tillmötesgående. Sedan hans *compagne*, m:lle Moret låtit oss skrifva våra namn i Famili-

stèrens främlingsbok, börja vi vår vandring med palatsets direktör till ledsagare.

Det finns en fråga, som ligger såsom den viktigaste hörnstenen för hela samhällsbyggnaden, en fråga på hvilken hittills alla reformförsök ha strandat och utan hvars lösning intet nutidsproblem kan lösas. Det nuvarande samhället är byggt på familjen. Denna institution, för sin tid ganska ändamålsenlig, tycks gå en ny utveckling till mötes.

Reformvänner hade sett, att familjen var för trång och motverkade samhällets ändamål, ty det saknades en led mellan familjen och samhället. De hade tillika sett, att männens antal i Europa hade nedgått så betydligt, att ett ogift kvinnostånd var på väg att uppkomma. De hade tillika märkt, att fattigdomen tilltog i säkert förhållande till barnens antal. Däraf uppkommo flera reformsträfvanden, som yttrade sig på olika sätt, men alla gingo ut på en eller annan obestämd omorganisation i afseende på familje- och i synnerhet barnfrågan. Somliga, engelska kvinnor, förklarade öppet, att de icke ville vara barnaföderskor, det vill säga att de icke ville lefva i och för släktet. Som medel anbefalde de celibat. Det var ett sätt. Men naturen, om vi med naturen mena materiens åtrå efter att söka det ändamålsenliga, låter icke påtvinga sig ändamålsvidrigheter mera än till en viss grad, och den nämnda riktningen blir nog öfvergående, så att man vänder tillbaka till det ändamålsenliga

(naturen). Inte för att jag tror, att det vore brottsligt eller omoraliskt att lefva ogift, inte för jag tror, att det ej finns tillräckligt med barn till i världen. Gud bevars! Det finnes tillräckligt. Men till människornas jordiska salighet (den himmelska ha vi uppskjutit tills vidare) hör som en nödvändig beståndsdel att fästa afseende *äfvén* vid den sexuella sidan af tillvaron, och om den inte tillgodoses blir individen krympning. Alltså: ingen strejk mot barnfödandet har på längden utsikt att lyckas. Häremot ha ny-malthusianerna menat sig finna ett arkanum, som är känt. Ja, som för mannen är antagligt, men inte för kvinnan, ty hennes sexuella behof är först och sist tillgodosedt med barnets födelse; den andra sidan af saken är för henne underordnad. Basta!

Nu komma svårigheterna. Kvinnan, som har barn, är under de nuvarande förhållandena genom barnet hindrad från att lefva sitt lif som samhällsmedlem och blir aldrig mer än familjemedlem, såvida hon inte är rik eller har en rik man.

Häri ligger alltså knuten. Kan kvinnan befrias från den genom öfvercivilisation långt drifva barnavården, så är hon befriad — halfvägs.

Familistèren har försökt befria henne från barnavården, och Familistèren kan därför ge sig ut för att vara ett led emellan familjefadern och det blifvande samhället, utan att därför *upplösa* familjen, nej, blott genom att utveckla den till familjeassociation.

Vi återvända nu till herr Godin, som har fört oss in i nourriceriet eller barnkammaren, en envåningspaviljong, belägen i parken och sammanhängande med palatset.

Här äro nu de barn upptagna, hvilkas mödrar ha sökt själfständigt arbete. Dibarnen besökas af mödrarna två gånger om dagen och hemtas om aftonen för att sofva hos modern. Den gamla ingrodda föreställningen, att barnet i de tidigaste åren behöfver moderns ständiga närvaro tyckes, efter hvad här visar sig, vara ogrundad — något som man redan fått fullt bevisadt genom exempel från de många *oäkta* barnhusbarn, som blifvit dugliga och framstående medlemmar i samhället.

Här ligga de minsta i sina vaggor af järn. På ett läger af hafrekli, löst utbreddt på bottnen af vaggan, ligger ett öfverdrag, som lätt kan aflyftas, när de fuktiga delarna af klilägret skola aflägsnas. Detta är den renligaste af alla barnsängar.

Men hvad som förvånar en mest är att de små så hastigt ha kunnat vänjas till en i viss mån själfständig tillvaro utan modern. De gråta under de första dagarna, men vänja sig snart vid sköterskan, och vi sågo med förundran, hur de minsta vaknade och blefvo liggande stilla utan att skrika för att bli tagna opp.

Dessa småttingar hade redan gjort en värdefull lifserfarenhet: att man inte kan få sin egen vilja fram i allting och allraminst genom

skrik. Hittills har man ju trott, att barnets skrik tydde på ett tillstånd af smärta, hvars orsak strax borde aflägsnas. Hvem vet, om icke detta kelande med att tillfredsställa alla den lillas önsknigar har alstrat de höga fordringar på lifvet, som sedan göra människorna så olyckliga vid minsta motgång. Kanske att denna ömma modersomsorg ger den unga helt falska föreställningar om lifvet, kanske det är i vaggan som de »ideala krafven» uppammas.

Förståndiga ammor ha allenast genom beständighet och godhet i förening uppnått sådana resultatet med dessa små, att de falla i sömn och vakna upp utan gråt, vänta utan otålighet tills de få mat. Ett- och tvååringarna äro så förståndiga, tack vare själfhjälpsmetoden, att de i kinkiga fall sköta sig själfva. Därjämte ha de genom ständigt umgänge med andra barn, som icke äro förenade med dem genom släktskap, lärt att begränsa sin frihet gentemot andras. Den som vill ha fred får hålla fred och icke rusta sig till krig. De ha lärt att inte knuffa undan hvarandra, inte retas med hvarandra. De utbildas redan från första stund för samhället i stället för att lefva barnets osjälfständiga tillvaro, som fasthängandet vid föräldrarne eller vantrefnad skapar och som man sedan ej kan bota annat än med våldsamma medel.

Kort sagdt, barnen tycktes vara raska och förnöjda, om än icke så muntra som andra barn.

De voro redan tämda för samhället. Redan! Men det är sant, vi skola ju tämjas.

Från barnkammaren gick vandrigen till mödrarna i hemmen. Här finnas fyrahundra gifta kvinnor, bland hvilka endast hundra ha kunnat finna arbete. Dessa hundra sätta sina barn i barnkammaren.

De få lemna arbetet en halftimme före männen och köpa då i köttboden tillredda matportioner, som i hast lagas färdiga.

De trehundra sitta hemma vid eldstaden, som är transportabel och anbringas vid en spelmur. De sutto för det mesta och sydde, medan de vaktade på grytorna. I början fanns här ett ångkök, där all maten lagades. Detta var hustrurnas frigörelse hvad den andra hälften af mödan angick. Nu hade de hvarken barnen eller grytorna att se till, och nu skulle de försöka komma in på arbetsmarknaden. Gjuteriet var fullt af män, som voro uppfostrade till det farliga och besvärliga arbetet. Det fanns således ingen anledning att afskeda dessa, och kvinnorna visade ingen lust till att stå framför de glödande ugnarna eller bära smält järn i tunga, brännheta formar och deglar.

Hvad händer? De sutto kvar hemma utan sysselsättning; utan barn eller kök. De uträtade ingenting, men hade dock plats i styrelsen vid bestämmandet öfver mannens genom eget arbete förvärfvade egendom. Kvinnan var sålunda emanciperad, men till en icke arbetande

öfverklass, som hade förmynderskap öfver mannen. Det var rättigheter utan plikter. Snart måtte de dock ha funnit att jämvikten var rubbad, och därför begärde de tillbaka sina grytor för att dock göra »gagn för födan». Ångköket förföll, och grytorna kommo till heders.

Men nu i dessa dagar har herr Godin försökt skaffa kvinnorna en arbetsmarknad. En mindre farlig och mindre tung än gjuteriet. Han inrättar en maskinstickningsfabrik, och därmed är ångköket å nyo på tapeten, framkalladt af nödvändigheten, och jämvikten någorlunda åvägbragt i det nämnda förhållandet mellan man och kvinna.

Sedan blir frågan, om en på konstlad väg frambragt arbetsmarknad kan i längden ega bestånd. Hela departementet Aisne idkar stickningsindustri, och konkurrensen blir blodig. Men det får bli en fråga, som kommer efter de andra frågorna.

3.

Nervus rerum. — De oemanciperade männen. — Familistèrens organisation. — Blott en öfvergångsform. — I gjuteriet. — De dödsdömda. — Skolan och ungdomen. — Evolution eller revolution.

Familistèren hade, som vi sågo, gjort kvinnans frigörelse från arbetet till en verklighet. Vi skola nu se hur den har lättat mannens släp och förbättrat familjeförsöjarens ställning.

Till den ändan besöka vi gjuteriet, på hvars verksamhet hela det lilla samhället hvilar. Här bör den anmärkningen förutskickas att Godin genom sina uppfinningar har sökt och delvis lyckats att ersätta järnplåt med gjutgods, hvilket delvis har gjort metallplåtarbetet öfverflödigt. Vidare har han uppfunnit ett sätt att emaljera det tunna gjutgodset på, så att det får utseende af lackerad plåt.

Nåväl! Här gå nu industriens svarta tjernare tio timmar om dagen med en dagspenning af i medeltal 5 à 6 francs, maximum således 4 kronor 20 öre, eller 42 öre i timmen.

För att kunna yttra sig om betydelsen af denna siffra, måste man välja två synpunkter: de nuvarande förhållandena och rättvisans kraf.

Vi, som arbeta för rättvisans kraf, det vill säga framtiden, finna strax arbetstiden för lång

och betalningen, jämförd med den för andra, lättare arbeten, för låg. Detta har också Godin funnit. Arbetstiden tror han sig under de nuvarande förhållandena icke kunna förkorta, dels för att man måste hålla elden vid makt och maskinerna i gång, dels därför att inte han kan bestämma varans pris. För att öka arbetarens vinst och sätta den i rätta förhållandet till sin egen har han 1) gjort dem alla till delegare i vinsten, 2) inrättat konsumtionsföreningar, där de kunna köpa varor till en-gros-pris, 3) genom att bygga Familistèren skaffat dem billiga och goda bostäder, och 4) inrättat sjuk- och ålderdomskassor. Vi få således icke, som i romanen, söka ett ombildadt, fullkomligt idealsamhälle här i en afsides liggande vrå af världen, ty samhället kan endast ombildas genom en enda stor reformrörelse uppifrån. Familistèren är alltså blott en miniatyrmodell, en symbol, som kan brukas till motiv i en romantisk skildring, ett utkast till det kommande samhället.

Hvad nu beträffar vinstens fördelning, så har Godin inrättat denna efter följande principer.

Det aktiva arbetet, säger han, berättigar arbetaren till andel i arbetsproduktionens afkastning. Det passiva arbetet eller kapitalet berättigar kapitalisten till godtgörelse för den tjänst, han genom lånet har gjort. Den proportion hvori godtgörelsen skall ske beror på hvarje enskilds bidrag beräknadt efter ränta och arbetslön. I Familistèren är arbetets revenyandel större än kapitalets, i det att aflöningen

belöper sig till 1,888,000 francs, medan kapitalröntan endast uppgår till 230,000 francs.

Beräkningen af revenyn är alltså enkel, i det att hvar och en betalas efter arbetslön eller ränta.

Men när Godin grundlade denna institution fanns det en mängd gamla arbetare, som hade varit med om att skapa hans förmögenhet, samt en mängd mindre dugliga, som hade offrat mera tid och möda på att uppnå sin färdighet. Han såg sig därför nödgad att indela alla delegarna i fem klasser, som följer: associés 68 personer, sociétaires 95, participants 573, auxiliaires 258, intéressés 286.

Tillika utdelas 25 procent till *verkliga talanger* och *administrativa kapaciteter*.

Den som vill ha flere siffror och upplysningar om palatsets exteriörer och interiörer hänvisar jag till nr 1 af *Études sociales: Le Familistère de Guise*, som kan erhållas från Familistèren för 40 centimer.

Har nu arbetarens ställning genom denna association af arbete och kapital förbättrats i så hög grad som man kunnat vänta? På det kan man svara ja, när man tillfogar »under de nuvarande förhållandena.» Gifvit arbetarna andel i vinsten ha många gjort, men ofta blott en chimärisk, genom att sätta ned lönen. I Mülhausen har man byggt en arbetarstad med isolerade hus och trädgårdar. Detta system är slöseri och medför icke det tillfälle till social utbildning genom samlif, som Familistèren erbjuder.

Vid Liège har man byggt en stor arbetarpension med kasino, restaurant, bibliotek och andra behagligheter.* Allt detta är bara fantasteri.

I Familistèren bor arbetaren billigt. För 10 francs i månaden får han två höga, vackra rum samt en skrubb. Köket får han inreda själf i det ena rummet, när hustrun inte vill ha att göra med ångköket. Sina varor köper han i samma hus i konsumtionsbodarna till rimligt pris, och får vid årets slut andel i vinsten i proportion till det belopp, han har köpt för. Blir han sjuk, så får han sjukhjälp; dör han, tillfaller en summa pengar enkan och barnen. Vidare ha hans barn fri skolgång. Och af årsvinsten kan han lägga af.

Han är kanhända inte rikare och lefver kanhända inte öfverflödigare än andra arbetare, men han har det treffigare och bekvämare.

Slaf blir han alltid som samhällsklass betraktad, om han också är sin egen herre och röstberättigad i palatset, ty med tio timmars kroppsarbete har han blott ringa tillfälle att njuta af lifvet. Familistèren är tills vidare som en oas i öknen, en öfvergångsform, om den ock under de nuvarande oreglerade förhållandena är den fullkomligaste organisation för ett litet arbetaresamfund.

* * *

Innan vi lemna de oemanciperade männen, så låtom oss kasta en blick in i den afdelning af

* Inackorderingen kostar 1 franc 50 cent. om dagen, arbetarens lön är omkring 5 francs.

gjuteriet, där det liffarliga arbetet utföres. Det är ett reserveradt rum, där den hemliga processen med järnets emaljering på torra vägen försiggår. Framför ett bord, på hvilket det ligger högar af ett torrt blysaltpulver, stå två hjältar, som för en aflöning af 8 à 10 francs lackera spottlådor, med fara för att *kunna* falla ned döda inom 24 timmar. Den ene tager det skinande stycket ut ur en glödande ugn, den andre tar emot det med en tång, beströr det med pulvret och ger det tillbaka till den första, som igen skjuter in stycket i ugnen. Det är unga män med raskt sätt. De se dock litet nervösa ut och röka pipa, antagligen för att så mycket som möjligt skydda munnen mot de giftiga dunsterna. De arbeta blott 3 timmar om dagen. På en bänk sitta två andra, som skola aflösa dem. De helsa på oss, när vi gå ut ur denna dödens antichambre, *morituri me salutant!* Och all denna sorg och fruktan? För att vi skola kunna spotta i emaljerade spottlådor. Hvarför inte lika väl i oemaljerade? Därför att vi inte kunna hindra kulturspottlådornas utveckling till emaljerade. Det skulle vara reaktionärt! Och hvem vill vara reaktionär?

* * *

Sedan vi nu sett männen och kvinnorna, vända vi tillbaka till ungdomen.

Vi komma in i en skolsal. Jungfrun af Orléans sitter på ena sidan om katedern, rem-

placerande madonnan, ty skolan är laiciserad, liksom Pantheon.

Undervisningen tycks vara praktisk. De små lära sig läsa efter en kombinerad ljud- och teckenmetod. De teckna ljuden kvasi-hieroglyfiskt likasom döfstumma. De lära sig räkna med stickor. Man har alltså afstått från att begagna imaginära storheter. Allting är handgripligt. Man lär tillika här någonting för lifvet. En hel serie af olika saker finnes här utställd i krukor, som visas för lärjungarna. Här finns jord, lera, sand, stenarter, sädesslag, spånads- och industriväxter, träslag o. s. v. Gossar och flickor sitta i samma skolsal alla klasser igenom ända upp till de sextonåriga. Och skolans föreståndare försäkrade, att det icke medförde några olägenheter. Barnen vänja sig att anse hvarandra för syskon. Många äktenskap hade redan ingåtts mellan skolkamrater härifrån, och att valet skett med omsorg kan man väl hoppas, då en grundlig, mångårig bekantskap gått före giftermålet.

Kroppsstraff var förbjudet. Belöningar och straff utdelades af utskott, hvilka valdes bland lärjungarna själfva och tid efter annan drogo sig undan för att som jury öfverlägga och döma kamraterna. Detta är ett stort steg framåt i social uppfostran.

Olyckligtvis motverkades äfven här reformerna af det gamla samhällets kraf. Eftersom det råder en fullständig frihet i Familistèren, så

att barnen icke »tillhöra» densamma, måste uppfostran gå ut på att sätta alla barn i stånd till att söka sig platser i det gamla samhället, då de icke alla vilja eller kunna bli järngjutare.

Därför måste alla lärokurser inrättas efter statens, det vill säga mynna ut i en examen, som gifver bröd och plats. Nu är visserligen det franska undervisningsväsendet omorganiseradt och kanhända det bästa i Europa, men dock läres där för många onödiga saker. Likväl må vi tacksamta taga emot det bättre, medan vi vänta på det ännu bättre. Det värsta, tvångsundervisningen i gammal mosaisk religion, var dock struken.

* * *

Med ett kapital af 6,000,000 står likväl den vackra nybyggnaden ändå inte säker. Den är byggd på storindustriens vacklande grund. I 25 år ha Godins ugnar och kaminer gått i marknaden. Nu ha nya, förbättrade modeller öppnat konkurrens, och fabriken i Guise skälver. Magasinen äro öfverfyllda, och köparna komma inte. Skall framtiden kunna reglera förhållandet mellan tillverkning och efterfrågan? Industrisocialisterna tro det, agrarsocialisterna tro det icke.

* * *

Tredje dagen på morgonen afskedsvisit hos herr Godin. M:lle Moret gjorde ensam les honneurs, medan vi väntade. Det var samma ansikte som marmorbystens, men äldre, mycket äldre. Där

hängde medaljongen om halsen, men den tvåradiga bonjouren fanns inte där. Den hade genom en sund regress utvecklat sig till ett vackert klädningslif, högt öfver bröstet och svällande öfver skuldran.

Hon hade ett godt och vänligt väsende, nästan kvinligt. Kom så herr Godin. Han hade *Le Temps* med sig. M:lle Moret läste högt dess ledare, som beklagade valens utgång. Sorg och vrede lyste i gubbens ögon, han som hade sett revolutionerna 1830, 48 och 71.

— På det här viset återstår blott att ta fram bössorna igen, sade han.

Tror ni på revolutioner ännu? frågade jag.

— Ännu? Hvad tror ni på?

— På evolutioner!

Han fixerade mig med ett egendomligt leende, som ett igenkänningstecken, och tillade:

— Menar ni, att folk, som inte längre tror på himlen, som vet att de lefva blott ett lif, skulle låta nöja sig med att vänta på evolutioner?

— Nej, det menar jag inte, fast jag säger det.

— Och vet ni inte, att naturen, som ni dyrkar, har gjort revolutioner under vulkanperioden, under flodperioden, under isperioden? Tror ni inte, att revolution är evolution?

— Jo, det tror jag, fast jag inte säger det!

Jag tryckte den präktige gubbens hand och sade farväl åt Familistèren.

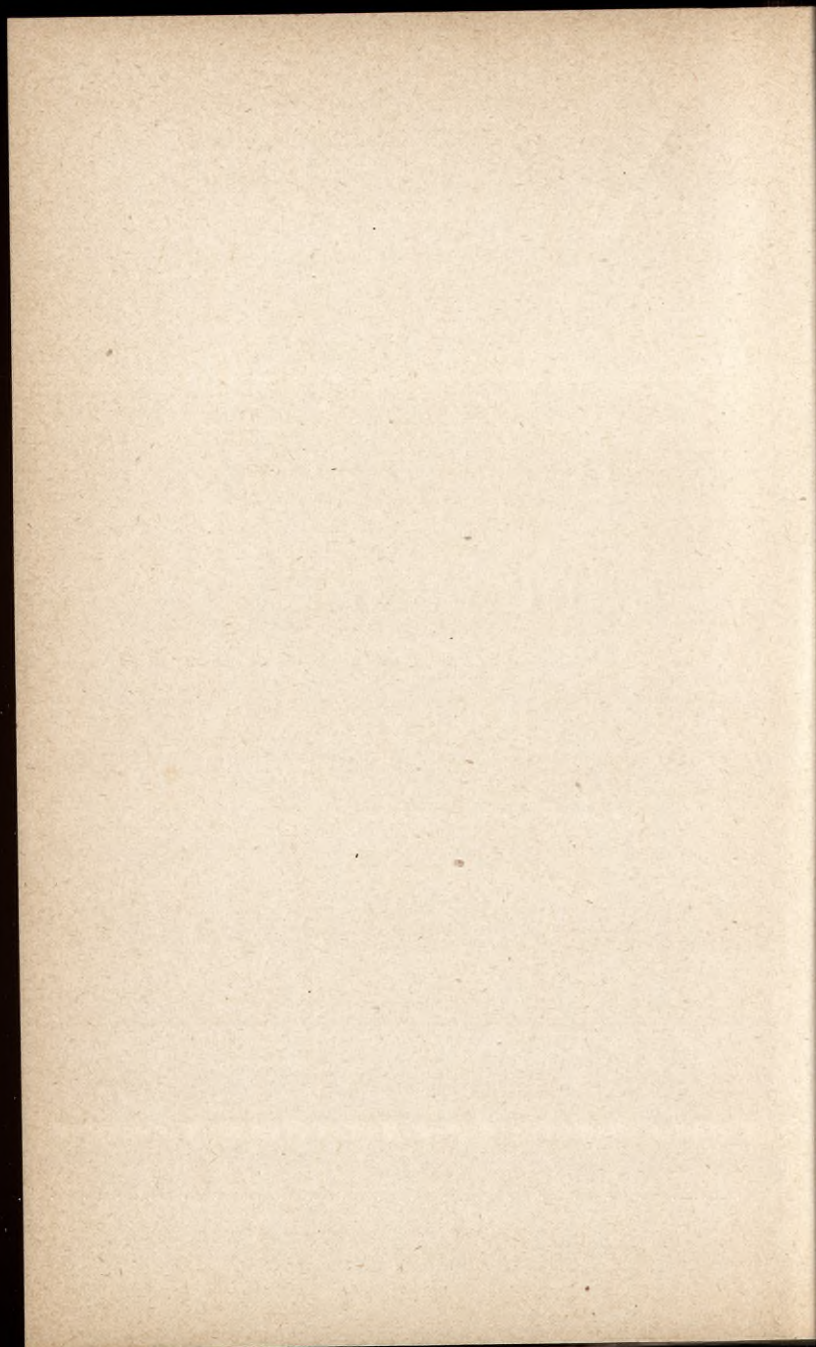
November 1885.

✻

LÄRDA SAKER.

✻

På vandring

efter spåren till en svensk kulturhistoria.

I.

I Storkyrkans vind.

En morgonbön i Storkyrkan. S:t Nikolaus föreställes såsom stockholmarnes äldste skyddspatron. Gamla bekanta i vindskontoret. Oförmodadt sammanträffande med S:t Göran och Sten Sture den äldre.

Gaslyktorna brinna ännu en grå februarimorgon, då han begifver sig från sin aflägsna bostad på Norrmalm för att sammanträffa med kyrkvaktaren i Storkyrkan, hvilken har sin mottagning i koret, där han tjenstgör som (ofta) ende åhöraren af morgonbönen.

Det är en stor syn att se tre små människor i en katedral i belysning af en gaslåga och ett måladt fönster, som kan förvandla en snödisig askfärgad luft till orientaliska briljanteldar. Presten nedkallar Herrens välsignelse och frid öfver den inbrytande dagens arbete, af hvilket man redan hör bullret utifrån gatorna tränga

sig in genom de klädesfodrade dörrarna och de kittade rutorna för att röra sig uppe i hvalfven som ett sorl af jordandar, hvilka vänta efter förlösning, men icke hafva tid att söka den.

De befinna sig, kyrkovaktaren och han, i det slingrande rör, som bär upp till tornet och vindarne, hvarvid han får anledning att för kyrkovaktaren bekräfta en gammal misstanke om att stadskyrkan i Sveriges hufvudstad bär sitt namn efter Rysslands skyddspatron S:t Nikolaus, som tillika var de sjöfarandes skyddshelgon, hvilket han kunde bevisa genom anförande af en hymn ur det nyupptäckta svenska kyrkans graduale, där den helige Nikolaus anropas, såsom särskildt hafvande makt öfver vind och våg*, hvarigenom alla tankar på en annan, en påfve eller sådan, tillbakavisas.

Men vägen är trång och vägen är mörk; nu går den, som i alla kyrktorn, på några gungande brädlappar öfver afgrunder, tills den stannar framför en mycket gammal dörr, som med en mycket stor nyckel läses upp. Ögat söker att finna ett fast mål, där det kan hvila efter dessa tumlingar från ljus till mörker. Ett till utseendet gränslöst perspektiv öppnar sig; marken, golfvet, eller det som skulle vara golf, bugtar sig som ett haf i dyningar, men böljorna äro askgrå och jaga hvarandra ända bort till horisonten, där en blekgul måne eller sol kastar ett svagt ljus öfver deras kullriga ryggar. Han frågar

* »O beate Nicolae, nos ad maris portum trahe» o. s. v.
Jämför Fornsvenskt Legendarium sid. 575.

sig hvar han är. I Storkyrkans vind ofvanpå hvalfven, hvilkas mankar belysas af det lilla runda gafvelfönstret i fjärran. Synen är stortartad. Men kyrkvaktaren börjar sin vandring på de stelnade vågornas kammar, och *han* följer med, icke utan en viss tvekan. Nu ser han, att de gamla murarne resa sig som fjäll på sidorna om hvalfven och att de äro försedda med små fönster, som skulle släppa in ljus, om de icke voro igengrodda med snö. Framåt går vägen på utlagda plankor jämsides med den upprörda ytan, som icke kan upphöra att göra intrycket af haf; framåt bär det med ljuset; men då de kommit halfvägs, böjer vägen sig ned under det brutna vattentaket, och det absoluta mörkret vidtager. Kyrkvaktaren går före: akta hufvudet; känn före med fötterna; här är ett trappsteg; håll i ledstången! Mörker, idel mörker. Men så skimrar det något hvitt som en stråle från ett elektriskt ljus; han undersöker med handen och känner något mjukt och kallt. Det är snön som pinat in genom en springa i taket och som belyses af dagsljuset, hvilket tränger in genom samma springa; och han ser vid samma svaga sken, huru bjelkarne sträcka sig öfver hans hufvud i kors och saxar, som de ville knipa och gastkrama honom. Återigen mörker! Tills de stanna framför en dörr. Nu äro vi framme: Var så god och stig på — i mörkret! Tunga järnreglar rassla, på gnällande hakar springa tornluckorna upp, och in störtar hela dagsljuset, som hvilar öfver takåsarne där nere.

Han ser sig omkring; det är här han skall finna hvad han söker. Mot väggen står ett svartmåladt kors; han går närmare och ryggar; det hänger en människa på korset med dödsångesten i sina förvridna anletsdrag och ett gapande sår i sidan. »Har du kommit så undan, gamle blodige vän? Skäms man för dig, eller passar du icke mera där nere bland de stora männen, hvilkas marmorvårdar tala om stora bedrifter, sådana du aldrig haft i din biografi?»

Hvad är detta för en möbel? Gamla skampallen. Och detta? En likbår! En mycket stor en, som begagnades innan likvagnarne kommo. Och här: stocken med hål för fötterna och kedjor för händerna. Och här: en tiondelår, ganska djup. I taket ett skepp! Ett sjönödslöfte — troligen till S:t Nikolaus!* Och till sist en gammal trätafla med änglahufvuden och inskrifter, af hvilka han urskiljer A(nno) D(omini) 1561. Ganska gammal tafla således!

Detta var hela inredningen i rummet, hvilket just icke inbjöd till en längre vistelse, helst snön och blåsten började rusa in genom de öppna luckorna.

Han skref sålunda i hast med frusna fingrar: inventarium! En Kristus, en skampall, en stock, en likbår, ett sjönödslöfte, en spanmålsår, en trätafla; och när han betraktade hvad han skrivit, såg han en serie taflor och betraktelser och utläggningar, hvilka han gömde i sitt minne, ty

* Skeppet finnes nu i Nordiska Museum.

nu skulle återtåget börja och luckorna stängas, och därmed var hoppet om att finna några papper eller pergament slut.

Strax till venster om stora ingången, strax bredvid sakristidörren går trappan upp till Storkyrkoarkivet*. Det var icke med några vilda illusioner han inträdde i den lilla skrubben, där så många store män varit och letat och funnit, men han hade sina anledningar ändock, efter som begreppen om det märkliga ändras med åren; han visste, att Peringskiöld på sin tid (då han skref Storkyrkans historia) hade gjort razzia här; han visste, att man ändock efter den store Peringskiöld på 1840-talet (?) hade hittat en af de viktigare handlingarna till vår medeltids kulturhistoria eller Helga Lekamagilletts Handlingar, hvilka då lånades öfver till kungliga biblioteket att därstädes förvaras; han visste också, att herrarne vid statens historiska museum gjort sin efterskörd på 60-talet, då de hemtade S:t Göran och draken; han var således icke mycket upp-rymd, då han började i kölden rifva i de gamla persedlarna. Skall han knyta upp tretio segelgarnsknutar (och knyta igen dem också!) och blifva svart om händerna som en morian utan hopp att få tvätta sig, förr än han kommer hem? Ja, det skall han! Kölden är förfärlig! Han står på en fot i sänder; han slår med armarna, han blåser i fingrarna, och han går genom ett par

* Icke att förvexla med konsistorii-arkivet, som förvaras i konsistorii-byggnaden åt Trångsund.

famnar grabbfref, prestbetyg, attester; tröstlöst, ändlöst; en ljusglimt i mörkret, då han träffar räkenskaper för hospitalet i Stockholm åren 1556—58, vackert skrifna och häftade i pergament, taget ur gamla katolska missaler och psalterier. Han sätter sig på bordskanten och fördjupar sig, då han erfar en stickande känsla i fötterna, som påminner honom, att skrubben är oeldad. Han tittar i Danvikens räkenskaper för några följande år och öfvergår till annat. Han plockar blad för blad igenom hela längor af konsistorii cirkulär i hopp att finna instuckett, vilsekommet det där han sökte. Förgäfves! Men så åter en liten uppmuntran: — en paleotyp: ett psalterium, tryckt på 1400- eller början af 1500-talet, som öfverlevvat reformationen. Det är slitet, men det är vackert ännu i sin enkelhet med sina röda begynnelsebokstäfver; men en dödsykla stiger upp mot knäna och tiden hastar. På ett par afrifna permar af en Karl XII:s bibel med drifna beslag, i pressadt läder, ett praktstycke, offerar han sin rena näsduk. Med stelnade fingrar och svalnade illusioner öppnar han en rund träask, som, enligt inventariet, skall innehålla »lappar». Den innesluter verkligen sådana af brokad, mörkröd damast (vi skulle kalla) i mönster med inväfdt guld samt några bomullstottar. Men den innesluter äfven några små fingerlänga dynor af samma tyg med påsydda pergamentslappar. Här finns således pergament och här hafva varit plundrare. Han

sprättar upp en dyna, och han finner uti bomullstappen en benskärfva i en bit linne och ett pergament omkring det samma, på hvilket står att läsa (på latin): »Anno domini 1490 . . . har Antonius Masth, apostolisk protonotarius och nuntius, öfverlemnadt dessa den helige Georgs kvarlevor för den ädle herren rikets gubernator Sten Stures och hans maka Ingeborgs själa-väl! — och inlagt dem i den bild af Sankt Göran, som samma dag restes.» Så ungefär stod där. Således satt han där och höll ingen mindre än Sankt Görans ben i sin frusna hand och läste en egenhändig skrifvelse till Sten Sture den äldre.* Det var ju icke så märkvärdigt, men det bekräftar historien om att Sten Sture d. ä. låtit resa S:t Görans bild 1490 eller åtminstone att han stod i intim förbindelse med helgonet. De andra dynorna innehöllo ben och en grön sidenpåse med trämjöl samt påskrifter, att de tillhört helgonen Cyriacus, Herman och Blasius med flera. Men det var ju icke så märkvärdigt! Nej, det är sant, men det, som han fann i gamla Krigskollegii vindskontor var mycket märkvärdigare, och det skall omförmälas i nästa kapitel.

* Masth omtalas i Diarium Vadstenense såsom hafvande besökt Sverige nämnda år. Relikernas tillvaro beröras i Rüdlings »I flor stående Stockholm» och Grundels disputation om Stockholm, utan att de beskrivas. De hafva sålunda vid något tillfälle fallit ur »S:t Göran och draken» och blifvit undanlagda.

2.

I Krigskollegiets vindskontor.

Blykamrar. Dammets filosofi. Förlorade får. En prinsessfrukost. Silfvertvätterskor i fält. Öväntade medlemmar af Karl XII:s fältläger.

Ändtligen fick han nyckeln till vindskontoret i gamla Krigskollegii hus fem trappor upp vid Munkbron. Det var strängt bevakadt detta hus ända ner ifrån porten och alla trapporna uppföre; när han gått fyra trappor, stannade han i nedre vinden för att hemta andan: här sutto krigskomitéeer för alla vapen innanför små, små dörrar, men utanför under takstolarne lågo trafvar af sönderbrutna möbler från alla åldrar, som under årens lopp blifvit afskrifna ur inventarierna, och hvilka vid första påseendet ledde tanken på fälttjänstöfningar inne i smårummen eller meningsskiljaktigheter i komitéerna. Det såg ut, som om möblerna skulle hafva hållit ett förfärligt slagsmål med hvarandra och nu lågo där med brutna ben och ryggar.

En trappa till, och han står vid målet. Att vara den förste, som på en mansålder kanske öppnar ett vindskontor fullt af böcker och handskriffter, ingifver en känsla af svällande förhoppningar.

Rötmånadens brännande sol har glödgat takplåtarna, hvilka åter glödgat luften inne i kontoret; en pluton fristående bokhyllor med en fots luckor utstänga den knappa dager, som skulle in genom det igengrodda, af spindlar igenpunna fönstret. Man har talat och skrivit om bokdam — ja, men man har då icke sett vindskontorsdam. Sedan denna skrubb stängdes, har skorstenssot yrt in mellan takpannorna; boss från åkarnes höttunnor, gatans pulveriserade fältsten, sanden, som strös på trottoarerna om vintern, allt affall från Munkbron, som kan pulveriseras, skodonens slitning mot gatstenarne, hattastagningar, rockafdragningar, hästens nötning i seldonen, dörrens mot tröskeln, vinden som lufvar kryddbodborsten, gnager kalken af väggen, rispar fönstermarkisen och plockar dref af tågverket på storbåtarna — allt har tillsammans bildat detta lager af dam, som pinat sig in i detta rum, hvilket varit stängdt så länge.

Han spränger upp fönstret, som är så belagdt med spindelväf, att det bokstafligen hörs, när förtöjningarna brista. Han tager af sig rocken och manchetterna, sticker ut hufvudet genom fönstret och låter ögat njuta af alla Munkbrons härligheter, sväljer några munnar målarluft — och så angriper han en säck med generalorder. Intet! Dammet står som en rök och hettan tilltager. Han gräfver igenom högar af markegångstaxor, passevolanskvittenser, kungörelser och kungliga förordningar. Han mönstrar bundtarne

led för led; hvar helst något oväntadt sticker upp och stör rättningen, där är han framme för att hitta — det han söker. De välkända kungörelsekvarterna stå uppställda efter snören, markgångstaxornas foliebundtar med segelgarn om magen defilera hylla för hylla, ändlöst som en revy, och förmiddagen lider, hettan tilltager, ögonlocken knarra af dammet på sina ledgångar, näsan luktar bara dam, strupen andas bara sot, hela tillvaron börjar förefalla dammig. Han skall just göra en paus för att gå ner och äta frukost, då han får se en bräda med stora tjocka böcker, folianter i pergament och svart karduan med guldpressningar. Hungerns vilddjur upphör att rasa, universum skakar af sig dammet och tillvaron ler. Här i Krigskollegium återfinner han tio årgångar af de länge sedan förkomna, länge sökta Cantzli-Collegii Cassaräkningar, i sig själfva icke så viktiga, men för andra orsaker (K. biblioteket och Antikvitetskollegium sorterade under detta kollegium) af stort intresse. Huru hafva de kommit hit? Olösliga gåtor, som öfverallt möta arkivletaren! Men öfverraskningarna blifva allt angenämare: Karlbergs kungsgårds räkenskaper från 1742, 44 och 54; Drottningholms, Ulriksdals, Djurgårdens från ungefär samma tid i spridda delar; husgerådskammaren, hofstaten, hofkällaren, hofförtäringen, klädkammaren likaledes i spridda delar från 1600- och 1700-talen. Han använder imellertid icke långa stunder på att utfundera, huru dessa handlingar

kommit på dessa villovägar, utan han kastar sig med hela den uppskjutna frukostens passion öfver volymerna för att under några förberedande tittar njuta af de stundande härligheterna. Vi skola öfver hans axel göra några anteckningar ur de nyförvärfvade källorna:

Ur:

Hofstaten 1690. Tvenne dvergar, af hvilka den ene Petter Wichman utfår 5 månaders kostpengar 262 daler.

Hofförtäring 1701. 1 januari. In nomine Jesu. H. K. H. Princessans frukost. 2 stycken kycklingar, 2 hjärpar, $\frac{1}{8}$ kalf, 1 höns.

Detta förefaller honom vara en liten nätt prinsessfrukost och väcker svaga minnen om hans egen försummade på Iduna.

K. M:ts hundar 1608 kostade i hvarje månad omkring 200 dalar och på året 2,327 daler. År 1610 uppåt hertig Gustafs Desmanskatta: 34 lam, 40 höns och drack ur 93 kannor mjölk.

Det var en dyrbar pjes, menade han.

Man läser i poemen, att Karl XII åt möjligt bröd och borstade sina stöflar själf! Så här säga hofförtäringräkenskaperna om saken, den vintern svensken låg i Ukraine (1708):

Fälthofvet består af hofintendent, 2 kammarherrar, doktor, 3 hofjunkare, beridare, biskop, 2 hofprester, 2 drabanter, köksmästare, hofbokhållare, köksskrifvare, källarskrifvare, munskänk, bagare, slaktare, silfvertvatterska och tenntvatterska.

Silfvertvatterska, herrar poeter! I fält!

Dessutom hade Karl XII »hofjudar» (så står det!), som levererade mat och dryck: Jakob, Isak

och Samuel Smaiski, men något möjligt bröd kan han icke finna*; däremot finnas höns, kalkoner, grönsaker, fisk, specerier, citroner, ägg, vildankor, hjärpar, orrar, drilldufvor, kramsfågel, harar, trastar.

Och att man icke var blödig rörande fourageringen synes af en anteckning för den 26 september:

»Uti byn Kotzieze, hvarest ingen af byfolket var hemma, togs hvad som fanns, efter K. M:ts munteliga befallning: 2 får, 1 ko (om $7\frac{1}{2}$ lisp.), 8 höns, 5 ankor. Den 27 september sammaledes 3 svin, 1 får.

Men han lemnar Karl XII och kastar några hastiga blickar i de andra volymerna, hvilkas stora värde för hans ändamål han genast inser; ty ur Klädkammarens räkenskaper hemtar han uppgifter om tidehvarfvets klädedräkt, ur Husgerådskammarens skrifver han möblemangets historia, ur Hofförtäringens och Hofkällarens finner han innehållet till det icke oviktiga kapitlet mat och dryck; ur de kungliga lustslottens räkningar framdrager han den svenska trädgårdskonstens historia.

Och det är ju ganska märkvärdigt. Men det är ändå ingenting mot hvad han såg i tornet på Riddarholmen.

* Konungens vindhundar och doggar åto tjugufyra rågbröd och hans två kameler sexton dito en dag.

3.

I tornet.

Förr och nu. Samlare och forskare. Föreställningar och verkligheter. Gamle kong Gösta och Gustaf I.

I Dahlbergs Suecia förekommer, som bekant, en vy af Riddarholmen med Wrangelska palatset, eller kungshuset, som det kallades, då kungliga familjen flyttade in därstädes efter 1697 års slottsbrand. Det är en ståtlig anblick, och jag in-skränker mig till att erinra om de granna hamnbryggorna med bröstvärn och vindbryggor, om palatsets trappor och terrasser, om den arki-tektioniska lyxen, samt beder få fästa uppmärk-samheten ett ögonblick på det högra (södra) hörntornet med dess lanternin, dess höga skor-stenar, enligt tidens sed i yttermuren, och nu särskildt dess jordvåning med fyra fönster och porten under de samma. Om vi med denna syn för ögat nu betrakta det torn, som står i Riddarholmsbacken, hörande till Hofrättens hus och som af folket kallas Birger Jarls torn (för-vexling med det gamla, som flankerar Assistansen), så finna vi, att förödelsen, sjövinden, regnet, snön, solen gjort sitt arbete ganska försvarligt, ty af all den forna ornamentikedomen finnes

ej ett spår, utan tornet är så glatt, som om det vore skrapadt. I jordvåningen, om hvars forna användning jag icke tagit någon notis, förvaras nu en del, mest afsöndringar, ur kammararkivet (den gamla räknekammaren), och i en af de öfre våningarna är Svea hofrätts arkiv.

En midvintersdag, då ångbåtarna för länge sedan öfvergifvit hamnbryggan, och vestanvinden från Mälaren hopat snö öfver spåren efter sommarens skräpande verksamhet, lemnar han den banade vägen och vadar i snödrifvor utmed tornets mur, och stiger uppför ruinerna af en icke brant trappa, som länge saknat sina steg. Han öppnar en skallrande dörr och träder in i en vedbod (Statskontorets eller Hofrättens); därifrån leder en dörr till höger in i tornet. Första rummet är som en mörk dæld eller en »skärning», för att begagna en mera modern bild, mellan minst fem alnars bergväggar af svarta folianter. Det är Pomerska arkivet, genom hvilket man skottat en smal väg in till det inre rummet, ty manuskripten ligga på golvet i en hög, som går upp till fönstrets öfre karm. Han vet visserligen, att, då han träder öfver denna tröskel, han icke trampar på obruten mark, men han har lefvat för länge att icke hysa en viss förhoppning om att kunna finna en pärla i en sophög eller en förtjenst hos de refuserade eller en värdefull egenskap hos de föraktade. Denna del af kammararkivet är nämligen, såsom ofvan nämndes, en afsöndring, en skrädning från det

egentliga arkivet, som förvaras i Kammarrät-
tens hus.

Det frasar papper om hans fötter där inne, och golfvet är fullständigt skyddadt för åverkan af hans snöiga skodon genom en matta af rikets handlingar. Så lågt hafva de fallit dessa verifikation, dessa kvittenser, dessa utanordningar, på hvilkas tillvaro och riktighet så många höge herrars och ämbetsmäns väl en gång berott. Det är en ruin öfver mångskrifveriet, uppfunnet af en girig och utbildadt af en misstänksam. Äro de då värdelösa numera dessa papper? Kanske, kanske också intel! Men de synas hafva haft ett visst värde för dem, som senast voro här, ty en stor mängd sakna underskrifter och sigill, tydliga spår efter samlarens (icke att förvexla med forskarens) framfart, som man märker i de flesta arkiv, och han vet, att det fanns en tid, en gyllene tid för somliga (före kamrer Sandbergs), då man lär hafva vadat i kungabref här nere i tornet.

Ett bord och en stol, båda af samma ålder som gråstensmurarne, en damrock och en klädesborste bjuda välkommen och sitt ned.

Han angriper på måfå en hylla och träffar några band från förra århundradet af Rasp- och Spinnhusets räkenskaper, fortsättning på dem han några dagar förut hittat i Kommerskollegii arkiv. Hvilket egendomligt vimmel af menniskor: spinnhushjon, blandade med vinskänkare, kaffeskänkare, traktörer, krögare och komediantdirektörer. Som bekant ansågos dessa senare

samhällets medlemmar mera skyldige än andra att underhålla de olycksbarn, som kommit på sådana afvägar, att de af stadens styrelse funnos lämpliga att spärras in och spinna. Detta att komedien således ännu troddes som på afstånd fördärfvande sederna har emellertid gjort det, att den, som forskar efter svenska dramatikens historia, kan söka hela repertoarer i spinnhusböckerna, där bokföraren framför allt icke glömt uppskrifva antalet af representationer af hvarje stycke. Men nu var den historien skrifven, och där hade han således intet att göra. Han går vidare; Lifruskammarens inventarier — förmodligen dupletter, eljest hade de icke sin plats här. Vidare Upsala universitets räkenskaper; hela längor med tydliga spår efter den besynnerliga eldsanläggning, som en gång bort i tiden höll på att göra slut på hela kammарarkivet och hvilken nog kommer att närmare skildras, då den i manuskript liggande svenska bokförstöringshistorien kommer att utgifvas.

En vägghylla bär anslaget: Odugligt, och manar icke till att kasta bort något arbete. Men här i fönstersmygen ligger i form af ett afstjälpt lass återigen spridda delar af hofvens räkenskaper, hvilka återigen äro en fortsättning af dem, som stå på hyllorna härnere, och dem, som finnas däruppe i själfva arkivet, och det är ur dem man hemtat icke allenast spridda drag till svenska kulturhistorien, utan äfven materialerna till de revisioner af Sveriges historia

under de första Vasarne, som Ahlqvist och Forssell delvis företagit.

Här har Flintenberg hemtat till sin afhandling om utländska specerier under Gustaf I, här Murberg till sina om kläden och ylletyg, Röding till krigskonstens historia under samme konung, Tengström om svenska sjömakten m. fl., hvilka finnas tryckta i Vitterhetsakademiens handlingar.

När man börjar att genomleta dessa vid första påseendet torftiga räkenskaper, så finner man snart ett egendomligt lif i siffrorna. Man har hört talas om den sparsamhet och den enkelhet, som rådde i »Gustaf Vasas tid». Hvar man nu får alla uppgifter ifrån, det har jag icke lyckats uppsåra, men hvar man bort taga dem, det har jag nu sett. Att Gustaf I var sparsam, det vet man, såsom då han låter ändra reducerade mässhakar till tröjor och byxor åt sina gossar, bekläder bänkar och dynor med bår-täcken samt begagnar altardukar till fönstergardiner. Men om lyxen i kläder, mat och bohag få vi först en rätt föreställning, då vi granska dessa kammarräkenskaper, hvilka i grund kullkasta påståendet om »patriarkalisk enkelhet vid hofvet», som vi ännu kunna läsa i den år 1878 utgifna delen af »Sveriges Historia», som skall grunda sig på de sista forskningarna.

Om vi börja med konung Gustafs egen klädkammare, så finna vi, att förteckningen på hans personliga kläder upptager i tryck 27 stora

oktavsidor*. Tygerna äro mest af sammet, siden, gyllen- och silfverduk i lysande färger. Knapparna äro af guld med emaljeringar; hufvudbonaderna äro prydda med fjädrar och agraffer af ädla stenar och så vidare; det är med ett ord en lyx, som väcker förvåning. Och om man tror, att detta endast rör hofvet, kan man se på kansleren och äfventyraren Pyhys inventarium** i samma arkiv. Att lyxen i kläder äfven gripit omkring sig bland borgerskapet, kan man finna af tidehvarfvets lyxförordningar, där just frånvaron af tarflighet starkt betonas och bestraffas.

Alla gamla föreställningar om sällsyntheten af glas, ur och vagnar blåsas bort. Hvad nu först glaset beträffar, så fanns det i svenskt bruk under hednatiden och hela medeltiden. Kalmar glasmästareskrå omtalas redan 1407 såsom gammalt, och jag har funnit, att en Nigels var glasmästare i Stockholm 1421. Under Gustaf I är glas en mycket vanlig importartikel, och han inkallar venetianske glasblåsare samt har glasmästare på slotten; i slutet af århundradet hafva glasmästarna i Stockholm sina taxor, och Johan III privilegierar glasbruk på Brygggholmen vid Enköping. Till och med på herrgårdarne dracks ur glas.

Om ur vet man: att Vadstena kloster hade urmakare redan 1406 och Stockholm 1487. På 1540-talet finns ur i Svartmunka kloster i Stock-

* Tryckt i Historiska Handlingar, del. 2 (1862).

** Tryckt i samma handlingar, del. 1.

holm, och under hela första vasatiden håller sig staden ur i våghuset vid Järntorget. En af Gustaf I:s döttrar får i utstyrsel ett ur och så vidare, hvarförutom de införas från utlandet och gälla i slutet af Gustaf I:s regering omkring 40 kronor.

Vagnar finnas också under Gustaf I. Han har vagnmakare; och vagnskläder af rödt och gult kläde, brem af silfverskir förekomma jämte vagnstjäll, hvarmed vagnen täcktes.

Föreställningen om att trä och tenn utgjorde husgerådet hos de borgerliga klasserna faller också tillsammans, då man ser, hvilken vidsträckt användning koppar, messing, malm och stenkärl hade. Gustaf I har kruk och pottomakare, och stenkärl infördes under medeltiden från Tyskland.

Men om allt detta skall på annan plats utförligare berättas jämte mycket annat, som han icke fann i tornet eller arkivet, utan i Kommerskollegium, Rådhuset, Byggnadskontoret och på många andra ställen, dit han icke vågar föra sin trötte läsare.

Han lägger därför ned sin promenadkäpp under förhoppning om återseende på annat ställe, hafvande härmed endast velat antydningssvis bekräfta, att kunskapens rötter äro bittra, men dess frukter — kunna också vara ganska sura.

Spanska-Portugisiska minnen ur svenska historien.

tan att vilja inlåta oss på frågan om de feniciska kolonierna på Spaniens kuster öppnat några direkta förbindelser med Skandinaviska nordn, antingen för att därstädes hemta berrnsten och införa tenn, utan att vilja afgöra om spanioren Pomponius Mela*, som är en af de äldsta beskrifvare af Ultima Thule, själf besökt dessa länder, hvilket är osannolikt, skulle man likväl kunna våga ett antagande att en gammal frändskap funnits mellan de vestgoter, som under Wallia grundade det vestgotiska riket i Spanien och de goter, som åtminstone nedsatt sig i det södra och mellersta Skandinavien. I en akademisk afhandling af Karl Lundius: De Sveonum cum gentibus Europæis . . . commercii, Upsala

* Chorographia.

1696, antager författaren denna släktskap vara mycket närmare än vi skulle våga tro, jämför namnen Cathalonia med Gothland, uppvisar de svenska runornas frändskap med de vestgotiska i Spanien, framhåller den äldsta svenska Vestgöotalagens öfverensstämmelse med Lex Visigothorum. Därjämte omtalar han att spanjorer, enligt Plutarch, besökt nordn, och, efter Adam af Bremen, seglat ända upp till Curland. Såsom sagesmän anför han, utom de nämnda författarne, Grotius (Proleg. Goth.) och Olof Rudbeck (Atlantica).

För den svenska Vestgöotalagens öfverensstämmelse med Lex Visigothorum tala bland andra följande skrifter: Bureus: Descriptio Regni Sueciæ. Stjernhjelms: Företalet till West Göthalagen. Lundius: Prolegomena ad Jus Westrogothorum. Jacob Wilde: Historia om Sveriges Lagar. Förordet till Nordlandz-Chrönika, Wisingsborg 1670.

Men det är med året 843, märkligt för öfrigt såsom grundläggningsåret för ett Frankrike och ett Tyskland, som historien bestämdt anger att nordmän, efter företagna härjningar i Frankrike, landat i Asturia, belägrat Lisboa och härjat trakten däromkring. Äfven vet man, att Asturiens konung Ramiro skall hafva köpt fred af vikingarne och rådt dem att uppsöka morernas rikare landsändar, hvilket råd sjöröfvarne synas hafva åttlydt, ty redan följande året seglade de

uppåt Guadalquivir och intogo Sevilla med förstäder.

Möjligen är det från denna eller någon föregående härfärd man kan datera några af de i svensk jord funna kufiska mynt slagna under kalifatet i Spanien.

Ett sådant dateradt 779 e. Kr. och prägladt i Andalusien under Al-Mahdi, bär de sedvanliga inskrifterna: Non est Deus, nisi Deus unus ille, Non est socius illi, och: Deus unus, Deus æternus, non gignit, et non generatur, et non ei compar unus*.

Sedan dess regerar en lång tystnad i svenska historien rörande några förbindelser med den Pyreneiska halfön, tills omkring ingången af 13:e seklet dominikanerorden började upprätta sina kloster i Sverige.

Att predikarbröder funnits i Sverige redan 1208 vet man endast genom ett bref af munken Thorir från Sigtuna af nämnda år, i hvilket han erkänner lånet af ett Breviarium från dominikerna i Sigtuna. Eljest berättas sålunda om denna ordens första inträde i Sverige.

När prosten Gaudfred var i Rom för att afhemta pallium åt erkebiskop Olof i Upsala, förmådde han S. Dominicus att affärda två munkar vid namn Simon och Nils till Sigtuna, där de dock icke dröjt länge, utan dels utflyttat till Sko och till Lund, på hvilket senare ställe

* J. Hallenberg: *Collectio Nummorum Cuficorum*, Stockholm 1800.

de redan 1243 stigit till sådant anseende, att de voro apostoliska stolens uppbördsmän. Detta intygas af påfve Innocentius IV:s bref till priorn Petrus uti hvilket han befäller honom öfverlemna till nuntius Johannes de Placentia de penningar priorn uppburit på Gregorii IX:s befallning*. Emellertid synes klostret i Sigtuna redan på 1220-talet vara under byggande och icke långt därefter blomstrat. Och att detsamma underhållit förbindelser med Spanien synes framgå af de bevarade anteckningar som under namnet *Annales Sigtunenses ab anno 1208 ad 1288*** tillskrifvas ställets dominikaner.

I dessa anteckningar läsas bland annat:

Anno 1216: Confirmatus est ordo predicatorum a papa Honorio et data est eis prima Ecclesia Sancti Romani in Tholosa.

» 1217: missi sunt fratres in Yspaniam.

» 1221: obiit beatus Dominicus.

Af denna klosterstiftelses många byggnader kvarstår numera endast kyrkan som är stadskyrka i Sigtuna.

Utom nämnda kloster af Dominici orden funnos äfven dylika i Visby, Kalmar, Lödöse, Skara, Skeninge, Örebro, Strengnäs, Vesterås, Köping och Stockholm.

Det sistnämnda erhöll 1335 en tomt af konung Magnus Eriksson icke långt från slottet och vid

* Lagerbring: Svea Rikes Historia.

** I: *Scriptores Rerum Suecicarum* I. III. sectio prior.

den gata som än i dag bär namnet Svartman-
(Svartmunka-)gatan*.

Detta kloster vann snart en betydighet som kanske intet annat, och genom talangfulla styresmän svingade det sig upp till en politisk makt som bevarat dess namn i historien bredvid namnen på konungar.

Sålunda var det i Stockholms dominikanerkloster som konung Karl Knutsson efter afsättningen nedsatte sina skatter, det var detta klostrets egodelar Kristian I röfvade för sina ändamål, och det var inom Svartmunkaklostret Sten Sture valdes andra gången (1501) till riksförståndare.

Ryktbart blef särskildt detta convent genom de underverk som där skedde medelst en kristusbild, och hvilka äro upptecknade i en urkund: Ex miraculis S. Crucis Holmiensis, Fratres Gregorio ordinis Predicatorum Scriptorum**.

Causa publicandi miracula infrascripta.

Expedit primitus narrare, licet penultimo contigerit, quenam sit causa propalandi nunc potius quam antea miracula infrascripta. Contigit enim in presenti pestilencia, que anno domini MCCCCXXI in diversis mundi partibus et in hac Stockholmensi ciuitate ac regno Sueciæ cotidie ingrassatur, quod quidam frater lector in ordine predicatorum inguinaris apostematibus, quibus ut communiter in dicta pestilencia morientur homines, grauiter torquebatur. Hic vite periculo imminente, cum sibi conscientiam merito faceret, quod sepe dicta

* Lüdeke De Ecclesia Teutonica.

** Script. Rer. Suec. I. III. sectio poster.

miracula in suis quaternis per ipsum a retroactis temporibus fideliter conscripta occultata diucius tenuisset, tum ne daretur occasio malignandi detractoribus, tum ne fratres notam cupiditatis incurrerent, illabebatur ejus proposito, ut firmiter voueret, quod si conualesceret, predicta dei beneficia in hac tabula publicaret. Facto igitur voto, ut prefertur, mox prenosticationes sensit remedii et processu temporis rupta inflacione inguinis non sine expresso signo divini beneficii integre sanitatis effectum consecratus est. — —

Underverken rörde sig mest om sjukes botande och sjöfarandes räddning ur sjönöd samt väckte på sin tid stort uppseende inom landet.

Dominikanerorden sökte icke som Cistercienserna den mera obemärkta platsen ute på landsbygden, utan slog sina bopålar helst i de stora städerna, där den kunde genom sin öfverlägsna bildning inverka på stormännen och gripa djupare i folkens öden. Vi finna därför äfven i Sverige stora personligheter utgå ur dominikanernes led, stiga till erkebiskopsvärdigheten såsom Johannes på 1280-talet, hitsänd af S:t Hiacinthus att befordra dominikanernes inflytande i Sverige. Den mest och sist berömde var väl Martinus Skytte som blef den första evangeliska biskopen i Finland år 1528. Att spaniorer funnits ibland Dominici lärjungar i Sverige är säkert. Därom vittnar bland andra urkunden Diarium Wazstenense, birgittinernas dagbok från 1344 till 1545, i hvilken under året 1390, då där vigdes en Lucas Jacobi Hispanus, qu tunc laycus erat,

sed postea transivit Roman cum Dno Magno et Dno Erico Buza, pro aliquibus negociis monasterii Vazsten et ibi ordinatus est sacerdos et factus est unus de diaconis. Han skall hafva dött såsom generalkonfessor i Birgittinerklostret Paradisus i Florenz. Mest bekant är dock en Alfonso, den heliga Birgittas biktfader. Denne kallar sig i ett vittnesmål Alphonsus olim Episcopus Jenensis in Regno Yspaniæ nunc autem Heremita in Ytalia. (Catalogus Benzelianus citerad af Lagerbring.) Denne spanior följer Birgitta på hennes pilgrimsresor och upptecknar hennes uppenbarelser. (En af Birgittas revelationes skall ha blifvit skickad till Dominico Gomezio in Yspania.)

Sålunda ledsagade han sierskan äfven till Compostella, där man hyllade S:t Jacob, hvilket dock icke var första gången vallfärd företogs från Sverige till Spanien, ty redan ett hundra år förut skall en helig Ingrid ha färdats till Compostella och vid hemkomsten grundat ett nunnekloster af Dominiciorden i Skeninge.

Alfonso omnämnes senare i Diarium Wazstense, där han berömmes för att hafva utlöst presten Olaus Andræ från Saracenerna, hos hvilka denne blifvit tagen i trældom.

Att slutligen en spansk kardinal af påfven blifvit nämnd till biskop i Linköping i stället för den ryktbare Hemming Gad, i början af 1500-talet bör kanske mera anmärkas som en egenomlig tillfällighet än som ett uttryck af någon

de spanska domikanernes särskilda öfvervikt i Sverige.

Viktigare är det inflytande dominikanernes orden utöfvade på skolor, bildning och litteratur under Sveriges medeltid. När orden redan räknade sådana män som Thomas af Aqvino, Johannes Tauler, Mäster Eckhart, Heinrich Suso och Savonarola bland sina adepter, måste vi antaga att dess utsände i Sverige måtte hafva tryckt sin prägel på hela den andliga utvecklingen. *Suso's Gudeliga Snilles väckare* läses i klostren och har sannolikt inspirerat Hel. Birgitta till hennes uppenbarelser. Augustinus Dacus, provincialföreståndare för nordn, enligt Echard (Script. ord. Predicat.) religione, doctrina prudentiaque conspicuus, författar *Rotulus Puggillariorum* pro informatione Predicatorum.

Petrus de Dacia, som studerat under Albertus Magnus i Köln, och under Thomas de Aqvino vid Jacobsuniversitetet i Paris beväst allmänt dominikanermöte i Bordeaux (1217) skref: *Acta Christinæ mirabilis Coloniensis seu Stumbelensis* (tryckt i Acta Sanctorum Junii); Bertholdus prior på Ekholmen har efterlemnat ett bref till nämnda Kristina från Stumbelen; Folquinus skrifver två bref till samma helgon; Laurentius fyra bref i närrörande ämnen liksom äfven Nicolaus Dacus. (Alla nämnda i Echard.)

Codex Bildstenianus, äfven i annan version kallad Bureanus, utgörande källan till den stora samling af helgolegender, som under namn af

Ett Fornsvenskt Legendarium utgafs 1847—58, tillskrifves dominikanermunkar på grund af öfverskriften: Gudi till heder och hans moder Maria Mö, Dominico och allum helghum mannom till lof...

Och senare nämnes som författare Magister Ottavianus Grafius Scanus. (Hans källor, bland andra, äro: Hegesippus, Hieronymus, Theodorus Abbas, Josephus, Lucianus, Gennadius, Augustinus, Isidorus, Gregorius Turonensis, Johannes Damascenus, Leo Ostiensis.)

Om de båda dominikanernunnorna Ingrid och Mechtild författade Olaus Magnus de Scheningia tvenne *Vita*.

Lectura supra Lucam skrefs af *Oliverius* i Sigtuna, 1299.

Men domikanerklostren voro äfven det tidehvarfvets skolor, gymnasier och universitet, då inga andra sådana funnos, och den mest berömda bildningsanstalten var kanske den så kallade akademien i Skeninge, om hvilken man icke eger några vidlyftigare underrättelser, än dem Echard lemnar i sina mera citerade *Scriptores* ord. Pred., där han omnämner att: In ea urbe (Skeninge) præcipuum erat Provinciæ Daciæ studium, in quo juxta morem de revertentibus a Parisiensi studio Petrus primarius Lector institutus... Theologiam e superiori loco profiteri cœpit, eoque munere functus est ad annum 1275.

Bland de otaliga urkunder, bullor, bref och testamenten i hvilka Dominikanerorden ommäles

vilja vi anföra några, hvilka på samma gång gifva en kronologisk resumé af ordens historia i Sverige.

1234. Bref af Gregorius IX om Dominici kanonisation och firande af hans fest den 5 augusti.

1246. Bref af Innocentius IV att befordra den till kätteriets utrotande inrättade Predikarorden, men att om bröderna skulle för enskild vinning hålla predikningar då gripa och straffa dem.

1247. Vilhelm af Sabina, legatens bref till priorn i Sigtuna angående afat för dem som på en viss dag besöka Dominikanerkyrkan i Sigtuna.

1264. Urban IV:s bref till ärkebiskop Jacob Erlandsson, förehållande honom hans många brott med sträng befallning till priorn i Halmstad och subpriorn för Dominikanerna i Lund att förmå honom nedlägga styrelsen af sitt stift.

1286. Stadfästelse på Dominikanernes privilegier.

1287. Bifall till Dominikanernes begäran att af ocker, rof och annat orättfånget gods erhålla för hvarje kloster 25 mark.

1288. Nicolaus IV fritager Dominikanerne från lydnad under någon annan än påfven och romerska kyrkan.

1300. Bonifacius VIII:s Bulla med tillstånd för Dominikanerne att få predika på gator och i sina kyrkor samt afhöra bikt, gifva aflösning etc., samt begrafva inom sina egna murar.

* * *

Utan att vilja söka några djupare spår af spansk kultur i vår folkpoesi, ehuru väl det spanska språket, kanske af dess gotiska uppfostran, är för nordbon det lättaste att lära af de romanska språken, kan man likväl icke underlåta påpeka vissa släktycken mellan spanska och svenska

folkvisor, som fallit forskarna i ögonen, antingen nu de båda nationerna verkligen haft beröring eller öst ur samma källa. Säkert är, att i våra folkvisor och folksagor handlingen ofta förlägges till Spanien, och om man inskränker sig att nämna några af namnen på de spanska romanser, hvilka anföras som förebilder eller påminnelser i kommentarierna till vår folkvise-codex, har man icke gått forskningen i vägen.

»Thore och Hans Syster» erinrar Wieselgren, fadern, om La Blanca Ninna, ur Roman-cero de Amberes; »Skön Anna» sättes vid sidan af Las dos Hermanas; »Sorgens Magt», »Pröfningen», kunna spåras i spanska visböcker; »Den Bortsålda» lär ha ett kataloniskt motstycke, Lo rescat, som kommer vår visa ganska nära och som läses i Briz' Cansons de la terra; »Herren Båld» visar släktskap med en portugisisk folkromans, Helene; »Den Lillas Testamente», heter på kataloniskt språk El testamento de Amelia.

* * *

De nordiska handelsförbindelserna med Spanien synas hafva tagit sin början redan under medeltiden, dock endast i form af försök att genom direkt fraktfart bekomma det oundgängliga saltet och därmed afskudda sig beroendet af den allsmäktiga Hansan. Men visst är att hanseaterna själfva åtminstone år 1427 befraktade

en så kallad Biscayaflotta*, som från Spanien, Frankrike, England och Nederlanden förde varor till Östersjöns hamnar.

Olaus Magnus** omtalar i sin bekanta historia, bok 20, kapitel 1, att nordsvenskarne egde öfverflöd på god fisk, som de sålde till Spanien och Portugal och i byte därifrån erhöilo förträffligt salt och vin.

* * *

Vid medeltidens utgång finna vi en ny anknytningspunkt mellan Norden och Pyreneiska halfön, om också man ej vågar tillmäta densamma någon större politisk betydelse. Konung Kristiern II, för en kort tid äfven regent i Sverige, gifter sig nämligen med kejsar Karl V:s syster, Elisabeth. Trolofningen skedde i Brüssel, och Kristiern erhöil 300,000 gyllen i brudskatt, hvarefter bröllopet stod i Köpenhamn 1515. Bruden födde i äktenskapet sex barn, af hvilka tre dogo i späda år. Af de öfverlevvande blef dottern Kristina gift första gången med Franz Sforza, andra gången med Franz af Lothringen; och dottern Dorotea, gift med kurfursten Fredrik af Pfalz. Tillgifven sin make, skall Elisabet icke hafva framlevvat lyckliga dagar, då denne lemnat sin

* Messenius: *Scondia Illustrata*.

** Olaus Magnus: *Historia Gent. Septentrional. Rom 1555*.

makt i händerna på frillan Dyveke och dennas moder Sigbrit, båda från Holland, hvilkas inflytande på konungen och landets angelägenheter torde icke ha varit obetydligt. Elisabet öfvergick till lutherska läran 1524 och afled 1526 invid Gent.

Något torde dock både Kristierns giftermål och svågerskap ha haft att betyda vid det eljest oförklarligt öfvermodiga sätt hvarpå denne konung behandlade de nordiska rikena, och ett stöd i kejsaren torde väl Kristiern ha påräknat när han upptog strid mot den mäktiga Hansan. Emellertid synes Karl V:s bevågenhet mot svågern ha svalnat efter Elisabets död och än mer i följd af Kristierns öfvergång till protestanterna. När likväl senare den fördrifne konungen afsvor lutherska läran och uppträdde som pretendent, skall kejsarens gunst ha återvunnits för en kort tid, men strängt upptagen med italienska och franska krigen, kunde han endast lemna nödtorftigt bistånd åt den orolige svågern, som sedan slutade sitt lif i statsfångelse, från hvars onödiga hårdhet dock den mäktige släktingen skall hafva förlöstat honom. Gustaf I:s fruktan för kejsar Karl V:s ingripande i Skandinaviens angelägenheter var icke ogrundad, ty i Kristiern II:s giftermålskontrakt med Elisabet stod upptaget att kejsaren skulle bli arfvinge till de nordiska rikena, Sverige inbegripet, i händelse Kristiern dog utan manliga arfvingar, hvilket

också inträffade då ende sonen aflidit före fadern år 1532 i Regensburg.

Och det var i kejsarens egenskap af kronpretendent som Gustaf I mot honom ingår förbund med Frans I i Ragny 1542.

(Se: Observations till: Recueil des Traités de Paix Amsterdam 1700, I, II.)

* * *

Verksammare uppträder kejsaren när syster-sonen Fredrik af Pfalz vill göra sina anspråk på svenska tronen gällande. I Sverige hade nämligen omkring 1540 ett vidlyftigt uppror utbrutit hvarvid alla missnöjda samlat sig under den kraftfulle bondehöfdingen Nils Dacke. Vid underrättelsen om dennes framfärd och kanske lockad af oriktiga uppgifter om revolutionens verkliga utsträckning, skickar Karl V egenhändigt bref till hufvudmannen, och för att vinna honom för kurfurstens sak, erinrar kejsaren om gammal folkfrändskap, sägande sig härstamma från de götiska konungar och furstar i Spanien, Italien etc.: *Sumus et nos de gente Gothorum*. Därjämte affärdar han sitt råd, Nicolaus Perenat de Granvella, som med Dacke skulle arbeta på Gustaf I:s störtande. Sändebudet, som säkerligen saknade underrättelser om det fjärran landets belägenhet, kommer emellertid icke längre än till Nürenberg, hvarifrån han afsänder ett

bref till Dacke*, hvilket dock icke hade annan verkan än att för en kort tid underblåsa dennes mod, tills han snart efteråt föll för de kungliga trupperna.

* * *

Emellertid öppnas under Gustaf I:s i alla riktningar så kraftfulla regering direkta handelsförbindelser mellan Sverige och Spanien-Portugal.

Redan 1525 skrifver Gustaf I till den öfver saltbristen oroliga allmogen: »Om den dyra tid här är i landet på saltet kunnen I väl märka, att det vår skuld icke är eller varit hafver, ty all den tid det i Tyskland dyrt är, kunnen I icke undra att det här i landet dyrt säljes. Dock hafva vi oss likaväl därutinnan också vinnlagt, att vi Gud dess lofvat mycket redeligare köp på saltet hafva här i riket än de i Riga eller Reval, där dock sällan eller aldrig någon brist tillförene på salt varit hafver, och måtte nu likväl tålmodigt lida, för det stora krig, örlog och obestånd som mellan kejsaren och konungen af Frankrike i lång förliden tid varit hafver, och hafva vi i sanningen förfarit att nu är en mäktig flotta saltskepp kommen igen från Lissabon af Portegallien, som hafva aktat sig med första öppet vatten hit in i Östersjön.»

* Granvellas och Karl V:s bref till Dacke äro tryckta i Huitfeldts krönika.

I en skrifvelse af den 14 maj 1546 anbefaller konungen skeppet Svanen, som skulle hemta salt, hos konungen i Frankrike och kejsrerliga regeringens i Nederlanden.

Den 1 april 1545 rekommenderas Erik Flemmings skepp, som skulle gå till England och Lissabon, och i bref af 31 mars och 30 april 1549, till konungen i Portugal, underhandlas om Johan Tursons skepp, som i Lissabon var kvarhållet.

Samtidigt härmed biläggas stridigheterna med kejsaren rörande hans släktingars länge påstådda arfsrätt till svenska tronen, och traktaten afslutas i Bryssel 1550, dit svenska legater afgått. I tio punkter bestämdes där om fri handel mellan de båda makterna, och det bästa förhållande syntes ha inträddt, då några år senare, 1553, svenska skepps bortkapande af nederländska, framkallade en ny ambassad till hertigen af Alba, som då uppehöll sig i Nederlanden. Tvistigheterna till sjös tyckas ha fortfarit, ty år 1571 skickar Johan III en ny legation till Alba med anhållan om andra skepps lösgifning och på samma gång ansökande om intervention i de ostfrisiska angelägenheterna. Hertig Alba mottog de svenska sändebuden i Bryssel och bemötte dem vänligt utan att dock gifva annat än halfva och artiga löften. Anledningen till misshälligheterna mellan Sverige och Spanien uppgåfvos hafva legat däri att spanska fartyg, som seglade på Narva, införde krigsförnödenheter till Ryssland, med hvilket

land svensken då förde krig, men torde ytterst hafva fotat i Sveriges afund mot Rysslands genom utländska handeln växande rikedom och makt.

(Pontus De la Gardies och Clas Bjelkes relation om ambassader till Frankrike och Spanien etc. 1571—72, i De la Gardieska archivet. Jfr. Örnholm: Vita Ponti De L. G.)

Johan III som oupphörligen genom underhandlingar sökte förmå England, Holland, Frankrike och Spanien att afstå från denna handel, var en gång betänkt på att med försänkningar förstöra Narvas hamn, men när kostnaderna härför öfverstego hans tillgångar, sökte han ånyo, 1574, genom bref till konungen i Spanien och ståthållaren i Nederlanden få denna trafik upphäfd, men utan framgång.

Icke långt senare finna vi dock konung Filip II själf söka Johans vänskap mot de revolterande holländarne och sänder för den orsaken till Stockholm 1579 en ambassadör Francisco di Erasso, som skulle lyckönska Johan till hans återvändande i katolska kyrkans sköte, intala honom ståndaktighet och tillbjuda honom Gyllene skinnets orden. Året därpå sänder svenske konungen lyckönskan till Don Henric, som bestigit Portugals tron, och påminnelse till spanska regeringen om sin drottning, Katarina Jagellonicas fordran, som hon i egenskap af dotter till prinsessan Bona Sforza, skulle ega i Neapel.

Emellertid hade genom alla dessa förbindelser de stora makterna, Österrike och Spanien,

fått sina ögon riktade på de nordiska rikena, och efter Johan III:s gynnande af katolska läran samt giftermål med Katarina Jagellonica hade stora förhoppningar fästs vid hans person af den motrörelse som protestantismen framkallat och hvars hufvudrepresentant blef Filip II i Spanien.

Polen som då stod på höjden af sin makt, räknande trettiofem millioner innevånare öfver ett område af mer än en million kvadratkilometer, uppfylde då samma mission, som nu Preussen, grundadt på spillrorna af samma förgångna stormakt, att vara ett Vesterlandets värn mot Österns påträngande barbarer. Det var sålunda icke likgiltigt för Europa hvem som satt på denna viktiga post, och man hade därför sett ingen mindre än en fransk prins, Henric af Anjou, sedermera Henric III, söka och ernå den polska tronen, ehuru han strax kallades till en ärofullare ställning i sitt eget fädernesland. Nu hade emellertid dennes omedelbare efterträdare, Stephan Báthory, aflidit och många tronpretender skulle framskjutas, många makter voro i rörelse för att inverka på valet. Påfven Sixtus V arbetade visserligen öppet för svenska kronprinsen Sigismund, men lär ha hemligen gynnat ärkehertig Maximilian af Österrike. Sigismund var uppfostrad i katolska läran och besläktad både med österrikiska och spanska husen, såsom gift med ärkehertig Karls, af Österrike dotter Anna. På honom hade katolska partiet fallit

med sitt val och utkorat honom till den som skulle bekämpa både det protestantiska Danmark och det heterodoxa Ryssland, och bakom dessa religiösa intressen dolde sig än mäktigare politiska.

Filip II af Spanien uppgifves ha eftersträfvat den starkt befästa orten Elfsborg på Sveriges vestkust för att där kunna få en hamn och en fast punkt vid sina operationer mot England och det affälliga Nederlanden, hvilket till stor del lefde på sin östersjöhandel, som nu skulle stängas.

Det obetydliga Sverige var sålunda den gången på god väg att spela en världshistorisk rol, och när Sigismund hotades af sin regerande farbror Karl IX med tronens förlust, inföll han med vapenmakt i sitt eget fädernesland, framdrifven af mäktiga men osynliga händer. Det afgörande slaget stod den 25:e september 1598 vid Stångebro, där Sigismund och katolska hären blef slagen. Filip II hade aflidit den 13:e i samma månad, och för denna gång var protestanternas sak räddad.

Visserligen sökte Sigismund, hemkommen till Polen, att uppreta Spanien särskildt mot det upproriska fäderneslandet, som afsatt honom, och sände till den ändan en svensk ambassadör, Erik Falk, till konung Filip III, med hvilken också öfverenskommelse träffades att alla svenska fartyg, som råkades i spanska farvatten, skulle uppbringas, utan att detta likväl synes hafva föranledt några förvecklingar.

* * *

Med tretioåriga krigets utbrott skola först de svenska och spanska vapnen korsas, och det är med sådana storheter i krigskonsten som Maradas, Spinola och Cordova som Gustaf Adolf får mäta sig. Monumentet vid Oppenheim bär än i dag vittne om de svenskes seger och Don Silvas dagtingan därstädes 1631.

Vid vestfaliska fredens underhandlingar uppstod nog liflig beröring mellan de båda makernas sändebud, ehuru Spaniens deltagande i fredsslutet endast rörde dess förhållande till Nederlanden.*

Sverige hade genom tretioåriga krigets lyckliga utförande inträdt i stormakternas led, och man eftersträfvade dess vänskap. Redan 1645 skall Spaniens sändebud vid vestfaliska fredskongressen grefve Saavedra hafva framburit till svenska sändebudet Schering Rosenhane ett giftermålsförslag mellan konung Filip IV och drottning Kristina, synbarligen i afsikt att upplösa Sveriges förbund med Frankrike,** dock

* Porträttsamlingen på Gripsholm bevarar ännu konterfej af följande spanska och portugisiska sändebud och generaler från detta och följande tidehvarf: Josephus de Bergaigne, Leg. R. Hisp.; Antonius Brün, Leg. Reg. Hisp.; Penneranda, Leg. Hisp.; Franciscus de Andrada, Regis Portug. Abges.; Ludovici Pareira de Castro, Regis Portug. Legatus; Johan Keurman, Kön. Hisp. und Burgund. Abges.; Spinola, Ambröise, markis de los Balbases.

** Rosenhanes bref till Johan Oxenstjerna, Palmskiöldska samlingarna i Upsala.

utan önskad verkan på grund af religiösa betänkligheter. Och 1647, berättar Chanut, lär konung Johan af Portugal hafva framställt liknande förslag med samma utgång af samma skäl.

Drottning Kristina skrifver år 1651 personligen till konung Filip för att söka bilägga dennes stridigheter med Frankrike.

»Nos Christina etc . . .

Serenissime et Potentissime Princeps, Frater, Consanguinee et Amice charissime, Summum illud quo in pacem ac tranquillitatem ferimur studium, materiam nobis præbet optandi, ut sedato jam, Divini Numinis ope, Germanici bello incendio, etiam inter reliquos amicos nostros, qui bello dstringuntur, præsertim vero Serenissimæ Christianissimæ Galliarum Regem, firma et duratura pax revirescat, satis enim jam Christiani Sanguinis exhaustum. Deinde vicinitas ac quod tam propinquo sanguine jungamini, pacem amicitiamque suadere videtur. Quam ut Vobis precamur; ita si quidquam operæ aut consilii in placandis utrarumque partium animis, interventu mediationis nostræ conferre poterimus; non sumus defuturæ amoris nostro in pacem, denique propensissimo illi affectui studioque, quo tantos Reges nobisque amicos prosequimur. Eam operam ubi per literas Serenissimæ Christianissimæ ac per Cubicularium nostrum, Nob. et Generos: nobis sincere fidelem, Matthiam Palbitzki, qui hæc omnia aliaque huc spectantia, coram uberius exponet, haud displicere edoctæ fuerimus; non intermitteremus ea de re quantocius Christianissimæ Galliarum Regem Compellare, annitemurque ut eundem etiam ad tam exoptatæ pacis cogitationes perducere possimus. Atque hisce finientes, Deum O. M. rogamus, Serenissimæ Christianissimæ omni felicitate cumulet, imprimis vero amabili pacis bono Christianis omnibus tantopere expetito. Dabantur in Regia nostra Stockholmiensi die 31 Januarii anno 1651

CHRISTINA. »

Om också denna skrifvelse icke föranledde önskad resultat, så synes den dock ha återväckt Spaniens uppmärksamhet på Sverige, ty året därpå, 1652, anländer till Stockholm från Spanien den i svenska annalerna så ryktbara Antonio Pimentelli med familj och sällskap af femtio personer. Denne Pimentelli har utan tvifvel varit en framstående diplomatisk förmåga, ty efter ungefär ett års vistelse i Stockholm har han lyckats utrota Kristinas passionerade böjelse för Frankrike och inträngt i hennes ynnest, så att han redan ansågs vara rådgifvare i rikets viktigaste angelägenheter. Man har äfven icke utan orsak tillskrifvit hans inflytande drottningens snart därpå inträffade tronafsägelse och öfvergång till katolska läran. Säkert är att Pimentelli var Kristina tillmötes i Belgien och följde henne till Rom, när hon lemnade fäderneslandet såsom abdikerad.

Som vittnen vid drottningens första inträde i katolska kyrkan i Bryssel nämnas grefve Tuensaldagne, Antonio Pimentelli, grefve Montecuculi och Augustin Navarre du conseil d'Arragon.

Andra källor vilja tillskrifva Kristinas religionsförändring inflytande af en Antonius Macedo, hvilken åtföljde portugisiske ambassadören Pinto-Parera till Stockholm*. Härmed må nu förhålla sig huru som helst, Kristina synes ha varit utan alla grundsatser i politiken

* Enligt andra uppgifter skall han hafva följt Spaniens sändebud i Köpenhamn grefve Rebolledo.

så att efter det hon nyss erkänt det frigjorda Portugal och med detsamma slutit ett fördrag, hon strax därpå skymfligt afskedar portugisiska sändebudet, förklarande att hennes vänskap med Spanien ej tillät henne att erkänna huset Braganza. Följderna af detta okloka steg förekommos dock af Axel Oxenstjerna, som lyckades få saken bilagd under bemedling af franska sändebudet.

Emellertid hade drottning Kristina redan 1638 utfärdat privilegium på spanska salthandeln; hvilken stadga förnyas 1651, under titel: Notification om fri handel uti spanska städer och hamnar.* Af öfriga Sveriges traktater med Spanien och Portugal under 17:de århundradet äro tryckta:

Acte donné par Don Estevan de Gamarra, Ambassadeur d'Espagne, promettant de payer à la Suède le Subside de 480 mille Écus promis à cette Couronne, par la Convention ad interim, signé à Westmunster le 25 Avril 1668. Donné à la Haye le 9 Mai 1669.

Lettres, Déclarations et Certifications touchant la publication de la Paix entre les Couronnes de Suède et d'Espagne, à Nimegue 1679.

Acte par lequel l'Espagne entre dans le traité de Garantie conclu 30 Sept. (10 Oct.) 1681 entre la Couronne de Suède et les États Généraux des Prov. Unies. A la Haye le 2 Mai 1682.

Specialis conventio inter Romanor. Imperatorem, Regem Sueciæ et Regem Hispaniæ, nec non Ordines Generales Uniti Belgii Hagæ Comit. d. 1⁸ Mart. 1683.

* Tryckt i v. Stiernmans samling utaf Kongl. Bref . . . angående Sveriges Rikes Commerce T. II. 202.

Augspurgische Alliantz, vom 20 Jun. (9 Jul.) 1686.

Fœdus commerciorum inter Christinam, Reginam Sueciæ et Johannem IV Lusitanæ Regem. Act. Holmiæ d. 5 Novemb. 1642.

Dessa spanskt-portugisiska förbindelser hafva lemnat några minnen efter sig i litteraturen, af hvilka kunna anföras:

Elogium Christiane Heroinæ Optimæ, Reginæ maximæ Sueciæ etc. Fol. Under skriften står: dicebat Lusitanus Macedo; men under de i slutet förekommande Epigrammata: componebat Anonymus Lusitanus, hvarmed skulle menas D. J. Gomez de Serpa.

Panegyrius Christiane Reginæ sacræ, optimæ, maximæ, dictus a Macedo Lusitano, Chronographo Regio. In Quarto.

Christinæ coronatæ Reginæ . . . Anagrammata quatuor. Stockholm 2. die Mens. Novembris 1650 in fol.

Författaren var Joam Gomez de Serpa, legationssekreterare hos portugisiska ambassadören i Stockholm, och död i Lissabon 1665. I arbetet förekomma portugisiska och spanska poesier.

Literæ R. P. Mannerscheid Confessionarii Legati Hispaniæ, Dom. Pimentelli, Christianæ Sueciæ Reginæ characterem et vitam complectentes. Holmiæ, d. 10 Oct. 1653.

Parabien a la Iglesia Catholica Romana, en la Conversion de Christina Alexandra, Reyna de Svecia; por el Doctor Don Franc. de la Carrera y Santos. Roma 1656.

Författarens namn skall vara: Balthazar Campuzano

Franc. a S. Augustino Macedo: Christina Pallas togata, Alexandri VII auspiciis triumphatrix. Roma 1656.

Epilogo del Viaje, que hijo, desde Brusellas à Roma la Reyna Christina, por D. Roman Montero de Spinosa, Sargente Mayor de Cavalleria. Roma 1656.

Infermità, Morte e Funerale della Real Maestà di Christina Alessandra, Regina di Svezia. Roma 1689.

Under namn af La protestacion de la Fé har Calderon de la Barca* författat en Auto som uppfördes i Madrid 1655 eller 1656, i anledning af drottning Kristinas trosförändring och i hvilket stycke den svenska exdrottningen förekommer.

Äfven må anföras att samma drottning till Pimentellis ära instiftade en orden, uppkallad efter gunstlingens födelseort Amarante. Stiftelsedagen var den 6 januari 1653, med sedan orden därefter föll i glömska upplifvades densamma den 24 juli 1760 och finnes till än i dag, ehuru numera såsom enskildt sällskap.

I svenska statens konstmuseum förvaras ett minne från samma period och af högt värde, nämligen ett porträtt från Velasquez hand af

* Bearbetningar af Calderon gåfvos icke på Svenska teatern före 1789. Och först i våra dagar ha öfversättningar från originalet utförts af professor Theodor Hagberg i Upsala, sedan spanska språket därstädes blifvit läroämne. Äfven hafva, till bruk vid undervisningen strödda pjeser af Calderon blifvit tryckta på spanska språket, alla i Upsala, såsom:

El' magico Prodigioso, 1867; La Devocion de la Cruz, 1868; El Escondido y La Tapada, 1868; La vida es Sueño, 1869; El gran Teatro del Mundo, 1870; El Principe constante, 1871; La Hija del airo 1872.

I sammanhang härmed kan nämnas att Cervantes' Don Quixote är öfversatt från spanska originalet till svenskan af J. M. Stjernstolpe 1818, 1819; af A. Hellsten 1857 samt af E. Lidforss 1889.

Filip IV, skänkt till drottning Kristina af ofvan nämnde Pimentelli.*

Med dessa nyknutna förbindelser mellan Spanien och Sverige synas de svenska lärde hafva fått blickarne riktade på det stora kulturlandet å andra sidan Pyreneerna, och under trycket af sympatiens och de politiska intressenas makt uppletas under denna tid alla de skrifter, hvilka kunna ådagalägga en äldre frändskap mellan vestgoterna i Spanien och de gotiska stammar, som bosatt sig i Norden. Uppslaget till denna forskning gifves af spanske ministern vid vestfaliska fredskongressen grefve Saavedra, hvilken i och för verkställandet af sin plan att genom giftermål förena svenska regentinnan och konung Filip af Spanien, författade *Corona Gothica, Castellana y Austriaca, politicamente illustrada, Parte primera, dedicada al Principe de las Españas*, por Don Diego Saavedra Faxardo. Amsterdam** 1646.

Endast första delen utkom, men öfversattes af G. Sparvenfeld till svenska och förvaras i manuskript i Upsala-biblioteket. (Endast några ark trycktes.)

Denne lärde Sparvenfeld reste nämligen för svenska regeringens räkning rundt omkring Europa

* Eljes eger Stockholmssamlingen följande spanska målningar i olja: *Cano, Alonzo*: San Jacobo de Compostella. — *Castillo, José*: Heliga familjen. — *Murillo, Bartolomé Estéban*: Tiggargosse. — *Ribera, Jusepe*: S:t Hieronymus; Brösbild af en man; Nature morte (2:ne); En af de med Kristus korsfäste rövvarne.

** Icke Münster som titeln angifver. Den Madridska upplagan är densamma med nytryckt titel.

för att söka gotiska minnesmärken och hemförde från Madrid, som han besökte år 1690, en mängd spanska böcker och handskrifter, ibland hvilka senare märkas:

Roderici Toletani Historia Gothorum Regum in Hispania. Handskrift i Kongl. Biblioteket, Stockholm.

Fuéro juzgo Godo.

De vestgotiske konungarnes i Spanien lagsamling under 600-talet, öfversatt från latin till spanska på 1200-talet (hvilken öfversättning utgafs i Madrid 1815).

Spansk handskrift på silkespapper från 1300-talet med färglagda teckningar.

Tvenne förteckningar på Sparvenfelds donationer finnas tryckta under titlarne:

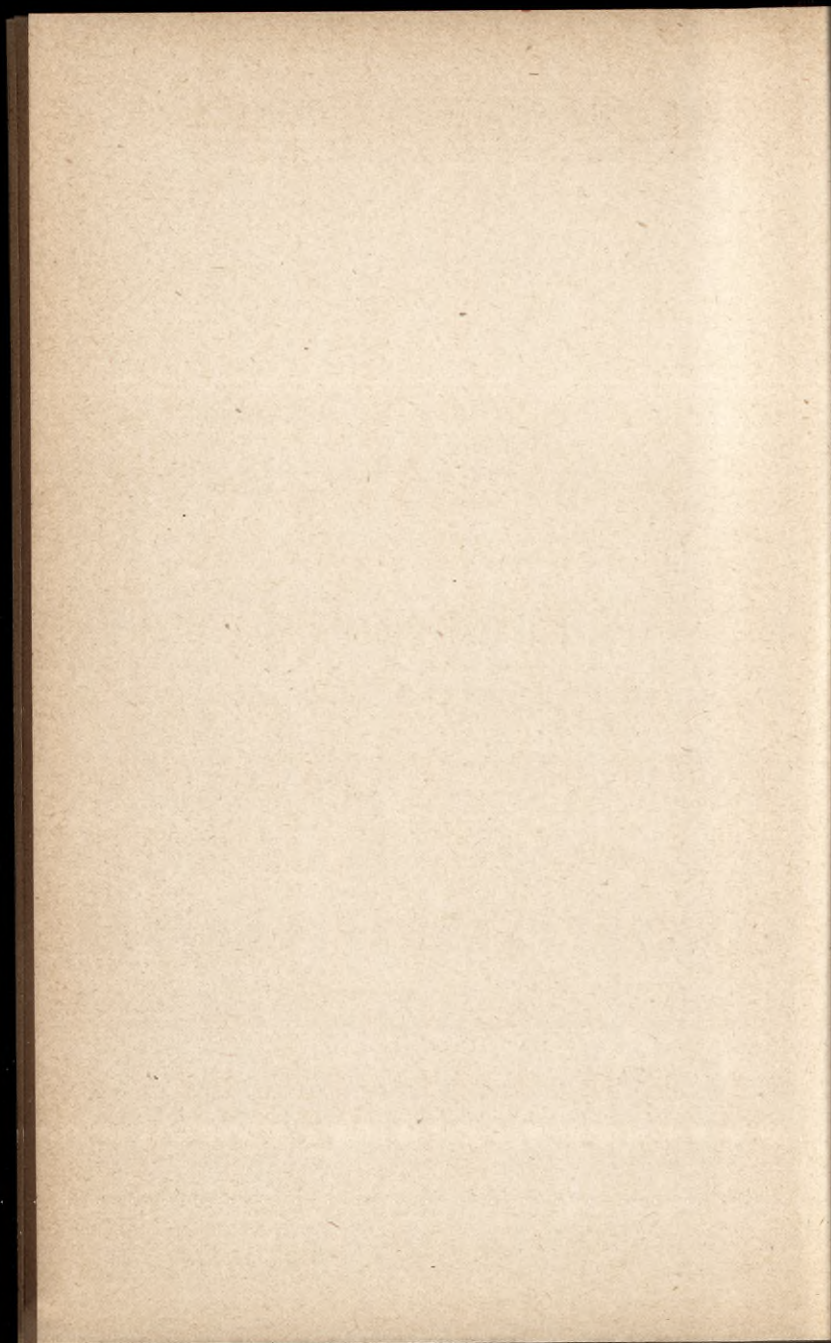
Ecloga, sive Catalogus librorum tum manuscriptorum, tum impressorum Hispanici præsertim idiomaticis, quibus Regiam Bibliothecam Stockholmensem adauxit vir illustris Joh. Gabr. Sparvenfeldt. Stockholm 1706.

Catalogus centuriæ librorum rarissimorum manuscriptorum et partim impressorum . . . qua a. 1705. Bibliothecam publicam Academ. Upsaliens. auxit . . . Joh. Gabr. Sparvenfeldius. Upsala 1706.

Spanska språket började äfven nu odlas i Sverige, och år 1682 öfversatte en *Vibernus* en bok om hoflefnaden (handskriften förvaras i Linköpings bibliotek). Och Sparvenfeld öfversatte, utom Saavedra, äfven Jacinti Dygdereglor för den unga Lælio, Stockholm 1696.

* Vid besöket i Madrid träffade Sparvenfeld bland andra R. P. Couplet af hvilken han erhöll flera orientaliska rariteter som nu bevaras Upsala.

✻
ESTETISKT.
✻

Utveckling.

början af detta århundrade lefde en svensk författare, som är känd under namnet Karl Gustaf af Leopold. Han hade i sin ungdom begått det felet, att han älskat Gustaf III, hvilken *delvis* var en upplyst despot, som med tredje ståndets tillhjälp gjorde en revolution hvarigenom feodal-adels makt krossades och borgarståndet kom upp, hvarpå följde: tortyrens afskaffande; tryckfrihetens stadgande; allmänna helsovårdens förbättrande: spannmålshandelns frigifvande; diskontverkets inrättande; initiativ till strafflagens mildrande, samt myntrealisationen. Men Leopold var ett barn af adertonde århundradet, och vid 1809 års revolution var han med och bistod med råd och dåd samt lyckades såsom komitéledamot genomdrifva den nya tryckfrihetsförordningen, som var mycket frisinnad. Han var sålunda icke någon reaktionär eller konservativ man.

Som skald hade han Voltaires lätta, lefnadslustiga sinnelag, predikande lifsglädjen i luftiga, eleganta vers, och mot vidskepelse och dunkel af alla slag var han naturligtvis afgjord fiende.

Som dramatisk författare följde han det franska dramat, hvilket, med försmående af melodramatiska effekter, sökte hålla intresset vid det psykologiska förloppet, försummade maskineriet och rekvisitan för att göra analyser på själslifvet — alltså vår egen Zolas nyaste dramatiska program — hvilket redan länge föresväfvat Ibsen. Som filosof var han skeptiker, anslutande sig till Locke och Condillac och var sålunda en realist af rätta halten.

Som estetiker ansåg han att konst var form, hvilket den äfven med mycket sannolikhet också är, och därför fann han sig befogad uppträda mot Thorild, hvilken blandade ihop konst, filosofi, politik och anarkism samt skref vers på prosa utan att såsom Heine eller äldre förelöpare i gamla testamentet och grekiska tragediën behålla rytm och musikaliskt väljud.

Enligt naturens hittills okufvade lag, blef mannen till åren, och en ny tid bröt in, den så kallade restaurationen eller återställandet af allt det »gamla, sekelbepröfvade, häfdvunna, ärevärdiga».

Nu kunde inte Leopold följa med längre; han kunde inte gå baklänges till kristendom, mysticism, konservatism, patriotism, och därför blef han förklarad gammal — och konservativ.

De unga, som ville fram, hade, som alltid, makten att göra »det liberala programmet», och nu kom den »nya skolan» med det nya programmet. Chefen hette Per Daniel Amadeus Atterbom och var femton år till börja med, men blef verkligen tjugo innan han angrep den gamle Voltairianen.

Han började sin poetiska verksamhet med ett slags rappakalia, som för att differentiera sig emot Leopolds sköna klarhet och förnuftighet, sökte närma sig det obegripliga och det himmelsblå. Därpå smugglades katolicism in i det liberala programmet, som äfven omfattade patriotism, gentemot Leopolds franska smak, politisk konservatism, gentemot 1809 års frisinthet; och de unga herrarne lofsjöngo reaktionen och Karl Johan, gentemot revolutionen. I sex år fick världen se det ovanliga skådespelet hurusom den äldste, klokaste, kunnigaste fick sitta under okunniga, ofullgångna gossars ferla, gossar, som alla gingo på orätta vägar, emedan de låtit lura sig af en bakström, som var reaktionär, men hade konjunktur. Den nya skolan växte till ett parti, som ansåg sig mycket frisinnadt. Den vann den okunniga publiken genom att skrifva af och om så kallade folkvisor, hvilka ansågos vara mycket nationela, ehuru de nästan alla kommit en gång på sin tid från utlandet. De återinförde trubadurernas kvinnodyrkan och katolicismens madonnakult; de rörde sig med rökelse och kormässor, ehuru de voro protestanter; chefen själf

skref ett par tjocka band om andeskådaren Svedenborg, införde samtidigt Bellmanskulten, skref ospelbara skådespel i Tiecks charlatandjupsinne; imiterade, oaktadt sin patriotism, tysk nyromantik, spansk lyrik och engelsk riddarroman.

Det var ett mycket rikt program, och som det är omöjligt utleta någon mening eller något sammanhang i detsamma, synes det endast haft till syfte att vara olikt Leopolds. Eget är att Leopold, den konservative med de liberala idealen, var nog liberal att på de sex första åren aldrig vilja påtvinga de unga sitt program. Han lät ungdomen roa sig och skriva hur den behagade, men de unga liberala med de konservativa idealen uppträdde genast despotiskt mot den gamle, viljande genom sin kritik påtruga honom ett nytt skrifsätt.

När han slutligen svarade på angreppen, var ungdomens sak redan helig oaktadt all sin dumhet, och Leopold var faktiskt »en reaktionär, som glömt att han också en gång varit ung».

Atterbom blef sedan intagen i literaturhistorien såsom en banbrytare; och i våra begrepp om den nya skolan ingick naturligtvis sedan föreställningarna om något rysligt liberalt efter som skolan kallades den nya. Leopolds namn däremot lärde vi oss spotta på efter som han var den gamla skolans man. Jag har också gifvit honom några slängar förr i tiden, men nu, sedan jag själf blifvit gammal (och konservativ) har jag

börjat fatta en viss sympati för mannen, likasom jag nu föredrar Voltaire för Schelling och Musset för Jean Paul. Likasom jag nu älskar Venus mer än Minerva, den starke Zeus mer än den svaghetsdyrkande Kristus, så är mig Leopold kärare än Atterbom. Äfven därför att mina ideal sammanfalla med Leopolds.

* * *

Vid Upsala universitet sjunges än i dag följande berömda kör, af den nya skolans hufvudman författad:

Och Valkyrian höjer fanan
 På de fält, där hon fordom var skyddande gäst;
 Hennes öga lyser banan,
 Där hon tumlar bland Sviar sin blodiga häst.
 I spetsen ljungar Thor,
 Med hammarn ljus och stor,
 Och Karl Johan, så kallas den dundrande gud;
 När han svingar jätte-tvingarn,
 Tändes stjärnan af Norden vid tordönets ljud.

Och Valkyrian inför slakten
 Löser hjälmen af kinden, på vimlande hed;
 I den ljusblå jungfrudräkten
 Sätter Sköldmön på domarehällen sig ned.
 Hon där omarmar Thor;
 Han hennes eder tror,
 Ej han rädes för gudarnes afton och fall;
 Vid hans hjärta hvilar tärnan
 Deras brudliga fackla är norrskenets svall.

Detta pekoral var en frukt af 1815 års liberala ungdomsprogram.

Är det icke en farlig villa att i våra dagar af utvecklingsmani anse allt som i tiden följer efter vara en utvecklad (\Rightarrow högre) form; och skulle vi icke vara försiktigare vid redigeringen af våra liberala program, så att vi sedan sluppo stå som Atter- och dumbomar inför eftervärlden.

Om vi verkligen älska sanningen för den rena njutning, som ligger i själfva upptäcktsarbetets möda, så skulle vi ej sky, att, om så behöfdes, litet oftare desavouera oss, korrigerera oss — med ett ord ändra åsikter; och vi skulle ej som hekatomb-oxen darra hvar gång en sanning föddes, äfven om den vore obehaglig för vår stolthet.

Utveckling är icke alltid lika med framåtskridande till mensklighetens lycka, och allt som skrider framåt i tiden är icke framåtskridande i den förra meningen. I reaktions- och dekadens-tider kan det vara mycket svårt att afgöra, hvilka hjul i lokomotivet som gå framåt och hvilka som gå baklänges. Men för att motverka de starka bromsningarna måste man ofta elda hårdare än pannorna tåla och kanske skjuta starkare fart än eljes behöfdes. Därvid händer lätt att man ej kan stanna vid den åsyftade stationen, och stannar man midt på banan blir man öfverkörd.

1887.

Om realism.

Några synpunkter.

I id alla tillfällen af strid, då lidelserna göra de mest klarsynte blinda, skall man till sin förundran se huru urgamla saker, som kämpats ut och vunnit berättigande, ånyo framdragas såsom nya och därför af motståndarne stämplas såsom onödiga nyheter eller osunda riktningar.

* * *

Man påstår att för närvarande en strid skall pågå inom svenska literaturen. Vi tro icke, att det kan kallas strid, om den ena parten, begagnande sig af det öfvertag som skänkes af en tillfällig social ställning, beherskandet af ett periodiskt organ, oupphörligt slår sin inbillade motståndare i hufvudet utan att denne kan eller visar någon lust att slå igen.

Emellertid måste enligt mångas önskan här försiggå en strid, ty det var så länge sedan man hade någon sådan och det vore icke intressant eljest; och denna skenfäktning skall hafva till motsatta mål de gamla ämnena realism och idealism.

Om nu det finge vara enkelt som är enkelt, så skulle frågan endast gälla en estetisk formfråga, alltså en obetydlighet för så vidt smak och smak är så olika. Men vid tillfällen som dessa skola småsaker antaga dimensioner.

* * *

I alla andra livvets tvister brukar den anklagade få höras innan han dömes; inom konstens stora allmänning brukas icke sådant, utan där fordrar konvensansen att den anklagade dömes ohörd.

Författaren, som länge ansett vara sin plikt att bryta en mängd konvensanser, tar sig härmed friheten att äfven bryta denna.

* * *

Realism kallas den riktning inom alla konstområden, då framställaren söker att göra det åsyftade intrycket, det vill säga gifva illusion, genom att utföra de viktigaste af den mångfald detaljer hvaraf bilden är sammansatt.

Ett föregående tidehvarfs författare kunde göra intryck genom allmänna antydningar, där-

för att det släkte, som lyssnade till dem, fått en uppfostran af sinnena, som gjorde dessa mottagliga för sådant. Det nya släktet, som uppfödts vid de »exakta vetenskaperna», naturvetenskaper, matematik, erfar intet intryck af de gamles allmänna antydning; detta är icke något fel hos de unga, utan en egenskap.

* * *

Författaren till dessa synpunkter kan, då han läser i ett gammaldags poem om en ros och en fjäril, icke se dessa abstrakta släktbegrepp: hans öga vändas innan det får välja ut arten.

Denna bild kan således icke heller klargöra symbolen, det inre, andliga, »det obeständiga i kärleken», ty där sensationen är otydlig blir tanken slapp.

När nu de ungas hjärnor blifvit genom träning annorlunda beskaffade än de gamles, så skall ett olösligt missförstånd uppstå.

All strid är således lönlös och upplöser sig också i ett ensidigt, men enligt sakens natur fruktlöst angrepp, som endast sliter klingan, hvilken förut är gnagen af rost:

* * *

Att arbeta efter modell har i alla tider och inom alla konstgrenar varit ansedt som något mycket berömligt, därför att det varit gagneligt

för det åsyftade ändamålet, nämligen att på konstens väg verka som natur.

I våra dagars literatur är detta icke tillåtet, emedan vådan ligger nära till hands, i synnerhet i små samhällen: modellen blir igenkänd och författarens figurer, som voro afsedda att vara typer, blifva personer, hvilka gifva ett nytt obehagligt och alls icke åsyftadt intresse åt hans verk.

* * *

Fantasien som man ansett skapa, det vill säga göra af intet, är endast den arrangerande gåfvan, som ordnar minnets större eller mindre rikedomar af intryck och erfarenheter och ställer dem hvar på sin plats, där de kunna med ljus i händerna lysa tanken dess väg.

* * *

Världens största författare hafva varit realister. Dante är i sin berömda Divina Comoedia något mer än realist, ty han ommaskerar icke sina figurer och gör dem till typer; i femtonde sången af Inferno, där han låter sin för öfrigt aktade lärare Brunetto Latini namngifven uppträda bland dem som straffas för sådana onaturliga laster, hvilka vi ej få nämna, där är författaren pamphlettist.

Då William Shakspeare som tjufskytt råkat ut för rättvisan och sedan låter målseganden Sir

Thomas Lucy uppträda karrikerad i en pjäs, förringar detta alldeles icke *hans* ära; då Molière af en abbé Roquette gör en odödlig Tartuffe, visar detta blott nyttan af att arbeta efter modell. Goethe anses icke ha förstört sin Faust därför att han gycklar med sina kända samtida Campe, Hennings, Nicolai, i det bekanta mellan-spelet Valpurgisnattsdrömmen.

* * *

August Blanchés berättelser, de mest lästa och mest lefvande af svenska novellliteraturen, äro egentligen minnen. Det fåtal som känna igen modellerna, förskaffa sig därmed ett extra nöje och kunna skryta med sin indiskretion att de vilja gifva allmänheten kännedom om kulissernas utseende på baksidan. Men författarens bilder skola lefva, därför att de en gång varit lefvande.

* * *

Gluntarne ega lifvets gåfva och hafva icke förlorat sin ungdom på ett halft sekel snart, därför att de ega verklighetens fasta grund under sig. Men mången stötte sig vid deras framkomst i världen på deras intima meddelanden, hvilka också gå sanningen bra nära och icke alltid äro smekningar.

* * *

Man har beskyllt de nya realisterna att de hafva förlorat idealen. Detta är blott skenbart, för så vidt idealen äro det högsta, det utom och öfver det jordiska stående.

Vi unge uppföddes af föräldrar från ett tidehvarf, som aktade tro och heder. Sedan leddes vi ut i ett nytt tidehvarf, som dyrkade framgången till hvad pris som helst. Vi upplefde förfalskningarnas nya tid och lefva midt i den epok, som fått sitt namn från Amerika, humbugens.

Då förlorade vi tron på förtjenstens framgång; dygden var ingen merit, hedern var mindre än praktiskhet, äran var vacker men löjlig! Våra herrar idealister hafva bedragit oss, därför öfvergåfvo vi dem!

Vi hafva förlorat tron på serafimerorden — det är sant, men vi tro ännu på Gud!

* * *

Man har beskyllt realisterna att de företrädesvis söka det fula.

Det är sant att vi, som äro uppfödda vid fransk komedi på vår hofteater, hafva fått den föreställningen, att menniskor icke kunna presenteras utan att de ega tjugotusen francs i räntor och att fattigdomen är detsamma som att sakna räntor; vi hafva förlorat tron på dessa samhällets ideal med urringade stärkskjortor och sex alnars släp; de hafva lärt oss att vämjäs vid det

slags skönhet, som eger sin tillvaro på andras bekostnad.

Det är dessa andra i dåliga kläder som vi våga älska, delvis beklaga, stundom beundra, äfven med en mycket fruktad risk, den att icke räknas som bättre personer.

* * *

Man har beskyllt våra realister att vara något ändå värre: naturalister.

Det är en hederstitel för oss! Vi älska naturen, vi vända oss med vämjelse från de nya samhällsförhållandena, från polisstaten, från militärstaten, som säger sig värna nationen, men endast skyddar de styrande; därför att vi hata det förkonstlade, det tillskrufvade, älska vi att nämna hvar sak vid dess namn, och vi tro att samhällena skola störta samman om icke den första öfverenskommelsen, på hvilken samhällena hvila, ärligheten, blir återsteld.

* * *

Man har också en annan beskyllning, som blifvit själfva gammelpartiets amulett, hvarmed hela saken affärdas såsom med ett hokus-pokus, det är beskyllningen om realisternas kärlek till smuts? Världens tvenne största smutsförfattare, för detta körsvennen och för detta bodgossen, sedermera William Shakspeare och Charles Dickens,

två af människosläktets största välgörare, skola väl stå bi sådana beskyllningar.

Vi obetydligheter, vi svara helt kort: Hvi ären I då smutsiga, herrar vår-tids-idealere? Ty vi realister hålla oss ännu till den gamla tron, att litteraturens liksom teaterns ändamål »från början varit och ännu är att hålla fram liksom en spegel för naturen, att visa dygden dess egna anletsdrag, lasten dess egen afbild och det nu lefvande släktet, som är samtidens kropp, ett troget aftryck af dess gestalt».

* * *

Våra idealister älska gärna den »glada smutsen» och somna vid Paul de Kock, som de anse oskyldig. Om man är hofsekreterare och nedlåter sig att hemta sina figurer från rännstenens rand, icke för att som medmänniskor taga dem vid handen, utan för att gyckla med dem och roa sig med deras elände, då är smutsen glad och berättigad. Den kallas då humor.

* * *

När Juvenalis på allvar skildrar romerska kejsartidens ruttonhet, då är han en stor satiriker.

»När omanlig eunuck sig gifter — och Mævia faller turkiska galtar och bar om barmen svänger sitt jaktspjut, när med patriciers hop i förmögenhet täflar en enda, under hvars knif mitt skägg med rasslande föll, då jag ung var,

när utaf Nilens pack ett stycke, en träl från Kanobos, en Krispinos, med skuldran för varm i den tyriska manteln, luftar sitt sommarguld för att svalka de svettiga fingrar samt ej förmår att bära en tyngd af större juveler — då är det svårt att ej skrifva satirer! — — —»

Men när i våra dagar en författare skildrar, med det mest otvetydiga hat mot uselheten, andra franska kejsardörets humbug och rутtenhet — då är det svårt att skrifva satirer.

Blir skildringen drypande af smuts — icke är det författarens skuld.

* * *

Det finnes också ett annat slags smuts, som gouteras af goda idealister: det är den förnäma smutsen. Det är den som på klingande vers hånar motgången, lofsjunger våldet, prisar ofördragsamheten. Det är den sorten, som prisbelönar och prisbelönas.

* * *

Man har äfven förebrått realisterna att de med förkärlek behandla en enligt idealisternas mening betydelselös fråga, nämligen förhållandet mellan könen.

Frågan behandlas, det är sant, med förkärlek af dem, som inse att nämnda förhållande utgör en af de viktigaste faktorerna i menskliga lifvet,

och emedan detta förhållande just i våra dagar håller på att utredas och de båda parternas ställning klargöras. Men realisterna gå till botten med saken, taga den allvarligt och finna frågan för hög att kunna falla under skämtet!

* * *

Några omständigheter som icke idealisterna tagit i betraktande äro: man träffar aldrig realister strängande sina lyror — ty de hafva också lyror — vid kungliga tafflar; man hör dem aldrig, när det är frågan om att täfla om en briljanterad snusdosa eller en medalj; man träffar aldrig deras namn, såsom man träffar idealisternas, bland deras som göra affärer i falsk patriotism.

* * *

De hafva sålunda sina idéer för sig, och äro dessa icke så vinstgifvande, så kunna de väl ändå få räknas som idéer, då de kunna besjälade människor att skrifva och handla mot sina egna jordiska fördelar och för andras.

* * *

Till slut: ett råd från en ryktbar realist till våra unga och gamla idelister, ett råd, som aldrig blir gammalt, om det ock numera ej är nytt!

»Prosa är

Dock menskolifvets grundval och dess kärna,
 En formation utaf granit, den äldsta,
 Den refbensbyggnad, hvarkring jorden satt sig,
 Som sammanhåller hennes dolda djup
 Och bär, på bergfast rustning, opp de yngre,
 De lösare jordhvarfven, och bland dem
 Förnämligast de grönskande, de rika,
 Där dikten anlagt sina blomrabatter,
 Och näktergalar slå i lundens kronor,
 Och ros och lilja dofta vid dess fot. —
 Jag älskar prosan, lifvets verklighet,
 Urformationen utaf tingens väsen,
 Och ofta lägger jag med flit i dikten
 En bit granitberg för att hålla samman
 Den lösa grund, som rimmen spela på.
 Ty prosa är likväl förstånd och klarhet,
 Som ordna allt och sammanhålla världen,
 Den yttre som den inre, i sin ban.
 Hon sväfvar ej i luften, utan står
 Med senfull fot på säker jord och blickar
 Väl utan längtan, men ej utan hopp,
 Med järngrå ögon till sin himmel opp!»

* *
 * *

Rådet är gifvet, behöfva vi säga det, af en ledamot af Svenska Akademien*, den tiden, då realismen, den förhatade, den afundade, kämpade sig till ett berättigande, som den borde ega obestridt, emedan den eger det — af naturen.

* Tegnér.

Björnstjerne Björnson.

Då jag en afton förra hösten kom hem till min bostad i Paris, blef jag varse, att en jätte slagit sig ned i min länstol. Han helsade och sade sitt namn; det var Björnstjerne Björnson. Man kan lätt tänka sig min rörelse; jag befann mig inför den skald, hvars namn sedan tjugufem år är en lösen för hela det unga Skandinavien och hvars böcker slukas som Victor Hugos i Frankrike. För mig föreföll det som en vision; jag trodde mig se en förhistorisk kämpe, huggen ur klippan, i mer än naturlig storlek. Hufvudet af sten, håret uppstruket som busken på en hjälm, tjocka ögonbryn, ansiktet styckadt i stora rutor af kött, lefvande på samma sätt som bildhuggarens fuktiga lera, där man ännu ser ränderna efter poleringen, axlar så att de kunna bära en kanon, bröst och bål därefter, armar byggda att hålla upp en attika öfver portalen till ett tempel, eller, att för att vara mera »mo-

dernist», ett parlamentshus, med ett ord en atlant i stadsdräkt och med guldglasögon.

Sedan vi vexlat de förberedande artigheterna, började han gifva mig råd.

— Man får icke, sade han, försumma formen i poesin, om man vill göra sitt mästerverk, och man får icke stanna vid ett vårdslöst utkast.

I min egenskap af blifvande utilist svarade jag honom, att jag icke längre trodde på konstskapelser, hvilka icke kommit till för att vara nyttiga, och att jag höll på att förbereda mig till att bryta med poesin, denna gamla synderska, för att inordna mig bland tidningsskrifvarne; de åtminstone hade rätt att säga nakna sanningen.

Han sköt upp sina glasögon och slungade mot mig blickar, som om han hade mordiska afsikter mot mig. — Jag känner er icke, svarade han, min käre Strindberg (han utelemnade *herr*), och jag vet icke, om ni kanske *ljuger*. Är det verkligen er tanke ni uttrycker eller är det bara ett sätt att tala?

»Ni *ljuger*», det var ett hårdt ord, men det hade en uppriktighet, som gjorde meddelsam.

— Bara af att se er, min herre, svarade jag, känner man sig förpliktad att säga hvad man tänker; och jag biktade för honom vid detta första sammanträffande; jag anförtrodde honom alla mina tvifvel, alla mina tankar de senaste fyra, fem månaderna.

— Hvad tjenar det till att skriva romaner, sade jag till honom, när vi ha domstolsreferaten

i tidningarna? Den moderne romanförfattaren är en trollkarl, som gör sina konster med »menschliga dokument». Men dagen efter sedan boken kommit ut, äro tidningsskrifvarne färdiga att afslöja hans minsta konstgrepp, och publiken förförorar illusionerna och säger: »Ah, var det ingenting annat?» I stället för att vara en taskspelare är romanförfattaren då ingenting annat än en bedragare, och en vacker dag har han icke längre makt att trolla fram kaniner ur sin hatt inför en publik, som vet, att han tar fram dem ur sin ärm. Tidningen, det är den afsatta litteraturens återuppståndelse. Vi ha gett afsked åt det sköna, som en förfalskning, välan, låt oss återgå till det samma, men i hela dess nakenhet, utan omskrifningar och utan fraser. Hvad angår oss, som kalla oss sanningens förkunnare, litet ära som poeter, som romanförfattare, dramaturger? Tidningen, det är buntmakaren, hos hvilken vi alla träffas, både vargar och räfvar, där vi få se, att vi alla ha samma slags skinn, fast icke samma färg.

— Edra åsikter gå för långt, käre Strindberg, invände han, men ni är allt på rätt spår. Den skriftställare, som vill vara utilist, finner sig vara försatt i nödvändigheten att dela sig. Skalden plus tidningsskrifvaren, det är framtidens författare.

Det är också nutidens, ty den norske skalden har uppfyllt denna dubbla mission. Född 1832, debuterade Björnson på den poetiska ba-

nan med en upptäckt: bonden, egaren till jorden, urinvånaren, som stannat i det samhällstillstånd, som är naturen närmast, han, som ger städerna deras invånare och ger nytt blod åt det anemiska, öfverförfinade samhället, när en blodöfverföring är nödvändig. Detta var hans Amerika och upptäckten hade oberäkneliga följder. Den skandinaviske bonden, uppväckt af den obligatoriska folkundervisningen, af en hederlig och frisinnad press och af litteraturen, som gjorts i sann mening populär af Björnstjerne Björnson, är vorden till en politisk makt. Man kan nu om honom säga hvad Elisée Reclus säger om den franske bonden*:

»Man har utan paradoxmakeri kunnat försvara det påståendet, att bonden för närvarande är Frankrikes herre. Detta är sant till en viss grad, åtminstone hvad beträffar de landbrukare, hvilka besitta medelstora egendomar. Sedan adeln till stor del måste sälja sin jord till dem, hvilka fordom voro dess daglönare, hafva bönderna blifvit de som ha i sin hand de materiella villkoren för lifvet; de ha bröd och vin, de bestämma städernas öde och kunna frambringa öfverflöd eller nöd där . . . I politiken visar sig bondens inflytande på mindre i ögonen fallande sätt och mindre hastigt, men det är icke mindre verkligt. Bonden är visserligen icke den som gör revolutionerna, men han kväfver

* E. Reclus, Géographie — France, sid. 853.

dem ofta; han tar ingen del i stadsbefolkningarnas plötsliga rörelser, men han minskar dem genom tröghetskraften; det har man för visso sett vid alla viktiga tillfällen i Frankrikes nyare historia.»

Alldeles på samma sätt förhåller det sig med den skandinaviske bonden; han gör ingen revolution, men han röstar, och det gör han på allvar; han bildar icke något politiskt parti utan en naturlig grupp. I ett land, som har en million nio hundra tusen invånare, af hvilka en million sex hundra tusen äro landtbor, kan man knappt tala om majoritetsförtryck. Detta flertal består i allmänhet af upplysta medborgare och goda fosterlandsvänner, hvilka alla hålla på sin rätt utan att missbruka den.

Mot denna bakgrund af ett oberoende folk med en nästan republikansk styrelseform, tack vare folkets rätt att mot det kungliga vetot sätta det parlamentariska vetot, reser sig den väldige gestalten af skalden-frihetskämpen Björnstjerne Björnson, den norske Victor Hugo, för att låta honom behålla den hederstitel, som parisertidningarna gånge honom, då hans berättelse »Fiskerjenten» kom ut på franska.

Det var med berättelser han debuterade; hans folk var hans hjärta. Behandlade af hans mäktiga talang, blefvo bondlurkarne kött af vårt kött. Dessa skrifter gingo oss rakt till hjärtat och rörde oss på ett vida mera oemotståndligt sätt än de så kallade nationella noveller, hvilka satts i hop vid Auerbachs skrifbord.

Född och fostrad midt bland dessa bönder i nordens Schweiz, för hvilka hans far var präst, nöjer sig Björnson med att teckna hvad han har sett och upplefvat; rent instinktmässigt närmade han sig den moderna smakriktningen och blef impressionismens målare, utan att någonsin ha hört det namnet nämnas och de teorierna utvecklas.

Verkan af hans »fortællinger», förstlingarne af hans geni, var kolossal; och det mest egendomliga var, att hela det öfverförfinade samhället, »schöngeisterna» så väl som litteratörerna, tidningsmännen och de romantiska poeterna blefvo hänförda af dessa naiva naturtoner. Björnson fick genast ofantligt anseende. »Hos honom finnas i synnerhet två egenskaper, som genast falla i ögonen,» skref *Le Temps*' stränge kritiker, »nämligen en hjärtats och intryckets friskhet, hvaraf minnet gått förloradt i vår civilisation, som nu beherskas af stadsvanorna, och en känsla för naturen mera djup än vår ras någonsin erfarit.»

Fortællinger följde den ena på den andra, och författaren, som är begåfvad med en ovanlig talang i det muntliga föredraget, trädde snart fram som *uppläsare* af sina noveller. Han reser genom Skandinaviens alla stora städer och helsas öfverallt som triumfator. Naturen hade rikligen utrustat honom med alla de företräden, som en medelmåttig person aldrig skulle lyckas att förvärfva genom en hel lefnad af arbete och möda. Född med segerhufva, som folktron vill,

att alla dess hjältar skola vara, stark och välväxt, med majestätisk kroppsbyggnad, i besittning af en böjlig, men kraftig stämma, visste han att sätta i spänning och rörelse ett helt tjusadt auditorium, att komma åhörarne att skratta eller gråta. Då föreläsningssalarne bli honom allt för trånga, varder han dramaturg; hans dramer, hvilkas framgång ännu efter tjugu år är den samma, intaga Sveriges kungliga scen. Han kallar till lif en förgången tids hjältar, icke i egenskap af hjältar utan af människor, och når den sceniska höjdpunkten med »Maria Stuart af Skotland».

Ända hittills segrar Björnson utan strid.

Emellertid började den magnetiska sömn, i hvilken det »estetiska» Skandinavien slumrat in, att lida mot sitt slut. Nya vindar blåsa upp, tordönet 1870—71 lät höra sig ända bort till de norska alperna; de nya sätt att uppfatta vår värld på, hvilka i Frankrike hyllats af Taine och i England af Darwin, Mill och Spencer, kunde icke undgå att väcka de nordiska andar, hvilka alltid med uppmärksamhet följa kontinentens stora intellektuella rörelser.

Det var tyst ett ögonblick i våra lugna länder. Björnson teg. Man gick och väntade på en katastrof; men hvarifrån den skulle komma visste ingen.

Luften blef allt mer och mer kväfvande; man kunde då och då urskilja några ovissa signaler från förposter, men man förstod ingenting; nyckeln till gåtan saknades.

Vid den tiden rustade man sig i Stockholm, de förenade rikenas stridsfält, att inviga

en ny teater vid sidan af den kungliga. Ingen tviflade då på, att det företaget skulle ha följder.

Öfverraskningen var också fullkomlig, då tidningarna ett par veckor före invigningen gåfvo tillkänna, att på den nya teatern skulle i närmaste framtiden spelas två nya komedier af Björnstjerne Björnson. Under denna notis dolles tvenne öfverraskningar. Björnson hade brutit både med kungliga teatern och med det estetiska dramat, som dyrkarne af »det sköna för det skönas skull» satte pris på.

I själfva verket var genom dessa båda stycken, »Redaktören» och »En Fallit», nutidsdramat infördt i Skandinavien och fördt fram på scenen med en styrka, som måste krossa alla »schöngeister». De voro signalraketerne, som höjde sig mot den klara himmelen, och framkallade salvor, hvilkas ekon vi ännu ej glömt.

Björnson hade tagit sin rol på allvar; han hade velat strida på allvar. Men publiken hade vant sig vid att ha förnöjelse af sina skalder och ville icke höra dem predika. Man tyckte mycket om under föregående tidsskede att göra vackra versstycken om friheten eller om människans rättigheter, men det var de vackra verserna och icke sakerna själfva, som man fann behag i. Tack vare denna metod, som är känd under namn af att se allt »från estetisk synpunkt» — vår hufvudsynd — kan man lätt få tillåtelse att skrifva om hvad som helst; publiken är fast öfvertygad om, att författaren icke menar hvad han skrifer. Våra samtida ha fått bevis

härpå genom ett egendomligt skådespel i tre afdelningar, som har uppförts inför dem. Första delen bjöds dem af kungl. teatern genom ett drama af den store norske dramaturgen Henrik Ibsen, hvilket han gifvit den ironiska titeln »En Folkefiende». Hela samhället var där stäldt på hufvudet från grunden till toppen, men det hela var så mästerligt gjordt, att båda partierna, högern och venstern, enades i gemensamma applåder. Man kan tänka sig författarens raseri, när han såg sin stålprojektil, omsorgsfullt gjuten under ett års tid, passera mellan de fiendtliga leden utan att skada. Sex månader senare förnyades på samma kungliga teater samma skämt med ett drama med otvetydig nihilistisk tendens; ämnet var hemtadt från de samtida händelserna i Ryssland, och författaren behandlade med sympati en »dynamitistisk» hjälte och hjältinna. Hela den fina världen och till och med den kungliga familjen skyndade att se detta ovanliga skådespel, och ingen kände sig sårad; hon var så vacker den lilla nihilistskan med sina elektriska batterier, hvilka med stor styrka i iscensättningen gjorts i ordning för att spränga den kejsrerliga vagnen i luften på vägen till bangården. Ingen protesterade, och den unge författaren log i mjugg med sina vänner åt människornas naivitet.

Så gaf till julen förra året den ryktbare greffen och akademisten Carl Snoilsky i Stockholm ut en ny samling dikter. Skalden, som alltid lagt i dagen sin lutning åt det liberala hållet, hade i dessa senaste poem understått sig

att öppna sitt hjärta och besjunga den rena socialismen, röra vid arbetarfrågan och bearbeta den obrukade mark, som den tjänande klassens lif och vilkor afger. Ej heller denna gång tog man skalden på allvar, man bara fann det »vackert» att trycka händerna på desse manliga och kvinliga tjänare i deras helgdagskläder af välljudande och väl rimmade verser. — Det var hela intrycket den boken gjorde.

Det är faran med konstverket, att det aldrig tages på allvar. En omtyckt poet, som har rätt att säga hvad som helst, förutsatt att han säger det fint, påminner icke han om en aktör, hvilken i polichinellkostym kommer fram och med all möjlig försiktighet berättar för publiken, att elden är lös i kulisserna? Publiken tror, att det hör till hans rol, och mottar honom med applåder och skrattsalvor.

Björnsson har varit vittne till denna komedi; och för att icke lemna publiken i tvifvelsmål om sina åsikter angående samhällets nuvarande tillstånd dröjde han icke att ge sig in på tidningsskrifveri. Denna gång fanns ingen utväg, fanns intet tvifvel mer. Trött på sin rol som jonglör och muntrationsråd, hade mannen tagit sin sak på allvar.

På höjden af sitt rykte, utled vid en publik, som lät spotta sig midt i ansiktet utan att sluta upp att applådera, träder han inom skranket för att bekämpa den religiösa intoleransen, öfvertron, den politiska försoffningen och försagdheten hos hans folk, som allt för länge varit ned-

tryckt under de privilegierade klassernas omåttliga fordringar.

Från den stunden var förtjusningen försvunnen. Den fina världens afgud hade hemburit sin gåfva på den nya tidens altare. Trollkonstnären hade blottat hemligheten med sitt taskspeleri; sfinxen hade öppnat sin mun. Moses hade stigit ned från berget för att tala till mängden, med ansiktet obetäckt och utan teatralisk effekt af moln och åskdunder. Ett sammandrag af de politiska händelsernas gång bör för läsaren vara nog för att komma midt in i den situation, hvarur Björnsons poesi nu gick fram i glans. Att lemna politiken å sido i denna litterära studie skulle ha varit att rycka upp hans sånger från den jord, hvarur de spirat.

Uppsliten af kampen, full af harm mot denna hop, som först förgudat hans talang och nu var ursinnig öfver att se en dödlig i honom, som i går var dess afgud, lemnade Björnson sitt fosterland och drog sig tillbaka till Paris. Hvad han där sökte var visserligen fred, men lika mycket en smula af den elektricitet, som drar oss, reumatiska skandinaver, till revolutionernas stad, den stad, där det finns tillräckligt med galvaniska staplar för alla sjuka i tankens värld. För de vänner och välvilliga beundrare, hvilka aldrig tröttna att komma med sitt: »Så synd, att skalderna börja att blanda sig i politiken», har Björnson alltid sitt stora svar på reda hand: »politiken är nästans väl; hvem kan klandra oss för att vi försvara andras intressen?»

Långt borta, i Ternes, har han inredt åt sig sin anspråkslösa bostad; där, vid avenue Niel, såg jag honom vid sitt skrifbord, i december, för öppna fönster, klädd i en vargskinnspels, med en skotsk mössa på hufvudet, skriva sina sånger och sina tidningsartiklar. Som ackompanjemang har han gatans buller och kvittret af sina kanariefåglar, hvilka, landsflyktiga äfven de, hafva sin bur upphängd på balkongen öfver topparna på de aflöfvade lönnarna. Där såg jag honom hemma i sin familj, vid middagsbordet, där jag gjorde heder åt det kära, norska köket, åt den salta sillen, åt drammarna, åt hans hemlandsakvavit, alltid som en rent mensklig menniska, aldrig »den store mannen» i posityr. Som en äkta krigare har han genast vant sig att lefva på fältfot; fri från all otjenlig sentimentalitet vet han ej hvad hemlängtan vill säga. Han älskar varmt sitt fosterland, men han visar sig kunna försaka njutningen att hafva för sina ögon sina alper, sina ängar, de några hundra hektar jord han eger och sin gård, hvilken under hans frånvaro skötes af en arrendator.

»Ni har sjutio kor,» sade en dag till honom ett fruntimmer, för hvilken han hade talat om sina resurser som landtbrukare, »och ni suckar inte efter ert land?» I stället för något svar gaf han bara sitt stora, goda leende; han började icke ens att sucka. Fosterlandet är icke för honom fjällen eller skogarna eller betesmarkerna; för honom är fosterlandet en del af menskligheten. *Ubi bene, ibi patria.*

Det är med djup rörelse, jag läst om Björnsons skaldestycken. Jag trodde mig i mörka natten gräva i lönlådorna till hans byrå. Kotiljongsdekorationer från den första ungdomen, från hvilka man inandades vårlig lifsluft; våra illusioners begravningskort; trasor af dopklädnin-gen; minnen af alla de idéer, som vi fört fram till det heliga vattnet för att invigas till det kommande släktets tjenst, allt detta drog för min syn. Det är hela vår innersta historia de senaste 25 åren; erotiska visor, som våra fäst-mör sjöngo till Kjerulfs och Griegs musik; hän-förda sånger, som gån uttryck åt den stora, rena lifsglädjen, och åt glädjen att se ett folk vakna till frihet; elegier öfver våra krossade illusioner; uppmaningar riktade till de unga att bära fanan högt; interpellationer till statsmän; varningar till dem som börja svika; straffsånger till öfver-löparne. Öfver allt finner man en man. Hans instrument är icke en tresträngad lyra, utan ett konsertpiano med åtta oktaver och tre pedaler. Än låter han dess toner ljuda i rondon, än i menuetter af naiv enkelhet; än låter han det dåna i sonater, *Con brio* ända till *furioso*; all-tid rycker han med sig sin publik, som ännu ej tröttnat på dessa så ofantligt varierande pre-stationer. Trots sin politiska rol har han alltid förblifvit en konstnär, som betjenar sig af tidningen för det, som icke har med poesin att göra.

(Ur »Le Monde Poétique», 1884.)

I marginalen.

Randteckningar vid genombläddrandet af
Gjellerups Vandreaaret.

Rattorna bruka gräfvä ned sina ekskrementer. På samma sätt ha vi burit oss åt med *idealen* och allt det där. Gjellerup går och krafसार upp alltsammans igen.

G. förefaller mig som en bondpojke i latinläroverket, hvilken har kommit till huvudstaden och faller i förvåning öfver vaktparaden.

Hvilken lycka att Schiller blef professor i Jena, annars hade G. aldrig kommit dit.

Han vann beröm för sin själfironi i *Attiske nætter*. Men vid den tiden hade högern inte läst om Schiller, och Göthe skref xenier på kanten af ett marmorbord.

Den unge lärde vet inte hvad xenier är för slag. Han tror att det var den stora konsten, och så var det blott pamfletter.

Elfenbenskolosserna i Parthenon. Fingo några kolosser plats i det lilla Parthenon, hvars pelare voro 10 meter höga? När Athene på Akropolis var 11,5 meter, men Bavaria är 19 meter, så måtte väl den sistnämnda vara störst.

Det stora är ändå större än det lilla! lilla herr Gjellerup.

Därför borde herr G. ha vandrat till Paris och glott på Triumfbågen, som mäter 49 meter, i stället för att lofsjunga Septimius Severus' triumfbåge, som bara är 23 meter hög.

G. vandrar (i järnvägsvagn) som en engelsman med Bædeker. »Här förvaras Göthes nattrock.» (Han viker ett hundöra och skrifer *vidi* eller kanske på munklatin *ego vidi*.)

All stor konst har öst ur sin samtid. Så gjorde Dante, när han ritade af sin lärare Brunetto Latini och straffade honom i helvetet. Kanske har G. också gjort stor konst i vandringsåren, när han ställer sin lärare vid skampålen.

Göthe pryglar bokhandlar Nikolai i *Faust*. Det är stor konst. Och hvem piskar Schiller upp i *Röfvarbandet*?

Major e longinquo reverentia. Herr G. ser inte att förhållandena äro konstanta, och han tror att stor konst gjordes förr i världen på annat sätt än nu.

För att göra stor konst skall man förstå sin tid. Herr G. tror att han har studerat sin tid genom ett besök hos pastor Hase och genom

ett kägelspel i Schweiz. Och så menar han att det är ändamålsenligt att bli reaktionär, under det att andra vänta telegram om revolutionens utbrott.

Herr G. förstår lika litet sin tid, när han söker efter försteningar i Athen, medan »riffel»-mötena ega rum i Danmark, som Göthe när han samlar kranier på Lido, medan franska revolutionen rasar som värst.

Det som sker är oskönt, kan så vara, men det är satan så nyttigt.

Och herr G. dyrkar det onyttiga, därför att det tillfälligtvis är nyttigast för honom.

Hvar i herrans namn har han också fått moral ifrån? Ha däggdjuren någon moral? Kanske att de också känna tacksamhet?

Han finner behag i dynamiten i Ryssland, tronens vacklande i Norge, men ej i *problemdebatten* i Danmark.

Det kommer sig däraf att han *förstår* sitt folk — förstår hur det skall tagas.

Nu står jag inte ut med att läsa längre.

Man kan ha lof att tröttna i striden, när fienden har tagit ett par armar eller ben af en, till och med om man bara är 26 år. Men att gå öfver till fienden, nej, fy!

Man kan också ha lof att få *återfall* i sin utveckling. Om man är darwinist, så kan man ursäkta detta, eftersom man förstår det.

Men herr G. förstod inte att konsten i Athen var död för alltid; han förstod inte att pyra-

miderna voro stora, men idiotiska; han förstod inte att kulturer kunna dö, såsom det har gått med Indiens lärdom, Mexikos tempel, Perus palats, Roms statyer, Arabiens sagor, och därför förstod han inte att konsten ligger i själ-tåget i Europa och att den redan är död i *Brynhild*. Han förstod inte att han just i *Vandreaaret* har gjort framtidskonst; han förstod inte att tidens demokratiska anda gjorde honom till en demokratisk dilettant i den bok, i hvilken han trodde sig vara en fanders aristokrat. Han förstod inte att hans lärare var i hans utvecklingskedja en led, som han nu vill bryta af; därför förstår han inte sitt *återfall* och kan således klent ursäkta det.

Han har lärt, att dufuppfödaren får igen i sitt pålägg de brokiga fjädrarna från klippdufvans vingspegel, men så fort han upptäcker en liten skuggning i sina egna späda dun, tror han, att han har fått en hel, ny fjäderskrud.

Vi måste rugga, herr Gjellerup, vi måste rugga!

(Ur danska tidningen »Politiken», augusti 1885.)

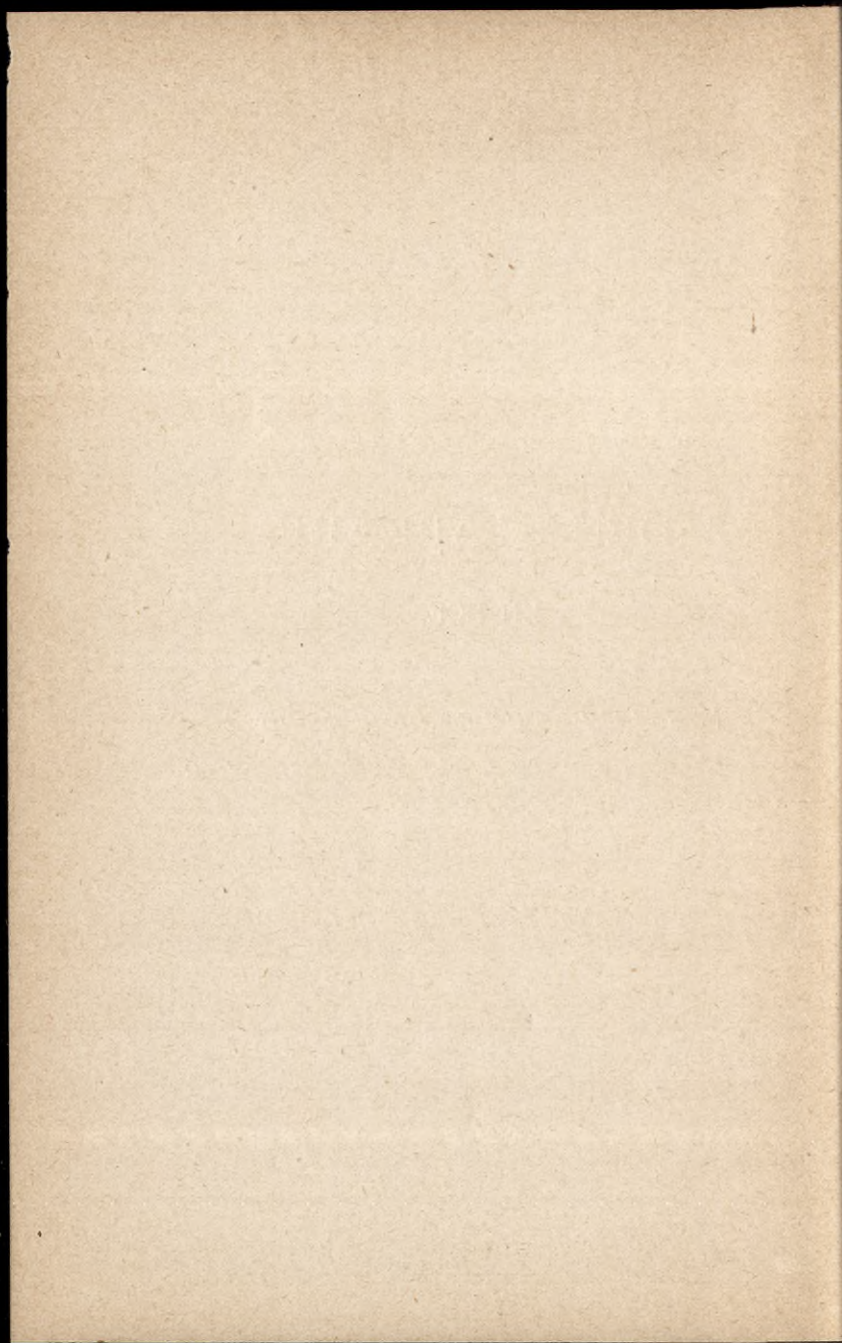

DEN STARKARE.

EN SCEN.

(Uppförd på Dagmar-Teatern i Köpenhamn 1889.)

Personer:

FRU X., *skådespelerska, gift.*

M:LLE Y., *skådespelerska, ogift.*

Sceneri:

Ett hörn af ett damkafé; två små järnbord, en röd schaggsoffa och några stolar.

FRU X. (inträder vinterklädd i hatt och kappa med en fin japansk korg på armen).

M:LLE Y. (sitter framför en halfdruckten ölbutelj och läser en illustrerad tidning, hvilken hon sedan utbyter mot andra).

FRU X.

God dag, Amelie lilla! — Du sitter här så ensam på julafton, som en stackars ungarl.

M:LLE Y. (tittar upp från tidningen, nickar och fortsätter att läsa).

FRU X.

Vet du, det gör mig riktigt ondt att se dig; ensam, ensam på ett kafé och på själfva julafton. Det gör mig så ondt, som när jag i Paris såg ett brudfölje inne på en restaurant och bruden satt och läste en skämttidning, medan brudgummen spelade biljard med vittnena. Huh, tänkte jag, med en sådan början, hvilken fortsättning och hvilket slut!

Han spelte biljard på bröllopsafton! — Och hon läste en skämttidning, menar du! Nå, det är inte alldeles detsamma!

UPPASSERSKAN (in, ställer en kopp chokolad framför fru X. och går ut).

FRU X.

Vet du hvad, Amelie! *Nu* tror jag du hade gjort bättre i att behålla honom! Mins du, att jag var den förste som sa' dig: förlåt honom! Kommer du ihåg det? — Du kunde ha varit gift nu och haft ett hem; mins du förra julen, hur lycklig du kände dig, då du var ute hos din fästmans föräldrar på landet; hur du prisade hemmets lycka och riktigt längtade från teatern! — Ja, kära Amelie, hemmet är allt det bästa — näst teatern — och ungarne, ser du — ja, det där förstår du inte!

M:LLE Y. (föraktfull min).

FRU X. (dricker några skedar ur koppen; öppnar sedan korgen och visar julklapparna).

Här skall du se hvad jag köpt åt mina grisar. (Tar upp en docka.) Ser du på den! Den ska Lisa ha! Ser du att hon kan rulla med ögonen och vrida på halsen! Hva! — Och här är Majas korkpistol. (Laddar och skjuter mot M:lle Y.)

M:LLE Y. (gör en gest af fasa).

FRU X.

Blef du rädd? Trodde du, att jag ville skjuta dig? Hva? — Min själ tror jag inte, du tänkte det! Om *du* skulle vilja skjuta *mig*, förvånade mig mindre, efter som jag gått i vägen för dig — och det vet jag, du aldrig kan glömma — fastän jag var alldeles oskyldig. Du tror ännu, att jag intrigerade bort dig från Stora teatern, men det gjorde jag inte! Jag gjorde det inte, fastän du tror det! — Ja, det är det samma att jag säger det, för du tror ändå, att det var jag! (Tar fram ett par broderade tofflor.) Och de här ska min gubbe ha. Med tulpaner på, som jag själf broderat — jag afskyr tulpaner, förstås, men han ska ha tulpaner till allting.

M:LLE Y. (ser upp från bladet ironiskt och nyfiket).

FRU X. (träder en hand i hvar toffel).

Ser du så små fötter Bob har! Hva? Och du skulle se sådan elegant gång! Du har al-

drig sett honom i tofflor, du! (M:lle Y. skrattar högt.)
Titta, ska du se! (Hon låter tofflorna gå på bordet.)

M:LLE Y. (skrattar högt).

FRU X.

Och så, när han är ond, ser du, så stampar han med foten så här: »Hva! De förbannade pigorna, som aldrig kunna lära sig att koka kaffe! Häu! Nu ha de kretinerna inte klippt lampveken ordentligt!»

Och så är det golfdrag, och så fryser han om fötterna: »Husch, hvad det är kallt, och de förhårdade idioterna, som inte kunna hålla eld i kamin!

(Hon gnuggar tofflorna med den enas sula mot den andras ofvanläder.)

M:LLE Y. (gapskrattar).

FRU X.

Och så kommer han hem och ska leta efter sina tofflor, som Mari ställt under chiffonniern . . . Åh, men det är synd att sitta och göra narr af sin gubbe på det där sättet. Han är snäll i alla fall, och det är en liten bra man — och du skulle ha haft en så'n man, du, Amelie! — Hvad skrattar du åt? Hva! Hva! — Och så vet jag, ser du, att han är mig trogen; ja, det vet jag! För det har han talat om själf . . . hvad finar du åt? — att när jag var på turné i Norge, så kom den der otäcka Frédérique och ville förföra honom — kan du tänka dig så infamt! (Paus.) Men jag skulle ha rifvit ögonen

ur hufvudet på henne, jag, om hon kommit sta när jag var hemma! (Paus.) Det var lyckligt att Bob talte om det själf, så att det inte kom fram skvallervägen! (Paus.) Men Frédérique var inte den enda, må du tro! Jag vet inte, men fruntimren äro alldeles galna efter *min* man. De måtte tro, att han har något att säga öfver teaterns engagemanger, därför att han är i departementet! — Kanske du också har varit och slagit efter honom! — Jag trodde dig inte mer än jämt — men nu *vet* jag, att han inte brydde sig om dig och att du tycktes bära något agg till honom, föreföll det mig alltid!

(Paus; de betrakta hvarandra förläget.)

FRU X.

Kom hem till oss i afton, Amelie, i alla fall, och visa, att du inte är ond på oss, inte ond på mig, i alla fall! Jag vet inte, men jag tycker det är så obehagligt att vara ovän med *dig* särskildt. Kanske det är därför, att jag gick dig i vägen den gången (*ralentando*) eller — jag vet inte alls — hvarför egentligen!

(Paus.)

M:LLE Y. (fixerar fru X. nyfiket).

FRU X. (tankfull).

Det var så underligt med vår bekantskap — när jag såg dig första gången, var jag rädd för dig, så rädd, att jag inte vågade släppa dig ur sikte; utan hur jag kom och gick, befann jag mig alltid i din närhet — jag vågade inte

vara din ovän, därför blef jag din vän. Men det rådde alltid en disharmoni, när du kom hem till oss, för att jag såg att min man inte kunde lida dig — och då kände jag det snedt, som när kläder sitta illa — och jag gjorde allt för att få honom att visa sig vänlig mot dig, men utan att lyckas — förr än du gick och förlofvade dig! Då slog det upp en häftig vänskap, så att det såg ut ett ögonblick, som om ni nu först vågade visa era verkliga känslor, då du var i säkerhet — och så — hur var det sen? — Jag blef inte svartsjuk — så underligt! — Och jag mins på dopet, då du stod fadder, att jag nödgade honom att kyssa dig — det gjorde han, men du blef så förvirrad — det vill säga: det märkte jag inte då — tänkte inte på det sedan heller — har inte tänkt på det förr än — nu!

(Reser sig häftigt.)

Hvarför tiger du? Du har inte sagt ett ord på hela tiden utan bara låtit mig sitta och tala! Du har suttit med ögonen och nystat ur mig alla dessa tankar, hvilka lågo där som råsilke i sin kokong — tankar — misstankar kanske — låt mig se. — Hvarför slog du upp förlofningen? Hvarför kom du aldrig mer i vårt hus efter den betan? Hvarför vill du inte komma till oss i afton?

M:LLE Y. (gör min af att vilja tala).

FRU X.

Tyst! Du behöfver inte säga något, för nu fattar jag allt själf! — Det var därför och därför och därför! — Jaha! Nu stämmer alla räkningarna! Så är det! — Fy, jag vill inte sitta vid samma bord som du! (Flyttar sina saker till det andra bordet.) Det var därför jag skulle brodera tulpaner, som jag hatar, på hans tofflor, därför att du tyckte om tulpaner; det var därför (kastar tofflorna på golvet) vi skulle bo vid Mälarn om sommaren, därför att du inte kunde lida Saltsjön; det var därför min gosse skulle heta Eskil, därför att din far hette så; det var därför jag skulle bära dina färger, läsa dina författare, äta dina favoriträtter, dricka dina drycker — din chokolad, till exempel; det var därför — åh, min Gud — det är rysligt, när jag tänker på det, det är rysligt! — Allt, allt kom från dig till mig, till och med dina passioner! — Din själ kröp in i min som en mask i äpplet, åt och åt, gräfdde och gräfdde, tills det bara var skalet kvar med litet svart mjöl! Jag ville fly dig, men jag kunde inte; du låg som ormen med dina svarta ögon och förtrollade mig — jag kände, hur vingarna lyftes endast för att draga ner mig; jag låg i vattnet med hopbundna fötter, och ju starkare jag tog simtagen med händerna, dess djupare arbetade jag mig ner, ner, tills jag sjönk till botten, där du låg som en jättekraabba för att gripa mig i dina klor — och nu ligger jag där!

Fy, hvad jag hatar dig, hatar dig, hatar dig! Men du, du bara sitter och tiger, lugn, likgiltig; likgiltig, om det är ny eller nedan, jul eller nyår, om andra äro lyckliga eller olyckliga; utan förmåga att hata eller älska; orörlig som en stork vid ett råtthål -- du kunde inte ta' upp ditt byte själf, du kunde inte förfölja det, men du kunde vänta ut det! Här sitter du inne i ditt hörn -- vet du att det kallas efter dig för råttfällan -- och läser dina tidningar för att se efter om det går någon illa, om någon råkar i misère, om någon får afsked från teatern; här sitter du och passar ut dina offer, räknar ut dina chancer som en lots sitt skeppbrott, tar emot dina tributer!

Stackars Amelie! Vet du att det gör mig ondt lika fullt om dig, därför att jag vet att du är olycklig, olycklig som en sårad och elak därför att du är sårad! -- Jag kan inte vara ond på dig, fastän jag ville det -- ty du är ändock den lille -- ja, det där med Bob, det bryr jag mig inte om! -- Hvad gör det mig egentligen! -- Och om du lärt mig dricka chokolad eller någon annan lärt mig det, kan komma på ett ut! (Dricker en sked ur koppen. Snusförnuftigt.) Chokolad är mycket helsosamt för öfrigt! Och om jag lärt kläda mig af dig -- så, *tant mieux* -- det har bara fäst min man ändå starkare vid mig -- och där förlorade du, när jag vann -- ja, att döma af vissa tecken så tror jag du förlorat honom redan! -- Men det var nog din mening att jag skulle gå min väg -- som du gjorde och som du nu sitter

och ångrar — men ser du, det gör jag intel! — Vi ska inte vara småaktiga, ser du! Och hvarför skulle jag bara ta det ingen annan vill ha! —

Kanske du, när allt kommer omkring, att jag i detta ögonblick verkligen är den starkare — du fick ju aldrig någonting af mig, men du bara gaf ifrån dig — och nu är det med mig som med tjufven — att när du vaknade, så egde jag hvad du saknade!

Hur kom det sig eljest, att allt var värde-löst, sterilt i din hand? Inte kunde du behålla någon mans kärlek med dina tulpaner och dina passioner — som jag kunde; inte förmådde du lära livvets konst af dina författare, såsom jag lärde; inte fick du någon liten Eskil, fastän din pappa hette Eskil!

Och hvarför tiger du jämt och ständigt, tiger, tiger? Ja, jag trodde det var styrka; men det var kanske bara det, att du inte hade något att säga! Därför att du inte kunde tänka något! (Reser sig och tar upp tofflorna.) Nu går jag hem — och tar tulpanerna med mig — *dina* tulpaner! Du kunde inte lära något af andra, du kunde inte böja dig — och därför brast du som ett torrt rör — men det gjorde inte jag!

Tack ska du ha, Amelie, för alla dina goda lärdomar; tack för du lärde min man älska! — Nu går jag hem och älskar honom!

(Går.)

1888.

Innehåll:

Prosabitar:

Pantomimer från gatan	3.
Marthas bekymmer	15.
Epilog till röda rummet	28.
De små	35.
Hjärnornas kamp	47.

Utifrån:

Från Italien	89.
Familistören i Guise	147.

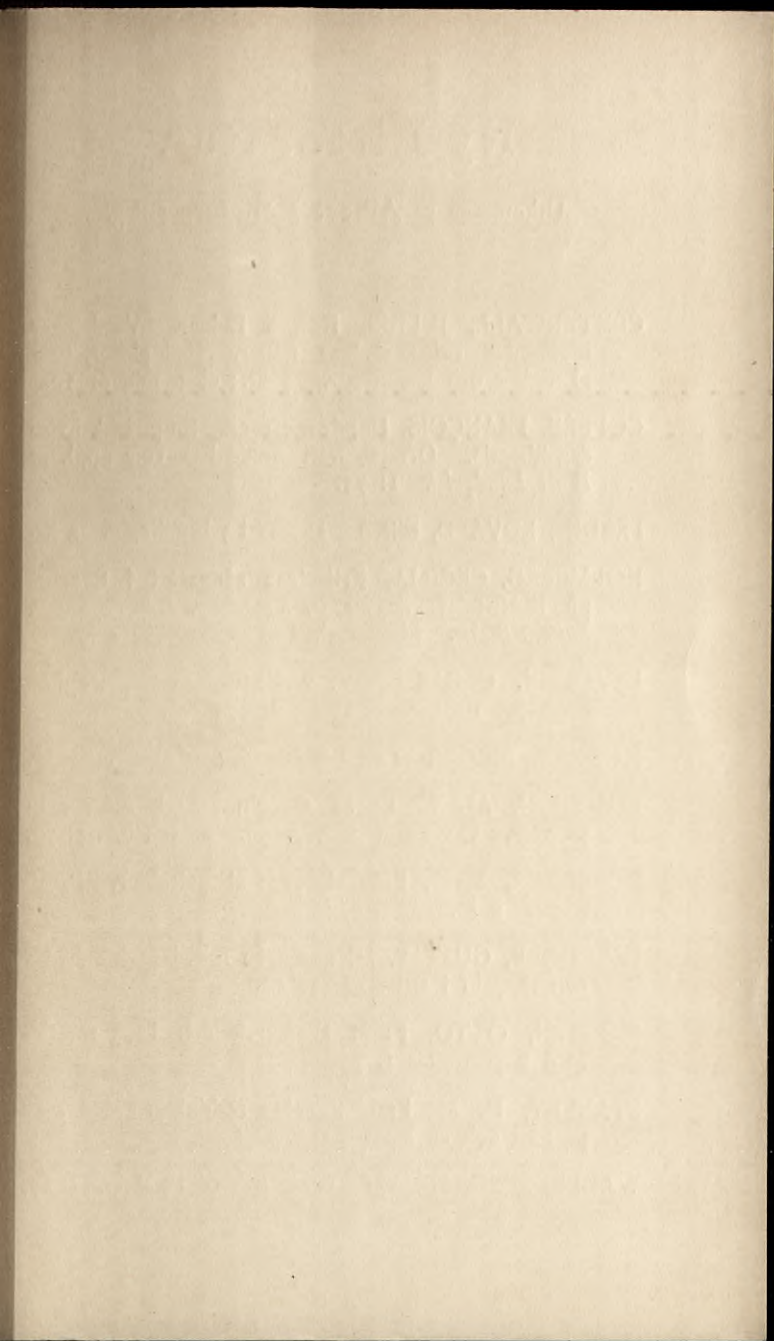
Lärda saker:

På vandring efter spåren till en svensk kulturhistoria	179.
Spanska-Portugisiska minnen ur svenska historien	198.

Estetiskt:

Utveckling	227.
Om realism	233.
Björnstjerne Björnson	244.
I marginalen	257.

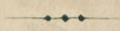
<i>Den starkare:</i> En scen	261.
--	------

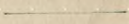
986

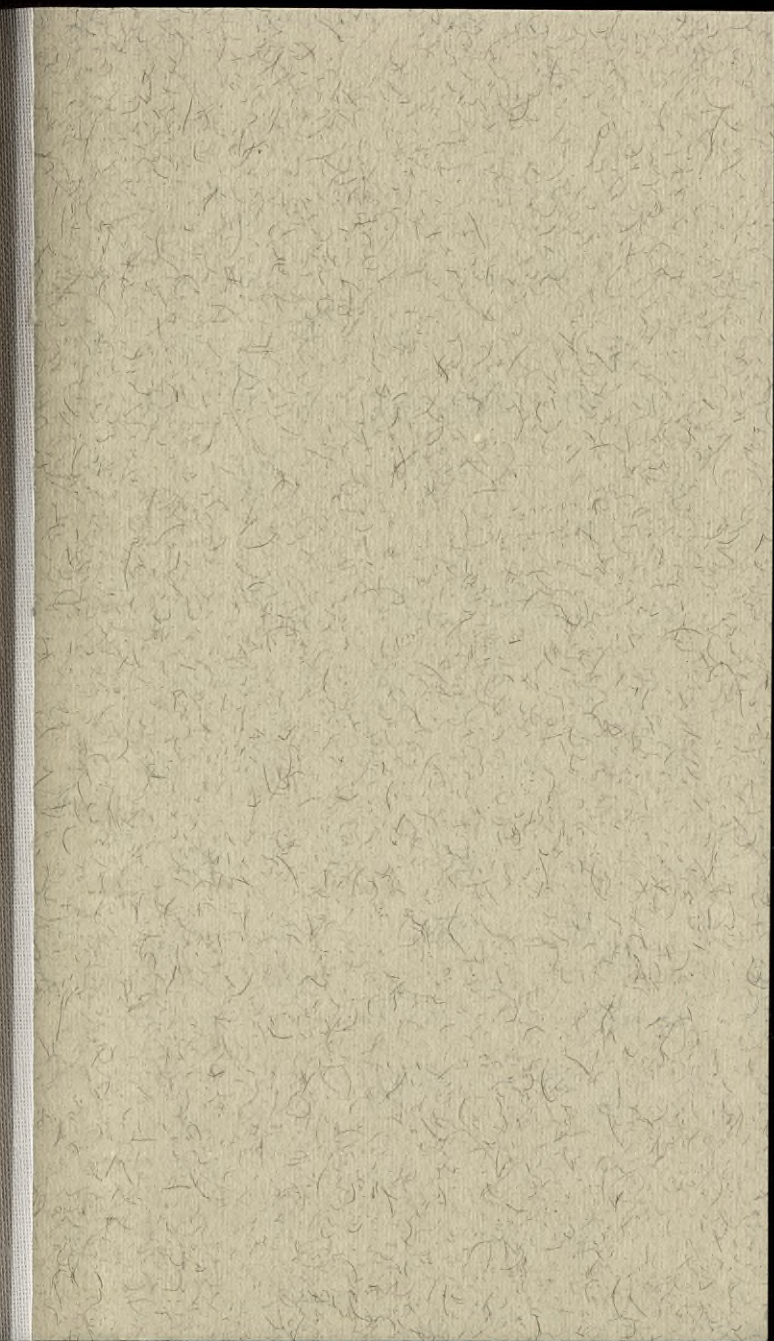
Ny Litteratur.

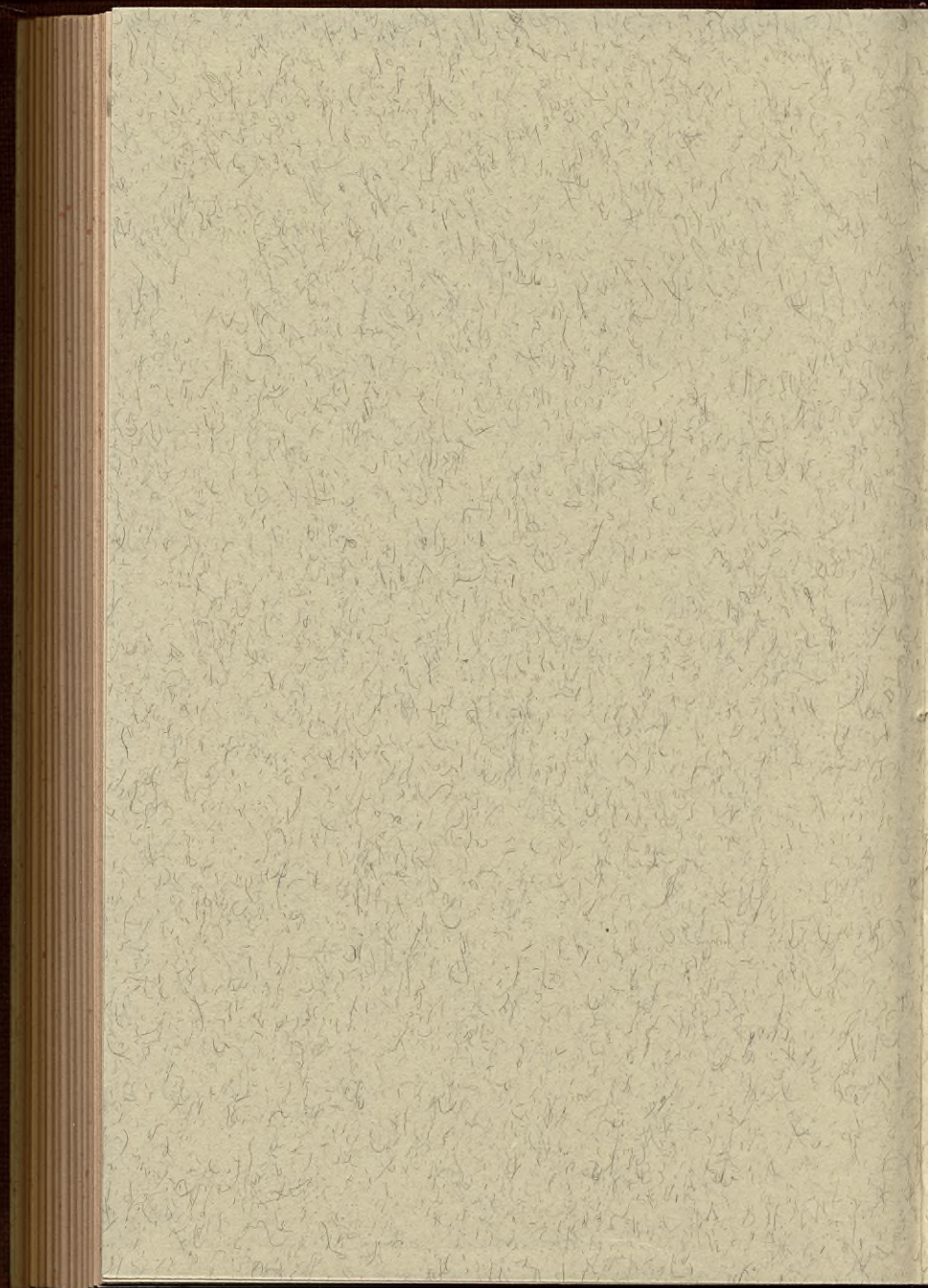
Utkommen på **Albert Bonniers** förlag.

- CENTERWALL, JULIUS, **Romas Ruiner.** Vandringar inom den eviga stadens murar. Med planer, tönplanscher och teckningar. 5 kr.; eleg. inb. 6: 50.
- COPPÉE, FRANÇOIS, **Ungdomsdagar.** En parisisk hvardagshistoria. Öfvers. från originalets 10:e uppl. af *Ernst Lundquist.* 1: 75.
- FREDIN, EDVARD, **Biltog.** Drama i 5 handlingar. 2 kr.
- HOLMBERG, CECILIA, **Frihetens sångarätt i Sverige på 1840-talet:** *Sommelius, Strandberg, Nybom, Braur, Sturzen-Becker.* Litteraturhistoriska studier. 4 kr.
- LEVERTIN, OSCAR och V. v. HEIDENSTAM, **Pepitas bröllop.** En litteraturanmälan. 75 öre.
- MÖRNER, BIRGER, **Tattar-Blod.** Ett dikthäfte. 1 kr.
- PUSCHKIN, ALEX., **Eugen Onegin.** Rysk sederoman på vers. Öfvers. af *Alfr. Jensen.* 2: 50; inb. 3: 50.
- ROSEGGER, P. K., **Från alpernas skogstrakter.** Berättelser. 2 kr.
- SCHRÖDER, GUSTAF, **Minnen från mitt jägarlif.** Jagter och skogslif i Dalarne. 3: 50.
- SJÖGREN, OTTO, **Furst Bismarck** och hans samtid. Med 2 porträtt. 1: 75.
- STANLEY, H. M., **Emin Paschas räddning.** Med 2:ne porträtt och en karta. 1: 50.
- WAHLENBERG, ANNA, **På vakt.** Komedi i 3 akter. 1: 25.

UMEA
BOKBINDERI

